

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İlhami GÜLER

DERİN AHLAK

–Teolojik-Siyasi Ahlak Analizleri–

ANKARA OKULU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ankara Okulu Yayınları: 190

© Ankara Okulu Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi

Düzelti: Kasım GEZEN

Baskı, cilt, kapak baskısı: Ankamat Mat. San. Tic. Ltd. Şti.

Birinci basım: Mart 2015

ISBN:978-9944-162-92-0

Ankara Okulu Yayınları

İstanbul Cad. İstanbul Çarş. 48/81 İskitler/ANKARA

Tel/faks: (0312) 341 06 90

web: www.ankaraokulu.com

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://ranney.org>

Derin Ahlak

–Teolojik-Siyasi Ahlak Analizleri–

İlhami GÜLER

Ankara Okulu Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
-------------	---

I. BÖLÜM TEOLOJİK AHLAK

TANRI'NİN ÖLÜMÜ, GÖÇÜ, GERİ ÇEKİLMESİ, TUTULMASI VE UNUTULMASI OLARAK MODERN TEKNO-SEKÜLER ÇAĞ	11
TANRI'NİN BEKLENTİSİNİ BOŞA ÇIKARAN İNSANLIK.....	25
GELENEKSEL SANAT-TEVHİD-AŞK İLİŞKİSİNİN AHLAKİ KRİTİĞİ	29
İSLAM'DA ULEMANIN KONUMU VE TÜRKİYE'DE AKADEMİSYEN İLAHİYATÇILARIN KORKUSU.....	37
'KADER' DEĞİL, 'SÜNNETULLAH'	43
POLİTİK SELEFİLİKTEKİ ŞİDDET TEOLOJİK Mİ, YOKSA ANTROPOLOJİK VE POLİTİK Mİ?	49
"GERÇEK İSLAM BU DEĞİL" EZBERİNİN ANLAMSIZLIĞI	57
MODERN BATI SİYASET AHLAKININ METAFİZİK TEMELLERİ	61

II. BÖLÜM SİYASİ AHLAK

ÜÇ 'D' ARASINDA DEBELENEN İSLAM DÜNYASI	67
SİYASETTE 'BİZ' VE 'ÖTEKİ' OLUŞTURMANIN KRİTERLERİ VE İHTİYACIMIZ OLAN 'DERİN BİZ'İN AHLAKİ FENOMENOLOJİSİ ÜZERİNE	75
ÇAĞDAŞ İSLAM DÜNYASI ÇOKTAN ORTA ÇAĞINA GİRDİ BİLE	81
MEDENİYETLER İTTİFAKI VE FARKI	89
SOSYAL MEDYA VE DİN	97
İNSANLIKTAN ÇIKIYORUZ	101

KARİZMATİK LİDER KAVGASINDAN VE KONTROLÜNDEN KURTULMANIN KOŞULLARI.....	105
“ÇİZMELERİMİ ÇIKARAYIM MI?”	111
CEMAAT'E VE AK PARTİ'YE ÇAĞRI.....	115
CEMAAT'TE MUHAFAZAKÂR AMERİKAN VE MİSTİK-İSLAMİ DEĞERLERİN SENTEZİNİN TEOLOJİK ZEMİNİ.....	121
“ALLAH ÇARPAR”	127
'GEZİ PARKI' PROTESTOSU/GALEYANI/VANDALİZMİNİN SOSYAL PSİKOLOJİK ANALİZİ.....	133
RAMAZANIN BEREKETİ VE 'REYTING GARANTİLİ HOCALAR'	137
SİGARA YASAĞI VE FAŞİZM	141
İRAN İZLENİMLERİ.....	143
İSLAM, DEMOKRASİ VE LAİKLİK TARTIŞMALARINA KATKI.....	151
KİMLİK MUHASEBEMİZ	157
'DEV'ASA YAPILAR OLARAK CEMAAT, PKK VE AKP	161

III. BÖLÜM

SÖYLEŞİLER

EXPRESS DERGİSİ RÖPORTAJ	169
TANRI'NIN RUHUNDAN ÜFLEMESİ SİZE VİCDAN VERMESİDİR.....	179
ÇOK İMAN, ÇOK DÜŞÜNCE GEREKİYOR!	187
İSLAMİYET'TE KUTSALLARIN KAYNAĞI, SEKÜLERLERİN DİNE BAKIŞI	193
DİZİN	205

Bu kitapta toplanan yazıların çoğu, son birkaç yılda İslam dünyasında ve Türkiye’de İslam’ın politik süreçlerde karşı karşıya kaldığı ahlak durumlarını irdeleme çabasıdır. Modernite ve postmodernite tarafından altyapısı ve üstyapısı büyük oranda değiştirilmiş bir topografyada Müslümanların bu yeni dünyada ve durumda modernite öncesinden kalma İslami değer, kurum ve kavramlarla nasıl çaba gösterdikleri ve bunların zaafı, değişik örnekliklerde analiz edilmeye çalışılmıştır. Darbe, demokrasi, devrim, şiddet ve din arasında salınan İslam dünyasının zihinsel ve ahlaki sorunları, yaralı bilinci tahlil edilirken; Türkiye’de Cemaat ve AKP arasındaki kavranın teolojik ve ahlaki analizi yapılmaktadır. Soruşturmadaki, sol perspektiften Cemaat ve Ak Parti’ye yapılan itirazların sorunsallaştırılmasına ahlaki perspektiften verilen cevaplar yer almaktadır. Teolojik içerikli yazılarda ise zuhurunun şiddetinden dolayı özünü göremediğimiz sekülerlik merceği altına alınıp irdelenmeye, onun ahlaki psikolojisi tahlil edilmeye çalışılmıştır.

İlhami GÜLER

I. BÖLÜM

TEOLOJİK AHLAK

TANRI'NIN ÖLÜMÜ, GÖÇÜ, GERİ ÇEKİLMESİ, TUTULMASI VE UNUTULMASI OLARAK MODERN TEKNO-SEKÜLER ÇAĞ

I

F. Hölderlin, şiirlerinde “İlahî olan her şey hızla geçip gidiyor.”¹, “Eyvah! Neslimiz tanrısız karanlıkta yürür; hadeste (cehennem) imiş gibi yaşar.”² der. K. Marx, “Katı olan her şey buharlaşıyor; kutsal olan her şey dünyevileşiyor.”³ demişti. Nietzsche de, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı kitabında maneviyatın/dinin kaybı ve sekülerleşmenin yaygınlaşmasını “Çöl büyüyor; vay hâline çöl gizleyenini!”⁴ ve *Şen Bilim* adlı kitabında ise Hegel’in daha önce değişik bir tarzda söylediği “Tanrı öldü!” sözünü tekrarlamıştır.⁵ Martin Buber, aynı temayı ‘Tanrı Tutulması’ olarak nitelerken;⁶ İngiliz şair T. S. Eliot, bu periyodu doğduğu coğrafya olan Batı’ya (özelde Londra) indirgeyerek, raptederek ‘Çorak Ülke’ olarak niteler.⁷ Bütün bu nitelemeler, Hegel’in ‘çağın nesnel ruhu’ dediği şeye teka-bül eder.

Biri hariç hepsi de Almanca konuşan veya Alman olan bu düşünürlerin aydınlanma sürecini ve endüstri/teknoloji devriminin akabinde oluşan Tanrı ve din ihtiyacının kaybını ifade eden bu felaket tellallığı, sadece Batı toplumları ve Hristiyanlık için mi geçerli, yoksa gezegen çapında/cihanşümül bir

- 1 Jeff Owen Prudhomme, “Mutlak Tanrının Geçip Gitmesi”, *Heidegger ve Teoloji* içinde, çev. A. Demirhan, İstanbul 2002, s. 169.
- 2 Martin Buber, *Tanrı Tutulması*, çev. A. Tüzer, Ankara 2013, s. 38.
- 3 Marshall Berman, *Modernlik -Dün, Bugün, Yarın- Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İstanbul 1994.
- 4 F. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. T. Oflazoğlu, İstanbul 1997, s. 358.
- 5 Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü*, çev. L. Özşar, Bursa 2001.
- 6 Buber Martin, *Tanrı Tutulması*, çev. A. Tüzer, Ankara 2000.
- 7 T. S. Eliot, *Çorak Ülke*, çev. Y. Günenç, İstanbul 2000; akt. Adem Yıldırım, “Westland’ın Bunalımı ya da Bunalımdaki Westland”, *Özne* (16. Kitap) 2012 içinde, s. 89 vd.

olgusallığa mı dikkat çekiyor? Daha da önemlisi, bu olayın sebebi ne ola ki?

Başlangıçta Avrupa’da Hıristiyanlığın Orta Çağlarda yarattığı katı dogmatizm ve Kilise’nin uyguladığı baskı ve şiddete aksülamel olarak ortaya çıkan başkaldırı, zamanla özgür düşünce ve bilimin gelişmesiyle din düşmanlığına ve dini inkâra vardı. Bir benzetmeyle ifade edecek olursak, Orta Çağlarda Avrupa’da yoğun yağmurun sele dönüşmesini önlemek için Aydınlanmacılar, bulutlara, iklime, gökyüzüne müdahale ettiler. Sonuç olarak Eliot’un bahsettiği ‘çoraklık/kuraklık’ veya Nietzsche’nin bahsettiği ‘çölleşme’ baş gösterdi. Yani iklim değişikliği meydana geldi. İnsanın kozmosdaki ve dünyadaki yeri, kökeni/aslı, nereden geldiğini ve ölüm sonrası nereye gittiğini, hayatın gayeliliğini (Tanrı, denenme, ahiret) izah eden ‘din’(ler)in zayıflamasıyla (sekülerizm) insanlarda bir yabancılaşma, başıboşluk, fırlamalık, ipini koparma/ipsizlik/sapsızlık (veya Kur’an’ın deyişiyle ‘sağlam kulp’suzluk, 2/256, 31/22), endişe, saldırganlık, tekebbür, kaybolmuşluk, tedirginlik ve anomi ortaya çıkmıştır. Batı’nın son üç yüzyıldır giriştiği teknolojik-ekonomik atılım, dünyanın diğer bölgelerinin kolonize edilmesi, iki dünya savaşı ve kapitalizm, komünizm, faşizm girişimlerinin arkasında bu hâletiruhiye olduğu izahtan varestedir. Dinlerin egemenlik çağlarında kötülüğün kaynağı şeytan ve içgüdülerdi; oysa modern çağlarda kötülüğün kaynağı, insanın başıboşluğu, endişesi/kaygısı, tedirginliği, güvensizliği, yersiz-yurtsuzluğu ve korkusudur.

Bu süreç, ahlaki-metafizik olarak insanın varlığını ve kendisinin manidar (manalı) verilmişliğini unutarak, umursamayarak, diğer bir deyişle: “Bu değirmenin suyu nereden geliyor?” ahlaki sorusunu es geçerek; “Üzümünü ye de bağını sorma.” nankörlüğüyle tekebbür ve istiğna ile varlığı kendisi için bir değere dönüştürerek, onu tahakküm altına (el altına) alma çabasıdır (ganimet-gasp).

Bugün İslam dünyasında en büyük tehlike, nasıl bir dünyada olduğumuz/yaşadığımız, gök kubbemiz, atmosferimiz ve iklimimiz hakkında düşünmüyor, soru soruyor olmamızdır;

çağın ruhu hakkında bir fikrimizin olmayışıdır. Zuhurunun şiddetinden dolayı özünü gizleyen 'sekülerizm'in özünü kimse görmüyor; görenler de, o her yerde olduğu için, olması gereken olarak görüyor. Bu coğrafyada din, sekülerliğini korumaya çalışan seküler siyasi iktidarlar (Suriye, Mısır) için hâlâ bir 'günah keçisi'; halkının çoğu muhafazakâr olan ülkeler (Suudi Arabistan, Türkiye, İran, Körfez krallıkları) için iktidar olmanın veya iktidarda kalmanın bir aracı veya kodu/payandası; Irak, Afganistan, Lübnan ve Pakistan gibi farklı mezheplerin olduğu ülkeler için birleştirici bir ruh değil; tam tersine, iç savaş/şiddet aracı ve aparatı. Filistin ve Kuzey Afrika'daki radikal İslamcı 'İhvân-ı Müslimîn' için ise bir ahlak-hukuk, maneviyat (iman) olmanın ötesinde, bunlardan daha fazla, büyük ölçüde yoksul ve madun/mağdur kitlelerin ekonomik, politik (dünyevi) hedeflerinin/arzularının dili, ifadesi ve yansımasıdır. Yüz yıllık seküler baskıdan sonra son otuz yılda geri gelen/canlanan Tanrı veya İslam, bu coğrafyada insanlar için onların tümünü birden –tarihte olduğu gibi– aydınlatan/ısıtan bir güneş, rahatlatan/serinleten bir meltem, ıslatan/arıtan bir yağmur (rahmet), kuşatan bir atmosfer, koruyan bir gök kubbe ve yaşatan bir iklim olmaktan çıkmaya başlamıştır. Çünkü üzerinde meskûn olduğumuz dünya, artık modernite-endüstri devrimi öncesi dünya değildir. Dünyanın çivisi çıkmış ve gezegenin örtüsü-kabuğu kültürel-teknolojik olarak bütünüyle değişmiştir. Çağın ruhu, İslam dünyasını da kuşatmış; İranlı yazar D. Shayegan'ın tabiriyle bölge insanının bilinci (şuuru) veya ruhu sekülerizm tarafından yaralanmıştır (*yaralı bilinç*).

İslam dünyası, sekülerizmi “El ile gelen kara gün, düğün bayramıdır.” fehvasınca yaygınlığına kanarak kabul etmiştir. Coğrafyanın topografik olarak dinden *de facto* uzaklaşması veya dinî duygusunun zayıflaması bakımından kumaşı hemen hemen aynı olmakla birlikte,⁸ dinin imgesinin çoğunluk nezdinde hâlâ 'temiz' olması, üretim/endüstri/ticaret gibi gerçek ekonomik süreçlerden kazanç sağlayamayan işsiz,

veya petrol/doğalgaz geliri olduğu için çalışmak ve üretmek zorunda olmayan ‘muhafazakâr’ bir insan kitlesini bu temiz imgeyi siyasi olarak kolayca iktidar, rant ve çıkar sağlamanın kaynağı hâline getirebilmektedir. Düşünce, duygu ve davranıştan oluşan gerçek bir dindarlık yerine, alışkanlık, gelenek, âdet ve hafızadan (taklit) oluşan kör ve sağır bir bağnazlık/fanatizm yaşanmaktadır. Gelir getirmede inşaat sektörü birinci sırada ise din sektörü ikinci sıradadır. Dinlerin egemenlik çağlarında mistik tecrübenin, zühdün ve ahlaki arınmanın merkezi olan tarikat/tasavvuf ve cemaatlerin, bugün ekonomik anlamda dayanışma üreten iktisadi birer *holdinge* dönüşmeleri, sekülerleşmenin bir göstergesidir. Tecil edilmiş ve “*daha hayırlı ve daha bâkî*” (87/17) olan ‘ahiret’ (cennet) yerine, şimdi ve burada (acil) cennet talebi (örneğin, Caprice Gold House, Maldive Adası Ebu Eyyub el-Ensari House), sekülerleşmenin net göstergesidir: “*Hayır! Siz, acil olanı seviyor ve ahireti bırakıyorsunuz*” (75/20-21).

Özetle, sekülerleşen dünyada dinin öteden beri yanan/tüten ocağı sönmüştür; ortada var olan, ocağı sönmüşlerin kendilerini küllerle avutmalardır. Hem her tarafın çölleştiği bir ortamda, insanlar ocak yakmak istemezler. Ocağın ateşi (iman), menşe ve mesken olarak insanların kalbinde olsa da onun yanması için gerekli oksijen (doğa/ayetler) teknoloji sayesinde ortadan (görünür olmaktan) kaybolmuştur. Kapitalizm, teknolojinin yarattığı ekonomik bolluğun (kitle üretim) ürettiği tahakküm arzusu ve hedonizm/haz bağımlılığıdır. Üretilmiş/icat edilmiş ürünlerin tüketimi ve kullanımı (daha doğrusu bağımlılığı), artık yeni bir insan doğası/fitratı/psikolojisi yaratmıştır. İnsanı çepeçevre kuşatma olarak teknik ortam hâlindeki modern ‘şehir/teknoloji-city’, artık doğanın/tabiatın (inayetin, ibretin, nimetin, rahmetin, ayetin...) içinde/rahminde ve kucağında olmaktan (*beldetun tayyibetun*, 34/15) çıkarak, doğayı kendi içine haz nesnesi (park, bahçe, havuz...) olarak almıştır. Teknoloji sayesinde ‘tabiat ana’ya bağımlı olmaktan koptuk. Artık, kendi göbeğimizi kendimiz kesmenin ‘kibri’ ve ‘istiğnası’ içindeyiz: M. İkbâl’in “Sen kar-

talı yarattın; ben de uçağı” diyerek, bize verdiği icat/keşif kabiliyetine şükretme yerine; “Tanrı, merkebi yaratmıştı; Almanlar ise Mercedes’i...” diyerek nankörce ve müstağni olarak övünüyoruz.

Genel olarak insanlık tarihini göz önünde tutarsak, zayıf, cahil ve fakir olmakla ‘dindarlık’; aydınlanma, güçlülük ve zenginlikle ‘dinsizlik’ arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Şeytanın başkaldırısında (7/12) ve “*Hayır! İnsan, kendini yeterli görünce, azgınlaşır.*” (96/6-7) tespitlerinde olduğu gibi bu gözlem Kur’an tarafından doğrulanır. Aydın, güçlü ve zengin olanlar, ancak “Niçin hiçlik değil de varlık/oluş var?” veya “Bu değirmenin suyu nerden geliyor?” metafizik-ahlaki sorularını sorabilirler ise ikinci ve farklı bir anlamda ‘dindar’ olabilirler. Bu da oldukça zor bir hâldir. “Üzümünü ye de bağıını sorma.” ahlaki nankörlük tutumu, hayvansı-içgüdüsel varlığımıza daha kolay gelir.

Sahici dindarlığın kolaylıkla birlikte zorluğu da bünyesinde taşıması (94/5-6); alışkanlık yerine şuura/kasda dayanması; dünyanın veya nefsin ayartmalarına ve zalimlerin baskılarına karşı direnmek (sabır) için zorunlu olarak zaman zaman meşakkat içerdiği hâlde; bugün ‘muhafazakârlık’ olarak kodlanan ve asıl tabiatı menfaatini korumak olarak konformizm ve ‘dinden geçinme’ (din istismarı) veya dinini alışkanlık, ritüel, oyun ve eğlenceye (festival) dönüştürmeye Kur’an ta baştan –Kitap ehlinin karakteri olarak– dikkat çekmiştir: “*İman edenlerin Allah’ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygıyla ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitap verilip de üzerinden uzun zaman geçince kalpleri katılaştılar gibi olmasınlar. Onların birçoğu fasıktır*” (57/16).

Son dinin (İslam) doğuşunun üzerinden de uzun zamanın geçmesi, iman ateşinin yandığı kalp ocağının sönmemesinin (taşlaşma, katılaşma, paslanma, hastalanma...) bir nedenidir. Diğer bir neden ise dışarıdaki/atmosferdeki havanın/oksijenin azalmasıdır. Bu da Aydınlanma, sanayi devrimi ve teknoloji çağıyla birlikte insanın Tanrı’nın ‘aygıtları’ olan doğ-

ğadan uzaklaşması ve tamamen kendi elleriyle yaptığı/icat ettiği suni bir kafesin içine hapsolmasıdır. İnsanlar aşırı derecede gürültü, ses, ışık, eşya, kitle üretimi, oyuncak, haz, tüketim, hız ve uyarılma (cinsellik, adrenalin) ile meşgul edildiği için, kimsenin durup düşünecek (tedebbür, teemmül), ibret alacak ve dindarlaşacak ne zamanı, ne de zemini var.

Bugün Müslümanlar da Kitap ehlinin içine düşmüş olduğu ‘fasıklık’ durumuna düşmüşlerdir. Din, Müslümanlar arasında ‘salih amel’ doğurmaktan daha çok, siyasi ve ekonomik anlamda güç ve çıkar elde etmenin veya son yirmi otuz senedir şahit olduğumuz gibi İran, Irak, Lübnan, Mısır, Suriye, Türkiye, Pakistan, Afganistan, Kuzey Afrika, vb.de mezhepsel veya dinsel iç savaşların bir aracı durumunda. Ekonomik olarak ‘yoksul’, politik olarak zorba yönetimlerin baskısı altında ‘sıkışmış’ kitlelerde din; hincin, patlamanın, intikamın temel motivasyonuna dönüşüyor; ayette zikredilen ve dinin/imanın özü olan “kalplerin ürpermesinin/saygısının” kaybolması ve dinin ‘sözde’ kalmasıdır; kalplerin katılaşması, taşlaşması, paslanması ve hastalanmasıdır. Nitekim, adı geçen ülkelerde devam eden iç savaşlarda en fazla tekrarlanan slogan, çatışmalardaki tarafların dehşet/şiddet duygusundan kaynaklanan “Allahu Ekber” ifadesidir. Oysa bu slogan normalde Allah’ın kudretinin, merhametinin tecellileri karşısında duyulan hayranlık, şaşkınlık ve azamet duygusundan kaynaklanmalıdır. Suriye’de rejimin ‘varıl bombaları’ ile iki yıldan beri sivil insan öldürmesine engel olamayan insanlığın ve İslam dünyasının vicdanının (dolayısıyla dininin) kalmadığını rahatça söyleyebiliriz.

Dindarlık, aslında Tanrı’nın ahlaki fiilleri veya sıfatlarının fiili tecellileriyle bireysel olarak günlük hayatta karşılaşma ve bunun gereğini yapma anlamında “iman ve salih amel” ise bu, genellikle endüstri/teknoloji ve modern kapitalist ekonomi öncesi, her şeyin Tanrı’ya ait olduğu çağlara ait bir yaşamdı. Bu dönemlerde ‘teknoloji’, insanın kontrolünde, Tanrı’nın icadı/mahluku (teknîği) doğa ile iç içe, en fazla ‘mekanik’ idi. Elektrik’in icadı ve buna bağlı olarak ‘otomatik’

ve daha sonra 'elektronik' ve 'dijital' aletlerin icadıyla teknoloji insan kontrolünden çıkmaya başlamış ve ekonomiyle birleşerek onun ayağını yerden keserek/uçurarak bir koza, kafes ve duvar gibi kuşatmaya başlamıştır. İhtiyaçları teknoloji sayesinde karşılanan insan, Tanrı ile artık karşılaşmamaya, ona ihtiyaç duymamaya başlamıştır. Teknolojiyle insan, Tanrı'nın yaratma sıfatına ortak olmuştur. "*Kendini müstağni görerek de azmıştır*" (96/6-7). Teknoloji, insanın tekebbürünün/istiğnasının, Nietzsche'nin ifadesiyle 'güç istenci'nin fiili bir yansıması olmuştur. Modern teknoloji öncesinde dinlerin öğrettiği üzere 'her şey', Tanrı'ya aitti; her yerde Tanrı'nın eserleri/ayetleri ve nimetleriyle karşı karşıya idik. Dünya, 'fâni' de olsa içindekilerle beraber bize verilmiş evimizdi. Modernite, bu dünyayı 'vahşi' ve sahipsiz bulup 'temellük' edilmesi gereken ganimet olarak görürken, modern teknolojiyle insanın ayağı yerden/doğadan kesilerek "*insan kendi elleriyle yaptıklarının/icatlarının rehini*" (74/38) hâline geldi. Modern şehir, artık bir makine-örgüttür (tekno-city). İnsan, icat ettiği canavarın esiri olmuş ve ruhunu zevk, refah, konfor, haz karşılığı ona satmıştır. Özgürlüğünü artıracığı düşünülen teknoloji ve ürettiği bol miktardaki oyuncak (tüketim nesnesi) hapishaneye dönüşmüştür. Sahici dindarlığın en belirgin ve temel hâletiruhiyesi olan sebat, sabır, fedakârlık, adanma, sadakat, uğrundalık ve tutku, yerini arzuların kışkırtılmasına, ilgilerin dağıtılmasına, hazların inceltilmesine, zevklerin çoğaltılmasına, içgüdülerin tümünün tatmininin özgürlük olarak görülmesine, canın istediği her şeyin yapılmasına bırakmıştır (*tuğyan*).

Modern teknoloji, Erich Fromm'un ifadesi ve bütün dinlerin temel telosu olan insanın 'olma' veya kıymet bilme, takdir etme, misafirperverlik/buyur etme, minnettarlık, borçluluk, sorumluluk, şükran duyguları yerine; 'sahip olma' veya istigna, istikbar, hegemonya, tasallut, tahakküm, sömürme, ezme, gasp duygularını azdırma ve tahakkuk ettirme imkânı vermiştir. Gecenin karanlığının elektrik ışığıyla aydınlatılması insan etkinliği artmış, duygular tamamen değişmiştir.

Örneğin sabır ve kanaat duyguları kaybolmuş; acelecilik ve tüketim (haz, hız ve adrenalin) arzusu artmıştır. Arzunun (*hevâ*) yoğunlaşması (*nefs-i emmare*) ile insanlığın yüreği/kalbi/vicdanı/gönlü zayıflamış; daha bir akıllı, kurnaz ve zeki olmuştur. En yüksek düşünce formlarımız, varlıktan kalkan (sayı ve tanecik) 'mantık' ve 'matematik' yani sadece 'hesap yapan' bilimsel düşünce olmuş durumda. Öncülleri olmadan, salt varlığı bütüncül olarak idrak etmiş olmaktan, sayıların ve taneciklerin arasında kaybolmayan ve varlığı dinlemekten doğan bütüncül düşünme (dinamik ahlak/dinamik din), zayıflamış durumda. Teknik sayesinde tohumun, yumurta ve spermin içine girilerek Tanrı'nın yarattığı hayatın genleriyle 'oylanır' ve değiştirilir hâle gelinmiştir. İnsanı 'insan' yapan en temel unsurlar olan 'duygu ve düşünce'lerle de 'oynama', hedef hâline getirilmiştir: İnsanlığın sonu, ruhsuzluk. Modernitenin form kazanmış hâli olarak kapitalizm, sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlılıkları gibi zevk alarak (sürur, huzur, sükun, saadet, itminan, neşe'den ayrı bir şey) intihara gitmektir (nihilizm).

II

Nietzsche'nin "Tanrı öldü!" sözünü yorumlayan Heidegger, bu sözün sıradan kinden kaynaklanarak söylenen "Tanrı yoktur." anlamına gelmediğini, kaçık adamın bu cümleyi söyledikten sonra ısrarla: "Onu biz öldürdük; sizlerle ben! Hepimiz onun katiliyiz!" diyerek kaçık adamın bu cinayete kendinin de şaşırdığını söyler. Kaçık adamın: "Yeryüzünü güneşinden koparıırken ne yaptık biz?" sorusunu Heidegger şöyle yanıtlar: "Güneşi yeryüzünden koparıırken (Tanrı'yı öldürürken) insanların yaptığı, Avrupa düşüncesinin son üç yüzyılda yaptığını dile getirir."⁹ "Tanrı'nın öldürülmesi, insanın servetini kendince güvenli kılmasında yerine getirilmiştir. İnsan bu eylemle maddi, bedeni, ruhsal, zihinsel kaynakları kendisi için güvenli kılar... Güvenlik sağlama olarak emin olma, *değer* koymada temellenir. *Değer koyma*, 'kendinde var olan'ların (aşkın olanların) hepsini devirip öldürmüştür... Çünkü insan,

ego cogito'nın (Descartes) benlik'inde baş kaldırmıştır. Bu ayaklanmada bütün var olan nesneye dönüşmüştür."¹⁰

Heidegger, Nietzsche'nin "Çöl büyüyor." özdeyişini de yorumlar:

Bu söz, bize çölün genişlediğini söylemek istiyor. Çölleşme, tahrip etmekten daha farklı bir şeydir. Çölleşme, yok etmekten daha korkutucudur. Tahrip, yalnızca şimdiye kadar gelişmiş ve inşa edilmiş olanı ortadan kaldırıyor; fakat çölleşme, gelecekteki gelişmeye meydan vermiyor ve her türlü inşa imkânını engelliyor. Çölleşme, sadece yok etmekten daha korkutucu. Yok etmekte esasen ortadan kaldırmayı ve dahası hiçi ifade ediyor; fakat çölleşme, engel olmayı ve imkânsızlığı öngörüyor ve yaygınlaştırıyor. Afrika'nın *Sahra Çölü*, sadece çöllerin bir türüdür; yeryüzünün çölleşmesi (ise), en yüksek hayat standartlarına erişilmesine ve yine aynı şekilde bütün insanların tek tip bir refah düzeyine ulaşabilmelerini mümkün kılacak bir organizasyona paralel olarak gelişebilir. Çölleşme, her iki durumda da kendisi olabilir ve korkutucu bir tarzda kendini gizlemek suretiyle her yerde dolaşabilir. Çölleşme, basit bir kumlaşma değildir; Mnemosyne'nin (hafızanın tanrıçası, hadeste [ahiret] akan bir nehir) en yüksek düzeyde sürgün edilmesidir.¹¹

Martin Buber, son üç yüz yılda Batı'da gerçekleşen sekülerleşmeyi 'Tanrı tutulması' olarak nitelemişti. O, bu sözünü şöyle izah ediyor:

Aslında tutulma, bu dünyaya ait tarihsel zamanın bir özelliğidir. Bununla birlikte tutulma, insan ruhunda meydana gelen değişimleri örnek getirerek yeterli düzeyde açıklanabilecek bir süreç değildir. Bir güneş tutulması, güneşte değil; güneş ile bizim gözlerimiz arasında gerçekleşen bir şeydir... Felsefe, bugün bizim yalnızca, "Tanrı'nın veya tanrıların" yeniden zuhurunu, yüce imgelerin yeni oluşumunu mümkün kılacak ruhsal yönelimden yoksun olduğumuzu kabul eder.¹²

Heidegger, modern teknolojiyi bu yeni sürecin metafizik özünün mücessem hâle gelmesi olarak yorumlar. Tekniğin özü, teknik bir şey değil, metafizik bir şeydir ve insanı çepeçevre kuşatmıştır. "Çerçeveleme/kuşatma (*Gestell*), düzenle-

10 Heidegger, *Düşünme Ne Demektir?* çev. R. Şentürk, İstanbul 2009, s. 19.

11 Heidegger, *age.*, s. 19.

12 Buber, *Tanrı Tutulması*, Ekinoktop Arsivi - <https://rantey.org>

me tarzı içerisinde real-olanın gizini el-altında-duran olarak açmak için insana saldıran, yani insana meydan okuyan bu saldırının bir araya toplayıcısı anlamına gelir. Tekniğin özü çerçevelemede yatar. Çerçeveleme, modern tekniğin özünde hüküm süren ve bizzat teknik bir şey olmayan gizini açmanın tarzı anlamına gelir.”¹³ “İnsana yönelik tehdit, ilk elde tekniğin potansiyel olarak öldürücü makinelerinden ve aygıtlarından gelmez; esas tehdit, insanı zaten kendi özü içerisinde etkisi altına almıştır. Çerçevelemenin hükümrancılığı (kafes, koza, rehin alma), insanı daha kökensel bir gizini açmaya girmenin ve böylece daha ilksel bir doğruluğun çağrısını deneyimlemenin [otantik hakikatin İG] insana menedilmesi imkânıyla tehdit eder.”¹⁴ Heidegger’e göre, teknoloji çağı itibarıyla metafizik silinmiş ve bir doktrin olarak ortadan kaybolmuştur; imkânsız hâle gelmiştir. Metafiziğin egemen olduğu bir çağdan teknolojinin egemen olduğu bir çağa geçilmiştir. Nietzsche’nin ‘istemeyi isteme’ dediği aşama, sırf mümkün diye bir şeyin teknolojik olarak üretilmesini ifade eder.¹⁵

J. Ellul, *Teknoloji Toplumu* adlı kitabında modern teknolojiyi şöyle tanımlıyor:

Dış icaplar artık teknolojiyi belirlemiyor; iç icaplar belirliyor. Teknik, kendi kendine yeterli, özel yasaları ve saptamaları ile kendi başına bir gerçekliktir... Teknik, kendi dışında hiçbir yargıyı hoş görmez, hiçbir sınırlama kabul etmez. Teknik konular söz konusu olduğunda ahlakın söyleyecek sözü yoktur... Tekniğin uzun süre tarafsız/nötr olduğu söylenmiştir; bugün artık bu geçerli değildir. Tekniğin gücü ve özerkliği öylesine kesinleşmiştir ki, artık o, neyin ahlaki olduğunun yargıcı, hatta yeni bir ahlakın yaratıcısı hâline gelmiştir... Teknik, gerçek anlamda özerktir; ancak, özerkliğini fiziksel veya biyolojik yasalarla ileri sürmez; onları çalıştırmaya ve onlara egemen olmaya çalışır... Teknik, ne zaman ‘doğal’ bir engel ile karşılaşsa canlı organizmayı ya bir makine ile değiştirerek ya da o organizmayı ‘organik’ reaksiyon vermeyecek şekilde değiştirerek o engeli aşmaktadır... Teknik, insanı teknik

13 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, çev. Doğan Özlem. İstanbul 1997, s. 76, 84.

14 Heidegger, *age.*, s. 88.

15 Zeynep Direk, “Derrida’nın Düşüncesinin Fenomenolojik Sınırları”. *Çağdaş Fransız Düşüncesi*, DİE Kitap Arşivi <https://frantey.org> İstanbul 2013, s. 154.

bir hayvana, tekniğin kölelerinin 'kralı'na indirgemektedir. İnsan kaprisi bu gereklilik karşısında ufalanmaktadır; teknik özerklik karşısında insan özerkliğinden söz edilemez...¹⁶

Moden insan, evinde olsun, metroda olsun, çarşıda olsun, AVM'lerde olsun, yolculukta olsun kendi elleriyle yaptıkları/icatları içinde (teknoloji) olduğu için, Tanrı'yı hatırlaması (zıkr) için bir ortam yoktur; O'nu unutması için her şey hazırdır. Bilim/bilgi, teknoloji, demokrasi/özgürlük ve zenginlik (ekonomi), Tanrı'yı ve ahireti unutturmuş ve umursamazlık yaratmıştır.

Lyotard'a göre, teknolojik her şeyi kullanıma 'hazır' hâle getirme güdüsü, Batılı insanın kendisini Tanrı'ya dönüştürme girişiminin bir sonucudur.¹⁷ Benzer şekilde Scheler de teknolojinin amacının, önceden mevcut amaçlar için 'faydalı' makinalar üretmek değil; insanın, doğaya egemen olma güdüsünü tatmin edecek mümkün her tür makinayı inşa etmek olduğunu öne sürer. Ona göre bu güdü, faydacı terimlerle anlaşılamaz; aksine, son tahlilde bu güdü amaçsızdır.¹⁸ Heidegger de modern *homo economicus*ün kârı maksimize etmek için her şeyi (teknoloji ile) kontrol etme tutkusunu, tanrıların göçüp gittiği bir dünyada (bundan dolayı doğan) endişeyi/kaygıyı ortadan kaldıracak umutsuz bir girişim olarak görür.¹⁹

Eliot, "Gök Gürültüsünün Dediği" başlıklı şiirinde 'Çorak Ülke'yi veya Nietzsche'nin "Çöl büyüyor" dediği şeyle kastettiğini kendi metaforlarıyla şöyle niteliyor:

Burası susuz, çıplak, kayalık
Kaya ve susuzluk ve kumlu yol
Yol döne döne çıkıyor dağlar arasından
Dağlar kayalık, yok nasipleri sudan
Olsaydı su, mutlaka dururduk, içerdik
Kayalar arasında insan duramaz da, düşünemez de
Ter kuru, ayaklar kumun içinde
Ah su olsaydı şu kayalıkta

16 J. Ellul, *Teknoloji Toplumu*, çev. M. Ceylan, İstanbul 2003, s. 144-146.

17 Michael E. Zimmerman, *Heidegger: Moderniteyle Hesaplaşma (Teknoloji, Politika, Sanat)*, çev. H. Aslan, İstanbul 2011, s. 236.

18 Zimmerman, *age.*, s. 72.

19 Zimmerman, *Ümitsiz* PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ölü dağın çürük dişli ağzı, ki tüküremez
 Burada insan dikilemez, yatamaz, oturamaz
 Sessizlik bile yok bu dağlarda
 Ama huysuz, kızıl suratlar var, alay eden, hurlayan
 Çatlak balçık duvarlı evlerin kapılarından.²⁰

III

Mevzuya Kur'an açısından bakacak olursak, zaman ve yukarıdaki düşünürlerin vurguladıkları tarihsel periyottan bağımsız olarak, antropolojik veya psikolojik olarak insanın temel eğilimi ve çoğunlukla tercih ettiği 'dünya hayatı', eğer Allah ve ahiret hesaba katılmadan/bunlara inanılmadan yaşadığı takdirde, metafizik ve etik (dinî-teolojik) bir değerlendirme ile "çoklukla övünerek oyalanma" (102/1) veya bir oyun, eğlence, süs, övünme, çok çocuk ve mal edinme yarışından ibarettir: "*Kadınlara, oğullara, stoklanmış altın ve gümüşe, yağız atlara, sağmal hayvanlara, verimli ekinlere ... karşı şiddetli şehvet beslemek insanlara hoşlandırıldı*" (3/14). Bunu bir metaforla anlatmak gerekirse: "*Bir yağmurun sebep olduğu verimli ürün, çiftçilerin hoşuna gider; sonra bu ürün kurumaya yüz tutar ve sonunda da sararır; en sonunda da çerçöp, saman olur biter... Dünya hayatı bir aldaniş aracından başka bir şey değildir*" (57/20). Bu dünya hayatına dalan ve bu hayatla ayartılıp bundan memnun olan insanlar, Allah'ı (9/67) ve ahireti (7/51) unuturlar. "*Şeytan onları hâkimiyeti altına alarak kendilerine Allah'ı anmayı unutturmuştur. Onlar, şeytanın taraftarlarıdır*" (58/19). "*Onlar, Allah'ı unuttukları için, Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kişilerdir*" (59/19). "*Onların yaptıkları, ıssız bir çöldeki serap gibidir; susamış kişi onu su sanır; yanına vardığında da hiçbir şey bulamaz... Diğer bir benzetmeyle onların hâli, derin bir denizdeki karanlıklar gibidir: fırtınalı büyük dalgalar, yukarıda kara bulutlar, karanlık üstüne karanlık. İnsan karanlıkta neredeyse elini göremez... işte böyle, kime Allah bir nur (hidayet, ışıık) vermezse, onun bir ışığı yoktur*" (24/39-40). "*Onların boyunca*

rına demir halkalar geçirdik; o halkalar, çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkıktır. Biz onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da birdir; inanmazlar" (36/8-10). Çünkü onların kalp (gönül/vicdan) gözleri kördür (22/46), hastadır (2/10), paslanmıştır (83/14), katılaşmış hatta taşlaşmıştır (2/74). Oysa dinin amacı, 1- Dünyayı, hayatı insan için anlamlı hâle getirmek (tevhid-ahiret); 2- Bu hayattaki acıları, zararları (zulmü) kabul etmekle birlikte- azaltmaya çalışmaktır (adalet ve merhamet). Bir 'anestezi' olan mistik hareketlerin acıyı yok sayma veya inkâr etme teşebbüslerine rağmen.

Sonuç olarak, "Allah'ın rahmetinden umut kesilmez" (39/53). Ancak, insanlığın da Allah'ın rahmetini celbedecek bir çabanın/talebin peşinde olması gerekir. Soru sorma ve hayrete yönelerek "*Nerden geliyorsun?*" (86/5), "*Nereye gidiyorsun?*" (81/26) ve "*Burada/dünyada ne arıyorsun/ne işin var?*" (75/36) sorularının cevabını düşünmesi gerekir. Tanrı, kendini yardıma çağıranlara cevap vermeye her an hazırdır (40/60). Beleş (*bi-lâ şey'*= karşılıksız), bedava (*bî da'va*= davasız) kurtuluş yoktur. İnsanlık, Allah'a iltifat etmediği müddetçe, dünyamız çölleşmeye (sekülerleşme) devam edecek ve belki de insanlık kendi kıyametini (adalet ve ekolojik dengenin bozulması) hazırlayacaktır. Tanrı, ayetleriyle 'ibret alacaklara' yeterince kendini gösterdiği için, insanlık nankörlük (kâfirlik) ettiği takdirde, kendini gözümüze sokmayacak ve tersine yukarıdaki sözlü ayetlerde ifade edildiği gibi, kıskançlıkla geri çekecektir. Çünkü Kur'an'a göre "*Herkes, kendi yaptıklarının rehinidir.*" (74/38) ve "*İnsanların başına gelen musibetler, kendi ellerinin yaptıklarının sonucudur*" (4/62).

Tanrı, fiziksel doğayı, aynının farklılaşarak dönüşümü (evrim) ve genişlemesi olarak nispeten kurallı (kader), dinamik bir şekilde yaratmıştır. Bitkiler ve canlılar da öyledir. Bergson'un dediği gibi bu tekrar, Aristo'nun sandığı gibi 'bil-kuvve-bilfiil' şeklinde değil; 'virtüel-bilfiil' şeklindedir. Yani canlılarda, önceden tahmin edilemeyecek mekanik, determinist olmayan 'yaratıcı/sıçrayıcı' bir kapasite vardır. İnsan cinsinde bu kapasite 'irade özgürlüğü' seviyesinde daha üst düzeydedir. Bu özgür irade, doğa ile ilişkide keşif ve icat çıkarma/yaratma; ahlak-din alanında vicdan/kahramanlık olarak aktüelleşmektedir.

Tanrı, evreni; sonucu, amacı, gayesi önceden kesin olarak belirlenmiş/mekanik/kapalı bir sistem olarak değil, amacı/gayesi olan (3/191), ancak ucu açık, kendisi onun üzerinde "her an yeni bir işte" (55/29) ve onu "genişletme" (51/47) şeklinde dinamik olarak yaratmaktadır. Tanrı'nın insanlıkla ilişkisi olan galat-ı meşhur olarak 'kader', M. İkbal'in deyişiyle "Çizilmiş bir çizgi değil; Tanrı ile insanlığın beraberce el ele çizdikleri bir çizgidir." Çizgiye henüz son nokta konulmamıştır. Diğer/Sünni deyişle: "Kalem kurumuş; defter/yazı/kitap dürülmüş." değildir. Tanrı, insan da dâhil olmak üzere, sonucu önceden belli bir mekanizma veya 'proje' olarak evreni yaratmış olsaydı, 'oyun' oynuyor olacaktı. Oysa 'mükemmel' varlığa oyun oynamak yaraşmaz (21/16, 44/38). Mükemmel varlık, sürekli (*faâl/hallâk* 11/107, 15/87) kemal süreçleri yaratır. İnsanlığı da bu amaç için yaratmıştır. Varlığı ve insan cinsini son derece "ciddi bir amaç için/*bilhakk*" (6/73) yaratmıştır.

Tanrı, insanlık projesini meleklerle açtığında, onlar projenin yapısına (riskine) bakarak Tanrı'ya karşı çıkmışlar; Tanrı

da, “Benim bir bildiğim var.” diyerek, insanlığa olan güvenini meleklerin itirazına karşı ortaya koymuştur (2/30-33). Projede ilk çatlak, meleklerden özgür iradeli ‘İblis’in ahlaksızca (direniş, istikbar) ‘insan’ın teknik kapasite ‘üstün’lüğüne itiraz etmesiyle başlamış; sonra da Hz. Âdem ve eşi Havva’yı ayartmasıyla devam etmiştir (2/30-37). Eğer, bu ‘çatlak’ ve Âdem-Havva’nın ayartılması, projenin bir parçası idi denirse; o zaman Tanrı, projeye ‘oyun’ ile başlamış demektir.

Tanrılık, özünde risk almaktır; risk alamayan Tanrı olmaz. Risk alamayan, eksik ve korkaktır; garanticidir. Risk, tanımı gereği, kurguyu siz yapmış olsanız da, projeye birden fazla özgür iradenin dâhil olmasıdır. Evrende oluşan (*kevn* ve *fesâd*) her şey Tanrı’nın bilgisi ve kontrolü altındadır. Kur’an’da insanlarla ilişki bağlamında Allah’a nispet edilen ‘izn’ kavramı, insanlık projesinde Tanrı’nın kontrollü ‘risk’ alışını ifade eder. Tanrı’yı ‘ezeli/mutlak ilim’ olarak tanımlayanlar, farkına varmadan Tanrı’nın sürekli sahip olduğu, daha doğrusu kendinin aynı zamanda bunlar olduğu kudret, irade ve yaratma sıfatlarını iptal ederler. Amr İbn Ubeyd’in dediği gibi, Allah’ın ezeli ilminde insanlara zarar veya fayda veren bir ‘nedensellik’ varsa o zaman sorumluluk kalkar. Sanki Tanrı ezelde ‘her şeyi’ bir defada irade etmiş, sonrada bu her şeyi ezeli, pasif ilminin garantisine almış; ondan sonra da kıpırdamadan ‘taş’ gibi durmaktadır. En küçük bir kıpırdaması ‘eksiklik’ olarak algılanmaktadır.

Tanrı, kutsal kitaplarında güneş sistemini ve dünyanın içindeki her şeyi insan için dizayn ettiğini (36/36-40,18/7) ve insanı da ‘denemek’ için özgür iradeli olarak yarattığını söylemektedir: “Hayatı ve ölümü hanginiz daha iyi iş yapacağınıza ortaya çıkarmak için o yaratmıştır” (67/2). Tanrı, insana özgür irade vermekle bir riske girmiştir. Özgür irade verdiği alanlardan kendi iradesini insanın iradesine bağlayarak (*sünnetullâh*) geri çekmiştir. Önce insan ahlaki bir adım atar; Tanrı da ona mümasil ahlaki (hızlan, yardım, ceza, ihsan...) bir misillemede bulunur. ‘Kader’in gerçek anlamı budur. Denenmenin sonucuna (ahir/ahiret) ödül ve ceza (cennet ve ce-
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hennem) koyarak, insanların kendi özgür iradeleriyle –iman ve salih amelle– ödülü kazanmalarını beklemektedir. İnsanların küfür ve isyan/nisyan/tuğyan ile cezayı hak etmelerini serbest (*izn*) bırakmış; fakat, arzu (*meşiet*) etmemiştir.

İnsanlığın üzerinden uzun bir zaman geçip (76/1) denenmeye ehil hâle (91/7-8) gelmesinden/adam olmasından sonra (Hz. Âdem), her zaman denenmeyi kazanan bir grup olmuştur (56/13, 39, 40). Fakat insanlığın çoğu kendinden beklenen sorumluluğu henüz yerine getirmemiştir (80/23). Denenmeyi yüz metrelik bir yarış koşusu gibi düşünürsek, insanların çoğu, start verildikten (akıl-bâliğ olma) sonra yarış çizgisinden koşmaya başlamamıştır. Başlayanların bir kısmı yarışı kazanmış, bir kısmı da yarışı ihmal veya imkânsızlıklar yüzünden tamamlayamamıştır. Tamamlayamayanların affedilmesi, Allah'ın rahmeti gereğidir. İnsanların çoğu dünya hayatından memnun olmuş, Tanrı'nın dünyadaki ayetlerinden gafil olmuş, Tanrı ile karşılaşmayı ummamıştır (10/7). İnsan, varlığın ve kendinin manidar 'verili' oluşunu kale alarak: "Bu değirmenin suyu nereden geliyor?" ahlaki sorusunu sorup bu soruya 'şükran' (*iman*) ile cevap vermemiş; tersine "Ek-mek elden, su gölden" mantığıyla "Üzümünü ye de bağını sorma" nankörlük (küfür) tutumu içinde olmuştur. Bu gerçeği, Tanrı'nın kendisi de son mesajı olan Kur'an'da insanın zalim, cahil, nankör (kâfir), cimri, zayıf, aceleci vs. olduğu nitelendirmeleriyle itiraf etmektedir. Özetle, İblis'in (şeytan) ta başlangıçta Tanrı'ya dediği: "...Âdem'in soyunun pek azı hariç çoğunu kontrolüm altına alacağım." (17/62) iddiası "Andolsun İblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı, inanan bir bölükten başka (hepsi) ona uydular." (34/20) gerçekleşmiş; Tanrı'nın insanlıktan beklentisi genel olarak ve çoğunlukla şimdiye kadar yerine gelmemiş ve Tanrı, umduğunu bulamamıştır.

Sayın B. Tatar'ın klasik İslam sanatlarının ana temasının Allah'a bir güzellik (cemâl) sıfatı atfederek, insanın dikkatini Allah'ın birliğine ve güzelliğine dikkat çekmeye çalışan, onun deyimiyle, insanı manevi (entelektüel) yükselişe hazırlayan soyutlaştırıcı, araçsal (miraç, burak) bir çaba olduğu tezi en azından literatürün büyük bir bölümünü göz önünde tutarsak doğrudur.

İkinci yüzyılın başlangıcından itibaren oluşmaya başlayan kelim, tasavvuf ve İslam felsefesinin ortaya koydukları usul ve sorunsalın, tevhid inancını kelimde zat-sıfat, vacip-mümkün; felsefede tümeller-tikeller, ezelilik-muhdeslik, tasavvufta ise varlığın gölgeliği/fâniliği ve insan için en yüce gaye olarak fenâfillaha dönüştürdüğü tezi de doğrudur. Kur'an'da düşünce, duygu ve davranıştan oluşan dinsel aktın sırasıyla kelim-felsefe, tasavvuf ve fıkıh olarak parçalandığı tarihsel bir gerçektir. Bu düşünce ve bilgi formasyonlarında tevhidin felsefede 'tümeller', kelimde 'kader', tasavvufta ise 'fenâfillah' yoluyla insanın Tanrı'da kaybolarak kendine yabancılaştığı ve bunun sonucu olarak da Tanrı'ya giderken kendine karizmatik bir "kahraman, lider, önder, örnek, şeyh" edinerek bir 'ikame ahlaki' oluşturduğu tezi de doğrudur. İnsandaki bireysel ahlaki vicdanı ve düşünme kapasitesini geliştirmeye, atalardan devralınan inançların, alışkanlıkların ve menfaatlerin kesişimi/izdüşümü olan hazır süper ego anlamında vicdanı/kamuoyunu reddederek, uykusuzluğu, uyanıklığı, teyakkuzu, kül yutmamayı (takvayı) telkin etmeye çalışan sözlü bir hitabın/öğretinin, tarihi süreçte 'İslam', 'şeriat', 'tevhid', 'kitap', 'sünnet' vs. gibi olumlu tümeller aracılığıyla belli oranda bir engele/duvara dönüştüğünü görüyoruz.

Sayın Tatar'ın tevhidin bu tür soyutlamalardan ziyade Kur'an ve Hz. Muhammed döneminde Allah'a yönelme olduğu kadar, insanın Allah ile yüzleşerek kendi konumunu, imkânlarını, özgürlüğünü ve sorumluluğunu sağlayan, onun dönüşümüne ve değişimine zemin hazırlayan bir imkân olduğunu ileri sürmesi, son derece isabetlidir. Tevhidin zihinsel/kavramsal bir muhteva olmaksızın, Allah'ın 'yüzü' ile direkt ilişkiye işaret eden diyalogik-dinamik bir ilişki olduğu tespiti de doğrudur. Tatar'ın 'yüz' metaforunu kullanarak ifade etmeye çalıştığı karşılıklı dinamik ilişkiyi yine Kur'an'dan kalkarak Allah ile 'dostluk' (*velayet*, 3/68, 2/257, 13/37...), O'nunla 'beraberlik/yoldaşlık' (*ma'iyyet*, 2/194, 9/36, 5/12...) ve O'nunla 'antlaşma' (*müsâk/ahid*, 7/172, 3/81, 20/115...) kavramlarıyla da zenginleştirmek mümkündür. Allah, insana yüklediği yeryüzünde yeni dünyalar kurma (*istihlâf*, *isti'mar* 2/30, 34/55, 11/61) görevinde daima ona yardım etmekte, yol göstermekte ve gerekirse bu uğurda "*kınamalardan korkmadan*" (5/54) giriştiği cihatta ona 'asker arkadaşı' olmaktadır: "*Ok attığın zaman, (sadece) kendin (tek başına) attığını sanma; Allah (da) atmıştı*" (8/17). Bu 'dava'nın içeriği, bir yönüyle insanı/tekil bireyi ait olduğu sürünün (tarih/toplum/kültür/gelenek) şuursuz/edilgin bir üyesi olmaktan kendi vicdanı ve düşünme kapasitesiyle hareket etme seviyesine çıkarmak; diğer yönüyle de mazlumları, mağdurları, mustazafaları zalimlerden, tağutlardan ve firavunlardan kurtarmaktır. Bu dağ gibi dava dünya durdukça devam etmesi gerekirken, bunu ıskalayarak Tanrı'nın kucağına kaçmak; bu zor dava uğrunda acı çekmek, meşakkate katlanmak ve sabır göstermek yerine, bir tür ruhsal/manevi hedonizmi talep etmek nasıl bir din ve dindarlık anlayışıdır?

Kur'an'da Allah'ın 'putlar' veya 'şirk' karşısında bir 'vahdaniyet' davası olduğu doğrudur; fakat Kur'an'da Sayın Tatar'ın kelimeler, tasavvuf ve felsefede aldığı muhtevayı tasvir ettiği 'tümelin hâkimiyeti' anlamında soyut bir 'tevhid' davası yoktur. Hâlik ve mahluku ortadan kaldıran (vahdet-i vücûd), hizbulah ile hizbuşşeytanı, iman ile küfrü, adalet ile zulmü ... or-

tadan kaldıracak veya bunların arasındaki derin vadiyi dolduracak, birleştirecek bir tevhid davası yoktur. Tam tersine Kur'an'ın adlarından birinin ima ettiği gibi (3/4, 2/185) onun davası sürekli bir ahlaki 'ayırım/bölücülük' (*furkân*) davasıdır. Ontolojik bağlamda Bergson ve Nietzsche'nin ileri sürdükleri 'yaratıcı yenilenme' ve 'aynının ebedî farklı dönüşü' teorileri, Sühreverdi'nin Hareklitos ile Aristo'yu birleştiren 'hareket-i cevher' teorileri, ontolojik düzlemde birer aynileştirme (*tevhîd*) değil, 'farklılaşma' olduğu gibi; ahlaki-sosyal dünyada Kur'an'ın davası da ahlaki gerilimli ikilemler (çift kutupluluk) içinde iradi bir tekâmül/ıslah (denenme) davasıdır.

Sayın Tatar'ın klasik İslam sanatlarının Müslümanların bir dünya oluşturma ve bu dünyaya yerleşme tarzlarını ifade eden, kendileri tevhid inancının birer ürünü olsalar da, aynı zamanda dönüp tevhid inancını yeni bir gözle yorumlamayı doğuran etkinlikler olduğu, üretmeden anlayamama durumumuza atıf yaptıklarını ifade etmesi de bir dereceye kadar yerinde ve doğrudur.

Ancak, klasik İslam sanatlarının mimari anlamda 'şehir kurma'nın ötesinde zihinsel-duygusal/manevi (kültürel) anlamda 'dünya kurma' veya dil aracılığıyla manevi (manaya dayalı) 'mekân açma'da ne kadar başarılı oldukları, onların 'tümelin hâkimiyetinde' Müslümanların 'dünyasızlaşmasına' sebebiyet verip vermedikleri tartışılabilir. İslam sanatlarının 'beşiği' sayılan tasavvufta 'gölge varlık' olarak adlandırılan 'dünya'dan sürekli kaçılarak eşyanın künhüne vâkıf olma, künhüne vâkıf olunduğunda da her şeyin aslının 'bir' olduğu iddia edildiğinde (çokluk içinde birlik), yeni 'dünya' kurmaya ihtiyaç hissedilebilir mi? Her şey, iddia edildiği gibi Allah'ın celâl, cemâl (bu sıfatın Kur'an'da olmadığını hatırlatalım) ve kemal sıfatlarının tecellisi ise –yani olan, olması gerekense– insana düşen şey sadece bu hakikate işaret etmekten başka ne olabilir? Şair Nâîlî'nin "Dil verdiğimiz yâre nigah-ı gazabından/Tasrihe mecal olmadı, ima ile geçtik." dizeleri, bunu ifade eder. Bütün enerji, seyrüsülük esnasında Hakk'a varma, ulaşma, sonra da O'nda boğulma (tecrübe) uğrunda harcama-

çağına göre, yeni 'dünya kurma' nasıl başarılacaktır veya ne anlama gelmektedir?

Kur'an açısından baktığımızda ahlaktan ayrı olarak hem insanların ve nesnelerin bir sıfatı olarak hem de insanın bir 'olma kipi', bir 'hâli' olarak estetik/güzellik boyutundan bahsedebiliriz. Ancak, Kur'an açısından dinî-ahlaki yaşam tarzının (hayır-hasenat) dışında, salt bedene/biyolojiye veya salt ruha bağlı (mistik) bir zevk, haz, keyif almanın formu olarak müstakil bir güzellik/estetik/sanatsal yaşam tarzını onaylamak mümkün değildir. Allah'ın da Kur'an'da 'cemâl' diye müstakil bir sıfatı yoktur; O'nun diriliğini ve dinamikliğini ifade eden 'güzel isim/sıfatları' (*esmâu'l-hüsnâ*) vardır. Hüsn, ihsan, hesanat kavramları, Allah'ın fiillerini ahlaki olan ile güzel olanı ayrılması müstehil olarak birlikte ve iç içe ifade eder. Ahlaki anlamdaki ihsandan bağımsız kendinde bir 'tahsiniyyat' ve 'cemâl'in kendine mahsus bir ontolojisi yoktur. Kur'an'da insanın kasd-ı mahsus/şuurlu davranışlarını ifade eden *sun'* (sanat), kesb, amel ve sa'yıları ise ya *hayırdır* ya da *şerdir*, ya *husn/ihsandır* ya da *ism/seyyiedir*. Nesneler ise ya *tayyibattır* (helal) ya da *habisattır* (haram). Bu bağlamda İslami dünya görüşü açısından yeryüzünde 'dünya kurma' faaliyeti üç aşamalıdır diyebiliriz. İlkin, Allah'ın ve Peygamber'in taklidi veya onlara öykünmedir ki bunu, şairler, âlimler ve kaşifler yaparlar. Şairler ve âlimler, –Kur'an'da olduğu gibi– hakikati ifade ederler, ona işaret ederler, onu beyan ederler. Hakikat, Levinas'ın dediği gibi, 'varlıktan başka türlü' olanın 'anlaşılması' –dinî ifadeyle 'iman' edilmesi– olduğu için, 'özümselemeyeceği'den dolayı,²¹ Heidegger'in sandığı gibi 'varlık' olmadığı için şairler tarafından 'açılmaz'.²² Allah'ın, ahiretin, melekûtun veya gaybın Kur'an'da korunması özenle tavsiye edilen mahremiyetine dalarak, bunların perdelerini yırtarak, açarak keşifler yaptıklarını iddia eden mistik/mutasavvıfları 'haramiler' olarak mı, yoksa gerçek me-

21 Özkan Gözel, *Varlıktan Başka (Levinas'ın Metafiziğine Giriş)*, İstanbul 2010, s. 131.

22 Stephen Mulhall, *Heidegger ve "Varlık ve Zaman"*, çev. Kaan Öktem, İstanbul 1998. <https://rantey.org>

tafizikçiler olarak mı niteleyeceğimiz, Kur'an'ı, vuku bulduğu üzere dilin (gramerin ve mantığın) imkânlarına göre veya insanın keyfine/sezgisine (*batn*) göre yorumlanmasına bağlı olduğu bilinmektedir. Kaşifler (bilim insanları) ise eşyanın tâbi olduğu yasaları veya onların ne idüğünü, gerçekliğini ortaya çıkarırlar, açıklarlar. İkincisi, sanatkârlar (zanaatkârlar, mucitler) ustalar, uzmanlar (ehliyet ve liyakat sahipleri) pratikte dünyalar kurarlar (kültür-teknoloji yaratırlar). Bunlar: 1- İş adamları, işçiler, çiftçiler. 2- Mimarlar, mühendisler, müteahhitler. 3- Hâkimler, hekimler, hukukçular. 4- Amirler, memurlar, siyasetçilerdir. Üçüncüsü ise, ekosistemin devamında bir maslahata tekabül eden 'çiçek' yaratmada sembolize edilebileceği gibi, hayatın/dünyanın tezyinidir. Bütün bu süreç, toplumların ekonomik ve zihinsel gelişmesine paralel olarak ve önem sırasına göre, 1- zaruriyyat, 2- hâciyyat, 3- tahsiniyyat olarak gerçekleşir. İslami açıdan amaçlarına göre –hiçbir zaman 'sanatkârlık' diye bir meslek hâline gelmeden– bazı 'tahsiniyyat' örnekleri şunlardır:

1. Resim, heykel: Putperestlik tehlike sınırı aşıldıktan sonra serbest bırakılmış olsaydı: "*Allah, yaratanların en mükemmeli*" (37/125, 23/14) olarak kalmak kaydıyla Tanrı'yı ve doğayı taklitle onlara öykünerek yaratıcı muhayyilenin gelişimi sağlanabilirdi. Ancak, Sünni ortodoksinin bu sanatları –putperestlik korkusuyla– ebedî olarak yasakladığı bilinmektedir.
2. Tiyatro, sinema, roman, hikâye (edebiyat): Batı tarihinde olduğu gibi hep hayatın trajikliğini ifade etmenin ötesinde, 'kıssa' anlatımında olduğu gibi, vaaz ve irşat faaliyetlerinin yanında, pratik bilgelik olarak hayatı kurgusal bir şekilde anlatarak *emr-i bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-munker* görevi yapmaya yardımcı olabilir.
3. Tezhip, hat, ebru, minyatür: Günlük kullanılan mekân ve nesnelerin tezyini.
4. Müzik: İnsan ruhunu besleme, eğitme, yüceltme, inceltme.

Bu bahsettiğimiz tahsiniyyat faaliyetleri “Sanat sanat içindir.” yani salt zevk, haz, keyif arzu amaçlı (egoloji) olarak yapıldığında ahlaki-dinî yaşam tarzının karşıtı olarak bir solumsuzluk, kaçış ve serbestleşme ve putperestlik olarak gerçekleşir, modern dünyada olduğu gibi. Bu alternatif yaşam tarzının mabetleri sanat atölyeleri, sergi salonları ve galerilerdir. Kur’an’da “Sanat sanat içindir.” mottosunun ürünü olan şiir sanatı şöyle eleştirilmiştir: “*Şairlere ise haddi aşan azgınlık uyarlar; onlar, her vadede şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler*” (26/224-226). Levinas’ın dediği gibi sanat, medeniyetin en yüksek değeri değildir ve sanatın bir haz kaynağına indirgendiği aşamayı tasavvur etmek [ve bunu ifşa etmek de İG] yasak değildir. Çünkü, “Sanatsal hazda alçakça, egoistçe ve korkakça bir şey vardır, veba salgını sırasında bayram yapma gibi. Kişinin bu durumundan utanacağı dönemler olur.”²³

Ancak sanatsal faaliyetler, nesneler dünyasında ve insanlar arasında, ihsan/tahsiniyyat faaliyeti olarak Allah’ın huzurunda (O’nun gözleri önünde, 52/48, 54/14), O’nunla yüzleşme çabası, O’nunla beraber (Dikkat! birlik-tevhid-ittihat değil.) olma, O’nunla dostluk yapma veya ahitleşme olarak yeryüzünde, düz yolda/yatay olarak (*sıratı müstakîm*, 1/6) gerçekleşmeyip Allah’a/hakikate âşık olma, Allah’a ve hakikate dik/dikey bir yolu ‘gitme’ olarak gerçekleşirse bu, bir ‘dünyasızlaşma’, dünyası olmayan bir soyut şekiller/ingeler oluşturma faaliyetidir. Somut nesnelerin yerine onların imgelerinin konulmasıdır. İmge ise Levinas’ın dediği gibi sanatın özü olarak bizim inisiyatifimizden çok, temel bir edilgenliğe, bize el koyan bir etkiye işaret eder: “Ele geçirilmiş, esinlenmiş biri olarak sanatçının bir ilham perisine kulak verdiği (onun tarafından ele geçirildiği) söylenir.”²⁴ Burada her bir içerik hayal gücünün emri ve bağlayıcılığı içindedir. İstenen her şey, her şeyle birleştirilebilir. Çünkü nesnellik ve nedensellik (dünya) yoktur. Tanrı’nın kendisi bile başıboş hayal gücünün

23 Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, haz. Z. Direk, E. Gökyaran, İstanbul 2003, s. 74.

24 Levinas, *age* Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

emrindedir. Hz. Muhammed'in hadislerde teşbihe –hatta bazen tecsime varan– Allah tasavvuru ile İbn Arabî'nin Allah tasavvuru arasındaki fark bundandır. Artık o bildiğimiz ve anladığımız '*esmâu'l-hüsnâ*'sını kaybetmiştir veya 'müteşabihat' olarak görülüp satır ile satırlar arasındaki fark ortadan kaldırılıp bin bir 'te'vile' tâbi tutulmuştur. *Râsihûn*'dan dille verilen ilk anlama *amenna* demeleri beklendiği hâlde (3/7); O, artık bildiğimiz varlıkların bir parçası veya tümü (vahdet-i vücûd) hâline gelmiştir. Bu yeni Tanrı, dizginsiz, başıboş hayal gücünün (yaratıcı muhayyile) tanrısıdır. Bu durum, hayal gücünün kavramsız idealizmidir. Ruhun uyanıkken düş görmesi, fantazisi, kabzı/bastı; eşyanın cem'i-fark'ı; ruhun Tanrı'da istiğrakı, ittihadı, ittisali, vuslatı, fenası, bekasıdır. Bu hayal gücünün şiire veya başka bir sanat faaliyetine yansımaları kendine uygun olacaktır. Bu sanat faaliyetlerin kendisi veya doğurduğu etki ise ruhu ve bedeniyle bütüncül insanı yeryüzünde kasıtlı, içerikli insan aksiyonları (amel-i salih/ihsan/tahsiniyyat) anlamında 'yüceltme', mekânını 'genişletme' veya etrafını 'güzelleştirme' değil; salt ruhun Tanrı ile birleşmesinden doğan sarhoşluk, baş dönmesi, cezbe, istiğraktır.

Modern İslam dünyasının içinde bulunduğu ruhsal tıkanıklık, entelektüel kütlük/darlık, politik bağınazlık, dogmatikliğin sebepleri arasında, Sünni ortodoksinin bazı sanat dallarını ebediyen yasaklaması veya geleneksel sanatlarımızın iddia edildiği gibi kaynağı olan tasavvufun nesnesiz idealizmi, Kur'an'ın yapmaya çalıştığı gibi, sıradan insanı ve onun dünyasını ıslah etmeye çalışma yerine, prototipi 'melek' olan 'insan-ı kâmil'i yaratmak için normal insanı 'nefis' adı altında 'şeytanlaştırarak' onu öldürmeye çalışması, içgüdülere kök söktürmesi, daha doğrusu tek nesnesinin 'mavera' olması, yani masivadan/fâni dünyadan kopması, 'dünyasızlaşması' olmasın?

Şiirden örnek verecek olursak Kur'an'ın eleştirdiği şairler "Sanat sanat içindir." görüşünü benimsemiş şairlerdir. Râbia, Hallâc-ı Mânsûr, Hâfız, İbn Arabî, Mevlânâ, ... ise, "Sanat

Allah/aşk içindir.” görüşünü benimsemiş, hakikati değil, biz-zat ‘el-Hakk’ ile birliktelik iddiasındaki mistik tecrübenin şair örnekleridir. Hassan b. Sâbit, M. İkbâl, M. Âkif, M. Dervîş, S. Karakoç... ise –Necip Fazıl ve Nâzım Hikmet gibi ideolojik propagandacı değil– ‘hakikati’ ifade eden, ona işaret eden (dünya kuran) şairlerdir. Anadolu’dan örnek vermek gerekirse, Yunus Emre, N. Mısri mistik tecrübenin/maveranın şairleri; Karacaoğlu, Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu, Köroğlu ise maverayı masivaya bağlamanın/mananın/muhtevanın şairleri; Ahmet Özhan mistik müziğin, Emrah, Mahzun-i Şerif, Âşık Veysel, Neşet Ertaş, Ahmet Kaya ise –dünya kuran– muhtevalı müziğin örnekleridir.

İSLAM'DA ULEMANIN KONUMU VE TÜRKİYE'DE AKADEMİSYEN İLAHİYATÇILARIN KORKUSU

Açık Görüş'te yayımlanan ve Hükûmet ile Cemaat arasındaki siyasi kavgayı değerlendiren yazımın bir paragrafı da bu kavgada ideal anlamda 'ulema'nın ve pratik bağlamda ise ilahiyatçı akademisyenlerin 'olması gereken' ve 'olan' rolü ve yeri hakkında idi. Sevgili dostum ve meslektaşım –aynı zamanda 'tarihselci' ekoldaşım– Mustafa Öztürk'ten bu paragrafa eleştiri geldi. Sayın Öztürk, yüz on imzalı, hükûmeti destekleyen bildiride imzası olanlardan biri olarak benim imzacıları siyasi 'taraf' olmakla eleştirmemi hazmedememiş. Kendinin de bahsetmiş olduğu gibi, bildirideki 'otoriteye itaat' vurgusu, epeyce eleştiri aldı.

Gerçekleşmesi tarihsel olarak son derece nadir de olsa şeriatın-dinin bekçileri olan ulemanın başı siyasi otoritenin eteklerine değil, göğe değmesi gerekir. Bu bildirinin dili, ulemanın işte bu varsayılan ideal konumuna, saygınlığına gölge düşürdüğü kaygısıyla haklı olarak eleştirinin konusu oldu. Din, bilim ve hukuk kurumları, siyasi iktidarların 'tuzluk'ları değil, toplumun tuzu ve sigortası olmaları hasebiyle saygınlıklarını koruyabilmeleri için bunların devlet içindeki konumları siyasi iradede 'özerk' olmak durumundadır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi (*chek and balans*), demokrasilerin vazgeçilmez altyapısıdır. Arkadaşım Öztürk'ün itirazlarından kalkarak bu mevzuyu biraz daha derinleştirmek istiyorum.

Mustafa Öztürk, yazının girişinde bu 'itaat' vurgusunu dış ve iç bağlamlar ile tavzihe çalışmıştır. İlahiyatçı akademisyenlerin bildiriyle hükûmet politikasına siyasi destek vermelerine gelince, öncelikle şunu belirtelim ki, siyasi 'tutum' almakla, siyasal 'taraf' olmak birbirinden ayrı şeylerdir. Siyasal bir 'gramer'inizin olmasıyla siyasal bir 'şive' ile konuşmanız birbirinden ayrı şeylerdir. Saygın ulemanın tarihteki misyonu,

Yahudilikte ve Hıristiyanlıktaki ‘*din adamları*’ndan farklı olarak, ‘ilmî’ olmakla birlikte; halifelerin, sultanların, şahların ve padişahların üzerinde etkin olmalarıdır. Ancak, İslam tarihinde *ulemâ-i rûsûm* (resmî ulema) olarak nitelenen âlimlerin hâli ve konumu böyle değildir. Onun için Emevîler-Abbâsiler karşısında Ebû Hanîfe ile öğrencisi Ebû Yûsuf, Moğollar karşısında da İbn Teymiyye ile Mevlânâ aynı konumda değildir. Siyasi iradeye karşı dik duran ulemanın akıbetinin iyi olmadığını hepimiz biliriz.

Ulemanın siyasetle ilişkisi bağlamında gerektiğinde “gündüz silahlı, gece külahlı” olmak gerektiğini bilenlerdeniz. Bu misyon, Mâverdi’nin peygamberleri nitelemek için kullandığı “*Âşû meliken ve mâtû meliken: Kral olarak yaşadılar, kral olarak öldüler.*” misyonundan gelir. Muhtemelen, Fetullah Gülen’i de, kendince masum-sivil bir ‘hoca efendi-vaiz’ olmasına rağmen, Humeynî’yi taklit ederek siyasi bir ütopya kurmaya ve onun Türkiye ayağını çok ‘ilkel’ bir şekilde gerçekleştirmeye iten saik de budur.

İslam söz konusu olunca ‘siyasi’ olmak sorun değil, zırhlı Peygamberimiz başta olmakla hepimiz siyasiyiz. Ama, ironik bir şekilde belki de esas sorun, İslam toplumlarının İslam’ın önerdiği siyasi ahlak ilkelerine göre ‘siyasi’ olmayı başaramamalarıdır. Kökeni teolojik olan bir siyasi kavgada ‘akademisyen ilahiyatçılar’, savaşa mermi (fetva?) taşıyabilirler; ama ‘ulema’ bunu mu yapmalı? Eğer böyle yaparsa tarihteki ve hâlihazırda İslam dünyasındaki ‘Şii-Sünni’ mezhep kavgasına ve bunun ‘iç savaşa’ dönüşmesine silah taşımaktan ne farkı vardır? Bu teolojik bölünme ülkemizde tarihsel koşulların sonucu ‘Alevi-Sünni’ şeklindedir. Cumhuriyet döneminde zaman zaman da sıcak çatışmaya dönüşmüştür (Sivas olayı, Çorum-Maraş olayları). Buna bir de ‘Cemaat-AKP’ şeklinde yeni bir teolojik fay hattı mı ekleyelim?

İki politik tutumun/grubun yürüttüğü kavgada ‘taraf’ olmak, ‘politik’ bir pozisyonudur. Bu tip kavgalarda Anayasa Mahkemesi’nin alacağı gibi ‘hukuki’ pozisyonlar da vardır. Ulemanın veya *Diyanet*’in alacağı pozisyon, veya olacağı ‘ta-

raf real politik değil, hakemlik gibi 'ahlaki-viddani' olmalıdır. Cephenin gerisinde de 'siyasi' veya ahlaki vazifeler veya görevler vardır. Her türlü büyük ve hayırlı eylemselliği, siyasete indirgemek bizim gibi az gelişmiş toplumların vehmidir. Hukuki, ahlaki, dinî, bilimsel, sanatsal... aktivitelerin siyasi aktiviteden daha az değerli olduğunu kim söylüyor?

Âlimliği hak etmiş birisi, bireysel olarak teolojik açıdan kavganın analizini yapabilir, doğru-yanlış ve haklı-haksız hükümleri verilebilir. Ancak ulema bu savaşa fiili olarak 'din dili'yle bildirilerle girerse sonuç, İslam'ın daha doğduğundan bir saat sonra yaşadığı ve Avrupa'nın da Orta Çağda yaşadığı gibi 'din savaşları'dır. Bizim klasik ulemamız, Peygamber sonrası sahabenin tarafları olduğu iç savaş, 'Büyük Fitne'yi değerlendirirken "Onların (sahabilerin) kılıçlarını boyadıkları kana biz dillerimizi sokmayalım." diyerek büyük bir olgunluk göstermiş ve bu trajik savaş Şi'anın sürdürdüğü gibi intikamcı, ithamcı, tekfir edici, dogmatik bir fanatizmle sürdürmekten kaçınmışlardır.

Bu kavgada Cemaat hükûmeti 'hırsız', hükûmet de Cemaati 'hain' olarak suçlamaktadır. Bu suçlamalar, ispatı gerektiren ağır suçlamalardır. Cemaatin iddialarına mesnet teşkil eden 'tape'leri elde ediş yöntemlerinin illegallliği ve 'montaj-dublay' içermelerinden dolayı, kamuoyu tarafından inandırıcı bulunmadığı, seçim sonuçlarıyla ortaya çıkmış durumda. Yolsuzluk dosyalarının hukuki takibi henüz devam ediyor. 30 Mart seçimlerine kadar da Sayın Başbakan'ın dışında Cemaate 'hain' suçlamasını kimse yapamadı. Halihazırda da Cemaatin -hükûmete değil, devlete-millete-İslam'a- hiyanetini ispatlayan bir soruşturma ve mahkûmiyet kararı yoktur. Hâsılı, tarafların her ikisi de 'dindarlık' iddiasıyla kendilerini İslam'a nispet etmeleri hasebiyle bu ithamlardan etkilenecek yeni kuşakların inanç kaybına uğramalarından korkulur. Yarı bir gencin çıkıp: "Ben ateistim; ama sizin birbirinizi itham ettiğiniz gibi, 'hırsız' ve 'hain' değilim" dese, ne diyeceğiz?

Mümin olduklarını iddia eden bir grup vatandaşın kendi çıkarları lehine din, devlet ve milletle oynamışlar, açık

ve aleni ihanet (bunların zararına olacak şekilde kandır-
maları) etmeleri ayrı bir şeydir; önceden işbirliği yaptıkları
hükûmete kumpas kurmaları, ihanet etmeleri ayrı bir şey-
dir. Hükûmeti din, devlet ve milletle özdeş görmedikçe bunu
inkâr etmek mümkün değildir. Benim kanaatim Cemaat
İslam'a, Türkiye'ye ve millete taammüden ve doğrudan ihanet
içinde değildir; yani niyetleri açıkça böyle değildir. Kanaat-i
âcizaneme göre Cemaat, gaflet ve dalalet içindedir. Gaflet ve
dalaletin sonuçları ihanetle aynı olabilir; o başka bir şeydir.
Nitekim, M. Kemal de "Gençliğe Hitabe"sinde: "... bu yöneti-
ciler, gaflet, dalalet, hatta hıyanet içinde bulunabilirler." der-
ken, hıyaneti gaflet ve dalaletten ayırır. Bu gaflet ve dalaletin
teolojik ve epistemolojik kaynaklarını da yazımda belirttim.
Hz. Ali, Haricileri asla 'ihanet'le suçlamadı; onları cehalet,
gaflet ve dalalet ile suçladı. Ama Muaviye'yi, -Araplara değil-
İslam'a karşı ve kendine karşı 'hıyanet'le suçladı.

Bildiriye eleştirmenin, 'kızgınlık ve kırgınlık'tan kaynaklan-
dığı psikanalizine gelince, ötekileri bilmem, ama kendi adıma
şunları söyleyebilirim: Ben, Türkiye, İslam dünyası ve insanlık
karşısında sorumluluk taşıyan bir mümin olarak, eleştirileri-
mi kırgınlık veya kızgınlık saikleriyle yapmadım; yapmam da.
İktidarlar genel olarak sevmese de ben, eleştirilerimi iktidara
'yaranmak' için değil, 'yardımcı' olmak için yaptım, yaparım.
Daha önce 28 Şubat sürecinde olduğu gibi, İki binli yılların
başından itibaren de iktidar karşısında Sayın Başbakan'ın
repliğiyle "dik durdum"; AK Parti iktidarını hem siyasi ve
fıkrî olarak destekledim, hem de eleştirdim. Bir kısmı *Açık
Görüş*'ün sayfalarında olmak üzere gazetelerde, dergilerde ve
internet ortamında iki kitap çıkaracak kadar yazı yazdım.²⁵
Örneğin: "One minut" olayının akşamında monşerler ve vesa-
yetçi medya silahşörleri tv'lere koşup felaket tellahlığı yaptık-
larında ben "Davos Krizi ve ABD-İsrail Kullarının Korkusu"²⁶
yazısını yazdım. Karizmatik liderler kültünün doğurabilece-

25 Bkz. *Direnış Teolojisi*, Ankara 2011; *Real Politik ve Muhafazakârlık Karşıtı
Yazılar*, Ankara 2012.

26 Bkz. *Direnış Teolojisi*, BDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ği tehlikelere değinen yazımı da²⁷ o yıllarda (2008-9) yazdım. Cemaat-AK Parti ilişkileri kuzu sarması iken ve muhafazakâr aydınlarımız, AK Partili gazeteciler, Cemaat hakkında güzelleme-ler döktürürken Pensilvanya'ya umreler düzenlerken ben, "Ve'l Cemaatten The Cemaate" başlıklı yazımı yazdım. Kendimi Cemaatten gelecek muhtemel saldırıya karşı korumak için de yazının başlığı altına "*Söylemekten doğan zarar, söylemekten doğan zarardan daha azdır.*" özdeyişini koydum. Bu özdeyişi daha önce ordunun vesayetine karşı 90'ların sonlarından itibaren yazdığım yazıların girişinde kullanıyordum. Bu yazıda Cemaatin ahlakını, epistemolojisini, teolojisini, politik iktisadını, teolojisini ... sorgulamıştım.²⁸ Aynı tarihlerde kurucularından olduğum HAS Parti'nin genel idare kurulunda partinin Cemaate karşı politik tutumunu netleştirmesi gerektiğini savunduğum da daha sonraları AK Parti'ye katılan bazı arkadaşlar, bana demediklerini bırakmamıştı. Demem o ki her zaman iktidarlara mesafeli durarak eleştiri yapmak, Sayın Başbakan'a yaslanarak Cemaat eleştirisi yapmaktan daha mı kolaydır?

Sayın Öztürk'ün 17 Aralık'tan sonraki süreçte ilahiyatçı akademisyenlerin tepkisizliğiyle ilgili analizine gelince, "İnsaf dinin yarısıdır." deyip, M. Gökçek'in itiraf ettiği gibi, önce hükümet üyelerinin, milletvekillerinin, bakanların ve bürokratların kahir ekseriyetinin manidar suskunluklarını sorgulamak gerekir. 17 Aralık'tan 30 Mart'a kadar Cemaat aleyhindeki kampanyayı Sayın Başbakan'dan başka kim götürdü? Sayın Öztürk'ün bu kampanya esnasındaki katkısını ve ta başından beri Başbakan'a teolojik-lojistik destek vermesini ayrı analım. Türkiye'de ilahiyatın meşruiyet sorunu bir problemdir. Çünkü dinin rejim içindeki yeri sorunludur. Diyanet'in yeri sorunludur. Ak Parti hükümeti, -ABD ve The Cemaatin lojistik destekleriyle- Türkiye'deki askerî vesayeti ortadan kaldırdı. Hayırlı bir iş yapmış oldular. Siyaset, gerçek aktör olmaya başladı. Bu kavgayı fırsat bilip gelin oturup

27 Bkz. *Real Politik ve Muhafazakârlık Karşılı Yazılar*, s. 59 vd.

28 Bkz. *Real Politik ve Muhafazakârlık Karşılı Yazılar*, s. 59 vd.

adam gibi ‘din-siyaset ilişkisini’ ve ‘laiklik’ mevzusunu kendi maslahatımız açısından yeniden konuşalım. Bir örnek vereyim: ‘Kutlu Doğum’ Haftasının bu seneki konusu çok isabetli olarak ‘dinde samimiyet’ olarak belirlenmiş. Gönül arzu ediyor ki ulemadan, ilahiyatçılarımızdan ve Diyanet İşleri Başkanımızdan konuyla ilgili sözler manşetlere çekilsin, onları duyalım. Cemaatin bu konudaki pozisyonunu ve hatalarını bilgiye dayalı olarak ikna edici bir şekilde onlardan dinleyelim. Oysa biz Sayın Başbakan’ın Cemaate sürdürdüğü ‘siyasi’ salvoları işitiyoruz. Manşetlerde onları okuyoruz. Teveccühler, iltifatlar hep Diyanet İşleri Başkanlarımızdan Başbakanlarımıza, Bakanlarımıza yöneliyor. Ters olması gerekmez mi? Hani İslam için “A’la, lâ yu’la: En yüce, yücelikte aşılmayan.” ifadesini kullanıyorduk? Diyanet, siyasi iradede bağımsız (özerk) olsaydı, böyle mi olacaktı? Gelin bunu düşünelim/tartışalım.

‘Kader’ kavramı çeşitli türevleriyle Kur’an’da Allah’ın kudretini ve kendinin kendi dışında yarattığı kainatta ‘ölçülü’ bir şekilde dinamik olarak (evrimle) hareket ettiğini ifade eder (doğa yasaları). Kader, eşyanın oluşum, devam ve bozuluş yasalarıdır. İslam düşüncesinde (kelam ilminde) bu kavramın Allah ile insan arasındaki özü itibarıyla ‘ahlaki’ olan ilişkiyi izah etmede odak kavram olarak kullanılması bir talihsizliktir. Allah’ın insan cinsiyle olan ahlaki ilişkisini izah eden kavram Kur’an’da ‘sünnetullah’ kavramıdır: “*Allah’ın davranış şekli*” (33/55-62, 35/43, 40/85, 48/23). Allah, insana onu denemek için özgür irade vermiştir. İnsanlara nasıl davranacağını da insanların özgür iradesine bağlamıştır. Yani Allah’ın iradesi insanın iradesine bağlıdır. Bu gerçek Kur’an’da “*in= eğer*” ve “*men= kim*” şart edatlarıyla ifade edilir. Yani “Eğer şöyle yaparsanız, biz de böyle yaparız.” ve “Kim şöyle yaparsa, ben de böyle yaparım.” Örnek vermek gerekirse: “*Ey inananlar, eğer siz Allah’a yardım ederseniz; o da size yardım eder ve adımlarınızı sabitler*” (47/7), “*Kim Allah’tan çekinirse, Allah ona bir çıkış yolu gösterir*” (65/2). Bu gerçek, Türkçede: “Kör Allah’a nasıl bakarsa Allah da köre öyle bakar.” ve “Kula bela gelmez, Allah yazmayınca; Allah bela yazmaz, kul azmayınca.” sözleriyle ifade edilmiştir. Allah ile insan teki ve insanlık arasındaki ilişkinin tarihi, bu bağlamda bir ‘misilleme’ler tarihidir. Kur’an’da anlatılan ‘kıssa’lar, bu gerçeği ortaya koyar. Kısacası, *kader* Allah’ın iradesiz varlıkla; *sünnetullah* ise iradelili varlıklarla olan ilişkisini ortaya koyar.

Allah ile insan arasındaki ahlaki ilişkiyi ifade eden ‘kader’in halk arasında genellikle ‘sır’ olarak nitelenmesinin ve çoğunlukla yanlış anlaşılmasının sebebi, bu ilişkinin diğer ucunda olan Allah’ın mahiyetinin mutlak bilinemeyişi ve davranışlarını ‘doğal’ yollardan ortaya koymasıdır. Tanrı’nın fiilleri olan

‘doğa’ ve ‘insan’ kategorilerinden ‘şerr’ veya ‘musibet’ler doğması, Tanrı’nın hedef gözeterek, kasd-ı mahsus olmak üzere, herhangi bir insan tekine karşı ‘deneme’ amacıyla ‘kötülük’ yapabileceği yanılışmasını doğurmaktadır. “Hikmetinden sual olunmaz.” ve “Vardır bir hikmeti.” ifadeleri, bu kötülüklerin Allah’a izafe edildiğini gösterir. ‘Amentü’de ifade edilen “...*hayrihi ve şerrihi minellâhi teâlâ*...: Hayır ve şerr Allah’tandır.” cümlesi, bu yanılış yorumu dile getirir. Örneğin, bir uçak kazası sonrasında yazılmış bir ‘destan’ da bu bakış açısıyla şöyle yorumlanmaktadır:

...

*Uçak parçalanmış alev saçıyor,
İnsanlar sağa-sola kaçıyor,
Bu feci kazayı duyan acıyor,
Hikmetinden sual olmaz yaradan.*

Görüldüğü gibi, bu anlayışa göre Allah, iptidaen, durduk yerde insanın başını belaya (acı, şerr, musibet) sokabilmekte, onun başına bela açabilmektedir.

Kaderi problem hâline getiren iki temel husus, ‘zaman’ ve Allah’ın ‘ezeli ilmi’dir. Aslında zaman, insan zihninin yarattığı sahte bir kavramdır. *Saat* ve *takvim*, insanoğlunun ritmik hareketi esas alarak icat ettiği yararlı bir hareketi ‘ölçme’ birimidir (salise, saniye, dakika, saat, gün, ay, yıl ...vs.) *metre* ve *terazi* gibi. Birincisi uzamı, yüzeyi; ikincisi de ağırlığı (yer çekimini) ölçer. Ancak, zaman kavramının temelini oluşturan ‘an’ veya ‘süre’ diye bir zatiyet, mahiyet veya şey’iyyet yoktur. Bunlar, zihnin uydurduğu fiktif kavramlardır. Var-olan cismin/maddenin inorganik olarak veya in-organik olanın organik (biyolojik, botanik) sefere geçişi ve tersi anlamda oluşum/dönüşüm ve yer değiştirme şeklindeki hareketidir. Yani sürekli varoluş/tekevvün/*kevn* ve *fesâd*. Allah, sürekli diri (*Hayy*) ve işbaşındadır (*Kayyum*) (2/254); “*O her an bir iştedir*” (55/29). Yaratma, hiçlikten (*min lâ şey’in*) varlık çıkarma işidir. Allah, evreni böyle yaratmıştır. Yaratma, gerek evrenin evrilmesi, gerekse ‘yeni’likler ile devam etmektedir (29/19). Allah, evreni yaratma yoluyla sürekli evirmektedir. Evrenin

ucu açıktır. Kanunlar (kader) çerçevesinde evrimle kapasite-sini onun içine yerleştiren Allah'tır. Kapalı ve nereye gideceği önceden belli olan bir evren anlayışı, sürekli yaratma, her an bir işte olma hâli ile çelişiktir. Evren, bütün içeriğiyle Allah'ın dışında ve Allah'ın 'öteki'sidir. Evren ile Allah arasındaki yaratma ve ayakta tutma ilişkisinin mahiyeti insan tarafından bilinemez. Evreni Allah'ın içine (vahdet-i vücûd) veya Allah'ı evrenin içine (panteizm) koyan düşünceler, Kur'an'a terstir. Semitik-İbrahimî vahiy öğretisi, Tanrı'yı kendisine hiçbir şeyin benzer ve denk olmadığı, varlıktan başka türlü, bambaş-ka, öp-öteki, idrak ve tasavvuru mümkün olmayan olarak koyar (*tenzîh*, 112/4, 42/11). Bunun adı, 'gayb'a inanmaktır. Felsefe ve teolojilerin Tanrı'nın mahiyeti ve zatiyetini 'kavra-ma' çabaları, bir tür haddini bilmezliktir. Zaman olmadığına göre 'ezeli ilim' kavramı yanlıştır. Allah'ta ilim, irade ve yaratıcılık iç içe ve aynıdır. Bu aynılığı kavramak güçtür. Allah'ın 'var' olacakların tümünü önceden 'bildiğini' iddia etmek, onun 'yaratma' sıfatının sürekli değil, ezelde 'bir kere' tecelli ettiğini iddia etmekle aynı anlama gelir. Allah'ın Bir 'oluş' sü-reci –*süresi* değil– olarak insanın başına *gelecek* olanları ön-ceden –hareket olarak önceden– bilip insanın iradesine göre ona uygun (ahlaki) misillemeler hazırlaması, insanın özgürlü-ğünü ortadan kaldırmıyor. Çünkü bu, denenmenin kuralıdır.

Geleneksel felsefelerin ve teolojilerin Tanrı'yı 'mutlak' ola-rak tasavvur etmeleri yanlıştır. Bu, M. İkbâl'in dediği gibi, Allah'ın değişmezlik, hareketsizlik, tarafsızlık ve renksizlikle 'taşlaştırılması' veya 'hiç'leştirilmesidir. Allah, mutlak değil, mükemmeldir. Mükemmellik ise yaratıcılığın, hareketin, aç-manın, var etmenin, fişkırtmanın, yaymanın sonsuzluğudur. Ayrıca Allah, sonsuz kudretini insanlara karşı adaleti ve mer-hametiyle sınırlamıştır. Gücünü iyilik ve ahlak ile sınırlandır-mamış bir varlık, 'Allah' değil, ancak bir 'tiran' olabilir. 'Ezeli ilim' doğru ise evren bir kerede belirlenmiş, planlanmış ve mekanize edilmiş demektir. Varoluş o zaman, her olgu ve şeyin sırasını beklediği bir mekanizme dönüşmektedir. Allah'ın kendine benzer bir varlık kategorisi (insan) yaratmasının an-

lamı, –ki “*kendi ruhumdan üfledim*” (15/29) ifadesi, bu gerçeği sembolik olarak belirtir– kendi benliğini/egosunu belli alanlarda geri çekerek, oralarda yetkiyi (hilafet) insana devredererek, kendi yaratıcılığını zenginleştirmesidir: Kendisi gibi yaratıcılar (icat çıkaranlar) yaratan Allah ne büyüktür. Ancak, “*Kendisi yaratıcıların en iyisidir*” (23/14).

Allah, yeryüzünü denenme mekânı olarak dizayn etmiştir. Denenme için ‘risk ortamı’ gereklidir. Bundan dolayı yeryüzü mükemmel (cennet) değildir. Bundan dolayı insan ‘melek’ değildir. ‘Teodise’ (ilahî kötülük) problemini çıkaranlar, yaşamın bir ‘denenme’ olduğunu kabul etmeyenler olabilir. İnsan cinsi teknik olarak meleklerden üstündür. Tanrı’nın melekleri Âdem’e ‘secde’ etmeye davetinin sembolik anlamı budur. Fakat insan zaafırlarla yaratılmıştır. Amaç, kendi iradesi ve Allah’ın yardımıyla kendini geliştirmesi ve mükemmelleştirmesidir. İnsan hayırla (nimet, refah) ve şerr (acı, musibet) ile denenmektedir (21/35). Acı, musibet doğadan, ahlaki kötülük (*kubuh*) insandan doğmaktadır. Eğer insan böyle olduğu hâlde, doğada kötülük (musibet) olmasaydı, insanların çoğu nankör (*kâfir*) olurdu (43/33). Bu bağlamda hidayet-dalalet, uzun ömür-kısa ömür, zenginlik-fakirlik, hastalık-sağlık, güzellik-çirkinlik, doğurganlık-kısırlık, akıllılık-aptallık, evlilik-evde kalmışlık, sakatlık-sağlamlık, felakete maruz kalmak-güvende olmak... vs. tabiat, tarih, toplum ve insanın kendisinden kaynaklanır. Bela (denenme gerilimi/diyalektiği) buralardan gelir ve insan denenir. Allah, kişinin ‘tevekkül’ ve ‘dua’sıyla yardıma çağrılabilir. Allah’ın bunlara icabeti, insanın ahlaki pozisyonuna bağlıdır. Halk arasında kullanılan “Dua o dua da, ağız o ağız değil.” sözü, bu gerçeği ifade eder. Allah, insanların hayatına müdahil olduğu gibi, kalbine de müdahil olur: “*Allah, kişi ile kalbi arasına girer*” (8/24). Ancak, bütün bu süreçlerde Allah adil bir şekilde, yani kurallı olarak (*sünnetullâh*) girer. İlk adımı atma sorumluluğu, özgürlük gereği insana verilmiştir: “*Bir toplum kendinde olanı değiştirmedikçe Allah onlarda olanı değiştirmez*” (13/11).

Bilimler, bize Allah'ın doğadaki davranış tarzlarını öğretirken, Kur'an ve bizim kendi üzerimize düşünmemiz Allah'ın insan ile ilişkisindeki davranış tarzlarını öğretir. Sünnetullahın akıl-bâliğ olan herkesle ilişkisi, kâfirler ile müminler arasında farklılaşmaktadır. Her Müslüman, Allah ile ilişkisini kendisi özel olarak dikkatle anlamak zorundadır: "Allah'ın parmağı yok ki insanın gözüne soksun." "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste." Allah'ın insanla 'beraberliği'ni insanın anlaması, kemalinin bir ifadesidir. Hakiki bir öz (*lûbb*) oluşturanlar, karşılaştıkları olayların, musibetlerin tabiat, tarih, toplum, kendi elleri, şeytan... ve Allah'tan mı geldiğini bilir.

POLİTİK SELEFİLİKTEKİ ŞİDDET TEOLOJİK Mİ, YOKSA ANTROPOLOJİK VE POLİTİK Mİ?

Düşünen birçok insan, 'İslam' isminin 'barış' anlamına gelmesiyle Kur'an'da varit olan 'cihad' ve 'kital' ayetlerini ve İslam toplumunun erken iki yüz yılını kapsayan 'iç savaş'larını ve bugün İslam dünyasındaki yoğun şiddetin birbiriyle çelişikliğini anlayamaz. Batılı birçok oryantalist, siyasetçi, şiddetin İslam dininin ontolojik-değersel özünde var olduğunu, Hristiyanlığın erken teolojik özüyle (İnciller-Havari-ler) mukayese edildiği takdirde, ona 'din' denilemeyeceğini, Arapların siyasi bir kavgası olduğunu ileri sürer. Bazıları da Hz. Muhammed'in Mekke'de 'dini' bir dava güttüğünü; ancak Medine'ye göç edince orada tam tersine hegemonyayı hedefleyen 'siyasi' bir amaç gütmeye başladığını ileri sürer.

Kur'an'da ve Hz. Muhammed'in hayatında varit olan şiddeti ve erken İslam toplumunun yaşadığı iç savaşını anlayabilmek için, olaya teolojik açıdan değil, tarihsel ve antropolojik açıdan yaklaşmak gerekecektir. Cahiliye döneminde Araplar, birbirleriyle sürekli savaşıyorlardı. 'Ficar Savaşları' diye bilinen bu kabile savaşlarından yoruldukları için yılın dört ayını 'haram aylar' olarak ilan edip savaşı durduruyorlardı. Kur'an, Arapların bu âdetini, kendi savunduğu değerlerle paralel gördüğü için kabul etmiştir (9/36). Rivayetlerde Hz. Muhammed'in de gençken bu savaşlara katıldığı, fakat savaşmayıp düşman oklarını toplayıp kendi kabilesinin elemanlarına verdiği söylenir. Arapları savaşa zorlayan bu sertliğin sebebi, sürekli zor tabiat koşullarına karşı mücadele vermeleri idi: "Onlar, coğrafi tabiatın bu huşunetini kendi tabiatlarında sergiliyorlardı. Hayatlarında itidal ve tolerans yoktu. Yaşayabilmek için çevrelerine karşı acımasız ve gaddar olmak zorunda idiler."²⁹

29 Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti. Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı*, TTK Yay., Ankara 1998, s. 60.

İlahî irade, vahyini insanlara ulaştırmak ve eğitmek için örnek toplum olarak seçtiği İbranilerin iflah olmaz bir şekilde çok uzun süren çocukça şımarıklıkları ve bir türlü işin ciddiyetini kavrayamamaları ve Latinlerin, kendisi de bir İbrani peygamber olan Hz. İsa'nın, ameli olarak tahrif edilmiş Tevrat'ı tashihe ve din adamlarının boş şekilciliğini tasfiyeye yönelmiş ahlaki mesajından, Yunan felsefesi ışığında, onun özüne ters olarak oluşturdukları 'Teslis' ve 'Kilise' paganizminden sonra, –strateji değiştirerek– zihni kolay temizlenebilecek bir halkı (Arapları) ve sofistike kültürlerden izole edilmiş bir coğrafyayı (çölü-Arabistan'ı) tercih etmiş olabilir. Ancak, bunun faturası olarak, çölün yaratmış olduğu huşunete razı olmak mecburiyetinde idi. Ayrıca bu huşunetin, erken dönemde İslam'ın kısa sürede geniş coğrafyalara yayılmasına hizmet ettiğini de unutmamak gerekir.

Kur'an, kendinden önceki peygamberlerin vahiylerine atıf yaparak, Tanrı'nın 'din' oluşturmakla asıl amacının insanlığın barış içinde, sükûnetle yaşamalarını istediğini, zalimliklere karşı çıkılmasını ve siyasilerin toplumlarını adaletle yönetmeleri gerektiğini salık verdiğini bize haber verir (5/8, 42). Kur'an'da Hz. Âdem'in çocukları olan Habil ve Kabil'in hikâyesini anlatan Tanrı, Kabil'in kurbanının kabul edilmemesinden sonra, Habil'i öldüreceğini açıklamasının üzerine, Habil'in: *"Sen beni öldürsen de ben, sana elimi kaldırmayacağım!"* demesini –nefsi müdafaa hakkına rağmen– Allah, bir erdemlilik örneği olarak anlatır (5/27-31). Tevrat'ın "On Emir"inin ilki: *"Öldürmeyeceksin!"* dir (Çıkış, Bab: 20/13). Yine Kur'an'da Yahudi peygamberlerine/ kutsal kitaplarına atıf yapılarak: *"Kim bir insanı bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarma karşılığı olmaksızın öldürürse o. sanki bütün insanları öldürmüş gibidir; her kim de birinin hayatını kurtarırsa bütün insanları kurtarmış/yaşatmış gibidir."* (5/32) denmiştir. Müslümanlara da: *"Kim bir mümini taammüden öldürürse, ebedî olarak cehennemde kalacaktır."* (4/93) denmiştir. Yine Kur'an'da Hz. İsa'nın kategorik olarak 'barış/affetme' davası, –genel bir kural olmasa da– 'yüce gönüllük' olarak devam ettirilmiştir: *"Her kim sabreder ve bağışlar-*

sa bu, azmedilecek yüce bir mertebedir.” (42/43), “Eğer sen, kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunursan; seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin, sana karşı sıcak bir dost olduğunu görürsün. Bu seviyeye ancak sabreden olgun kişiler ulaşabilir” (41/34-35). Başka bir ayette ise: “Uzlaşma, (kavga ve nizadan) daha iyidir.” (4/128) denmiştir.

O hâlde, Kur'an'da Allah'ın ideal-teolojik/dinî-ahlaki toplumsal hayat anlayışının, projesinin (*ed-Dîn/dînu'l-kayyime*, 98/5), sulha/*salaha*, silme/selamete dayandığını rahatça söyleyebiliriz. Peki, durum böyle ise; Kur'an'da varit olan savaş ve şiddet içeren 'cihad' ve 'kital' nereden çıkmıştır? Bunun sebebi, mesaja muhatap olan Arabistan'ın çöl coğrafyasının etkilediği Arap toplumunun sosyo-psikolojik tabiatıdır. Mekte döneminde mesajını yaymaya başlayan Hz. Muhammed, on yıl boyunca müşrik Arapların baskılarına düşmanlıklarına, işkencelerine, boykotlarına, bazı Müslümanlar yurtlarını terk ederek Habeşistan'a göç etmeye maruz/mecbur kalmıştır. Müslümanlar ile muhalifleri arasında oluşan 'düşmanlık durumunu' ve daha sonra Medine'ye göç ettikten sonra Kureyş müşrikleri ve Medine Yahudileri ile aralarında oluşan 'savaş durumunu' Müslümanlar yaratmadı; muhalifleri yarattı. Müslümanlar da kendilerini korumak için savaşmak zorunda kaldı. Allah, değişik ayetlerle bu düşmanlık durumunu ve savaş durumunu değerlendirdi. Hz. Muhammed, zırh giydi ve savaş komutanlığı yaptı. Antlaşmalı olduğu Yahudi Benî Kurayza kabilesinin eli silah tutanlarının öldürülmesi kararını verdi;³⁰ kendini hicveden şairin (Kâb b. Eşref) suikastla öldürülmesini istedi.³¹ Özetle, Kur'an'a yansıyan veya yansımayan şiddet, evrensel İslam'ın/peygamberlerin öğretisinin teolojik-ahlaki özünün, onun cihanşümul 'dava'sının parçası olan bir unsur değil, tarihsel-toplumsal (antropolojik-politik) koşulların mecburiyetinden doğmuş 'arızı' bir unsurdur. Kur'an, Müslümanlara kendinden olmayan toplumsal kesimlerle 'ahid/akid'ler yapmalarını ve yaptıkları sözleşmelere sadakat göstermelerini istemiştir (5/51, 16/91). Hz.

30 İbn İshâk, *Sîre*, III. 251; İbn Hişâm, *Sîre*, III. 58-59; İbn Sa'd, *Tabakât*, II. 33.

31 İbn Kesîr, *Sîre*, II. 223-54.

Muhammed de, Medine'ye gelince oradaki gayrimüslimlerle bir toplumsal sözleşme imzalamış (Medine Vesikası) ve ona sonuna kadar sadık kalmıştır. Antlaşmayı Yahudiler ve müşrikler bozmuşlardır. Hudeybiye Barış Antlaşması başta olmak üzere, Hz. Muhammed, birçok kabileyle antlaşmalar yaptığı bilinmektedir.

Kur'an, genel bir ilke olarak: *"Aranızda düşmanlık durumu olan insanlarla belki de –ilerde– bir sevgi oluşabilir; onun için Allah, sizi din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmaya zorlamamış (öteki) kimselere iyilik etmekten ve onlara adil davranmaktan menetmez; Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder."* (60/7-9) demiştir. Savaşın gerekçesi şöyle ortaya konur: *"Kendilerine savaş açılan Müslümanlara –zülme uğramaları sebebiyle– savaş için izin verildi. Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye kâdirdir. Onlar, haksız yere, sırf 'Rabbimiz Allah'tır.' demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmışlardır. Eğer, Allah'ın insanların (zalim olan) bir kısmını, buna karşı olan diğer kısmını (savaşa koşarak) defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler, yerle bir olurdu. Şüphesiz Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz Allah, çok kuvvetli ve mutlak güç sahibidir"* (22/39-40). Burada savaşın gerekçesinin bütün dinlerin müntesiplerinin din özgürlüğünü sağlamaya yönelik olduğu gayet açıktır.

Tanın için kutsal olan, ne pahasına olursa olsun hayatın, yaşamanın bizzat kendisinin kutsallığı değil, adaletli bir yaşamın kutsallığı olduğu için, peygamberler/din tarihinde 'Nuh Tufanı'ndan başlamak üzere 'helakler' olarak bir 'ilahî/metafizik' şiddet mevcuttur. Bütün bu şiddetlerde geçerli olmuş genel kural: *"...bu durum, insanların kendi yaptıklarının sonucu- dur; Allah, kullarına zulüm-kâr değildir"* (3/182, 8/51, 22/10).

Ne kadar barışçı olsanız da geleneksel bir hayat sürdüren bir toplumda yeni bir dinî söylemin, alışkanlık ve taklide dayalı olarak yaşayan halkta bir münâferet yaratacağı kaçınılmazdır.

Nitekim, onca barış, sevgi, affetme söylemlerine rağmen Hz. İsa, kendi toplumunda olacakları tahmin etmiştir: “*Yeryüzüne barış getirdiğimi sanmayın; ben barış değil, kılıç getirdim. Çünkü ben, oğul ile babasının, kız ile anasının, gelin ile kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim; adamın düşmanları, kendi ev halkı olacak. Babayı veya anayı benden çok sevecek birisi bana layık değildir; haçını sırtına vurup arkamdan gelmeyen, bana layık değildir*” (Matta, 10: 34-39). Hz. İsa'nın, yaşadığı müddetçe, fiili şiddete başvurmadığını biliyoruz. O hâlde bu söylem, kendinden sonra oluşacak zorunlu 'kurucu şiddeti' ima etmektedir. İlk dört yüz yıl boyunca Roma tarafından Hristiyanlara uygulanan 'şiddeti' biliyoruz. Kurucu ve koruyucu şiddet, mevcut duruma göre 'gayrihukuki'dir; ancak, amacına göre ahlakidir. Amacı, zulmü ortadan kaldırmak ise ahlaki; zulmü ortaya çıkarıyorsa gayriahlakidir. İlk kurucu yasayı fiiliyata geçirmek, performativ bir şiddet olarak, ne 'haklı' ne de 'haksız'dır. Çünkü kurucu şiddettir; daha önceki hukuki bir düzene bağlı değildir. Bu nedenle, ancak kendinden önceki ve sonraki implikasyonlarına göre değerlendirilebilir. Kur'an'da varit olan ve Hz. Muhammed'in fiilen icra ettiği şiddet, kurucu ve koruyucu vasıflarıyla ahlaken 'meşrudur'. Çünkü, bütünüyle müminlerin kendilerini 'korumaya' dönüktür. Ancak, İslam öncesi ve sonrası varit olan şiddetler için aynı şeyi söyleyemeyiz. İslam öncesi kabile savaşlarının çapul/ganimet ve kabile asabiyeti; Hz. Muhammed'in ölümünden sonra patlak veren 'iç savaş'ın ise Emevî valilerin sebep olduğu bazı adaletsizlikler ve hortlayan kabile asabiyeti olduğunu biliyoruz.

İslam'ın bütün barış çabalarına rağmen, Arapların cahiliyeden gelen Evs-Hazreç ve Haşimî-Emevî kabile düşmanlıklarını ve kabile asabiyetini sona erdirememiş; yeraltına çekilen düşmanlıklar, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra tekrar hortlamış; 'Cemel' ve 'Siffin' iç savaşlarına ve 'Kerbela katliamına' sebebiyet vermiştir. İslam toplumu, ilk iki yüz yıl boyunca (Abbâsîlerin sonuna kadar) iç barışı kuramamıştır. Bu 'sürekli şiddet'in, biri Araplardan gelen antropolojik (kabile-ganimet/çapul); diğeri teolojik olmak üzere iki temel nede-

ni vardır. Tanrı'nın ve Peygamber'inin şiddete başvurmak zorunda kaldığı bir toplumsal-siyasi harekette (*"Peygamber ile beraber olan müminler, kendi aralarında birbirlerine karşı merhametli; kâfirlere karşı ise şiddetlidirler."* 48/29), o toplumun şiddete teşne üyelerinin bunu kendi aralarında istismarla uygulamaları yüzde bin kaçınılmazdır. Hâsılı, ilk iki yüz yıl içindeki yoğun ve sürekli şiddet sonucunda İslam toplumu 1- Bedevî-Arap kökenli Haricîler, 2- Mevalî-Acem köken ağırlıklı Şiîler ve 3- Arap-Kureyş köken ağırlıklı Sünnîler olmak üzere üç parçaya bölündü. Peygamber'in kutsal karizması (otoritesi), Şiîlerde Hz. Ali soyundan 'imamet' mitolojisiyle devam ettirilirken; Haricîlikte 'takva' üstünlüğü teorisiyle eritildi; Sünnîlikte ise Kureyş/kabile karizmasına (hilafet/saltanat) dönüştürüldü. İslam'ın getirmiş olduğu akîde, kelam disiplini; toplumsal ilişkiler ise fıkıh disiplini tarafından teorileştirilip/teolojileştirilip korunmuş ve sürdürülmüşken; siyasi yapı, maruz kalınan şiddet yüzünden ne makul bir teolojiye, ne de doğru-işlevsel, kamunun maslahatına dayalı kurumsal bir yapıya kavuşturulamamıştır. Bir Alevî yurttaşımızın dediği gibi: "Ali'yi -daha doğrusu Osman'ı ve Ömer'i de- öldüren bu toplum, politik düzlemde bir daha dikiş tutturamadı."

Şiîlik, Hz. Ali ve oğlu Hüseyin'in -samimi dinî hamiyetlerine rağmen- Hz. Ali'nin Haricîlerin fanatizmi ve Emevîlerin kabile asabiyeti nedeniyle ortaya çıkan 'iç savaş'ta öldürülmesinin yası, ağdı ve intikamı üzerine kurulmuş bir mezheptir. Tarihte ve günümüzde ortaya koyduğu şiddet, Sünnîliğe yönelmiştir. Bunun tek istisnası, bazen İsrail'e karşı da savaşan 'Hizbullah'tır.

Doğuşunda nassı, hadisi ve rivayeti merkeze koyarak düşünmeyi/aklı yadsıyan bir itikat/dogma tarzı olan 'Ashâbu'l-Hadîs-Ehlü'l-Eser' (Hanbelîlik), kelam ve fıkıhın merkezinde olduğu rey/düşünce ekolüne (Mutezile-Hanefîlik) karşı idi. Orta Çağlarda bu inanma tarzına 'Selefiyye' dendi. Daha sonra gelişen Şafilik-Malikîlik ve Eşarîlik, birinci ekolün köklerine sadık kalarak ikinciye öykünmedir. Birinci ekol, ağırlıklı olarak Arap kökenli iken; ikinci ekol, ağırlıklı olarak Mevalî

Acem (mühtedi) kökenlidir. Birinci ekol, saf bir püritenliği ve çocukça bir nahifliği temsil ederken; ikincisi, evrenselleşme idealini ve düşünsel bir olgunluğu ifade eder. Her ikisi birlikte politik 'Sünniliğin' alt entelektüel şubeleridir.

Bin sekiz yüzlü yıllarda Arabistan'da ortaya çıkan 'Selefilik-Vehhabilik' düşüncesi/dogmatik itikadı ve politik hareketi, erken dönemdeki Hariciliğin ve Hanbeliliğin kültürel-genetik bir sentezi olarak tezahür etmişti. Bu hareket, -İngilizlerle işbirliği yaparak- Osmanlı Devleti'ne isyan edip 'Suudi Arabistan' devleti olarak doğdu.

Şimdi asıl soru şudur: Seksenlerden sonra ABD, İngiltere ve İsrail'in/İsrail'in güvenliği ve petrolü kontrol altında tutmak için, İslam-Arap toplumları üzerinde uyguladıkları baskı ve şiddete karşı ortaya çıkan ve şiddeti/terörü, savaşı benimseyen Taliban, İslâmî Cihâd, Hamas, Hizbullah, El-Kaide, Boko-Haram, Eş-Şebâb, IŞİD.... örgütlerinin 'Selefi' oluşlarıyla İslam toplumunun gerek oluşum sürecinde (610-632, Kur'an-Sünnet), gerekse erken iki yüz yıldaki döneminde 'sürekli savaş/şiddet'in arasında nedensel-özel-örneksel bir ilişki yok mudur? Benim kanaatime göre vardır. Arap coğrafyası ve antropolojisi, vahyin iniş sürecinde Müslümanlara karşı müsamahasızlığı ve onları ortadan kaldırma insiyakını doğurduğu gibi, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra her şeyi pür şiddet olan 'Haricilik' gibi politik-dinsel bir mezhebi; 'Selefilik' gibi teolojik-dinsel bir itikat tarzını ve 'Vehhabilik' gibi politik-dinsel bir ideolojiyi doğurdu. Bugün de bölgenin yüz yıl önce İngiltere ve ABD tarafından etkilenen iç totaliter politik yapısı ve ABD; İngiltere ve İsrail'in bölge halkı üzerinde yarattığı daimi baskı, aşağılama ve zulümler, çöl koşullarıyla aynı olduğu için, katı, fanatik, bağınaz ve dogmatik 'Selefi'liği doğurmuştur; daha doğrusu, genetik şuuraltını açığa çıkarmıştır. Bugün o düşünceye hayat veren real-politik koşullar, yirminci yüzyılın başından itibaren Batı'nın desteğinde kurulan seküler-milliyetçi/kabileci, tek partici veya askerî diktatörlükler ve seksenlerden sonra ABD ve İngiltere'nin bölgeye sarkıntılığdır. Psikolojik olarak söylersek, -temsilde hata ol-

maz– “Aç köpek fırın deler.” veya “Kediyi köşeye sıkıştırırsan yüzüne sıçrar.” Varlık içinde yoksulluk, insanları radikalleştirir: Özgürlükten yoksunluk, ekonomik yoksunluk ve zihinsel sefalet: “Cahil, cesur olur.” Bu tip insanların, profesyonel istihbarat örgütlerinin her türlü manipülasyonuna hazır olmaları da en basit bir gerçektir.

Bugünkü ‘Selefi’ örgüt mensubu intihar bombacılarının camiye girip ‘Allahu Ekber’ nidalarıyla kendilerini patlatarak uyguladıkları şiddetin, gerek haklılığı, yoğunluğu gerekse tarzının, Allah ve Hz. Muhammed’in uyguladıkları şiddetten alabildiğine farklı olduğu apaçık bir gerçektir. Bu sapmayı veya saptırmayı, hem aradaki zamanın uzunluğu hem de insanın kıyas yaparken içinde bulunduğu cehaleti, zaafı, sıkıştırılmışlığı ve hinliğiyle açıklayabiliriz. Ancak, öncelikle, *tarihsel kritik* yöntemiyle Tanrı’nın peygamberler aracılığıyla insanlara tavsiye ettiği ve özünde barışı, sulhu, selameti, sükûneti, affetmeyi içeren evrensel İslam ‘dava’sıyla yedinci yüzyılda bunun son bir yenilenmesi olan Hz. Muhammed ve Arapların hayatındaki (çöl, huşunet seciyesi, kabile asabiyeti...) özel koşullardan (şeriat) kaynaklanan ‘arızı’ durumu birbirine karıştırmamak gerekir. Bu ayrımı yapamayan ve Tanrı’nın bütün sözlerini bir kere ve bütün zamanlar için, herkes için ‘ölçü’ kabul edenler, bugün Kur’an’daki ve Hz. Muhammed’in hayatındaki şiddeti yok saymak veya kendi cinnet hâllerini meşrulaştırmak için akıl almaz komikliklere düşmektedirler. Eğer bugün, bütün insanlık için evrensel bir ‘İslam’ oluşturmak istiyorsak, tarihsel/toplumsal olan ile evrensel insani/ahlaki olan ilkeleri birbirinden ayırmak zorundayız. Söylenmiş sözlerin (*âyet-hadîs*), yaşanmış fiili tecrübelerin tümünün ontolojik olarak ‘din’ olduğuna inanıyorsak, yapacak bir şey yok demektir. Oysa, her daim olup biten yeni olgular ve olaylar üzerine yeni ‘hak’ söz söylemek ve “*sözleri dinleyip en güzeline uymak*” (39/18), İslam’ın ‘yaratıcı yenilenmeci’ (*tecdîd*/hareketli cevher) özüdür.

Kur'an, kendinden önceki ilahî vahiy müntesiplerinin (Yahudi-Hıristiyan) dinlerine yaptıklarını *“dinlerini parçadılar; her bir mezhep kendinde olanla memnun/güvendedir.”* (23/53) diye eleştirmektedir. Bu mezhep/hizipleri tashih etmek için yeniden gelen İslam hakkında ise: *“Bu sizden oluşan toplum, yegâne doğru toplumdur; Ben de sizin Rabbinizim.”* (23/52) demektedir. Ancak, Kur'an'ın eleştirdiği bu dinî parçalama işi, İslam'ın da başına gelmiş; tarihî süreçte İslam, Sünnilik, Haricilik ve Şia olmak üzere siyasal; şeriat-tasavvuf ve *ehlü'l-eser-ehlü'r-re'y* olmak üzere de teolojik olarak Müslümanlar tarafından da parçalanmıştır. Parçalanmanın ihtiras, içgüdü, cehalet, haset ve bağnazlık gibi olumsuz; yorumsal-psikolojik değişik saikleri vardır. Aradan 1400 sene geçmiş, İslam değişik coğrafyalarda ve değişik kültürlerle ilişkiye girerek çeşitli sentezler oluşturmuş ve kültürleşmiştir. Fıkıh usulü ve kelim disiplinlerinin sebebiyet verdiği teolojik 'ekolleşme'lerle, siyasal saiklerin sebebiyet verdiği bölünmeler (Sünni-Şii, Haricî) ve psikolojik saiklerin sebebiyet verdiği (şeriat-tarikat/tasavvuf) bölünmeleri, birbirinden ayrı tahlil etmek gerekiyor. Birinci bölünmeler, fıkıh mezhepleri olarak Şafii-Hanefi-Maliki-Hanbeli; itikadi/teolojik/kelami olarak da Mutezili-Maturidi-Eşari şeklinde olmuştur. Bu ekolleşmeler, temel kurucu tecrübenin (610-632) ürünü olan ana kaynakları (Kur'an-Sünnet) nasıl yorumlayacağımız ve bu kaynakların karşısında insan aklının yerinin ne olacağına ilişkin düşünsel ve dilsel ihtilaflardan kaynaklanmıştır. İkinci siyasi ihtilaflar, bazı sahabenin ihtirasları, içgüdüleri (kabile-ganimet tutkusu) ve dogmatik tutumları sonucu ortaya çıkmış iç savaş sonucu oluşmuştur. Üçüncüsü olan şeriat ve tarikat şeklindeki bölünme ise daha ziyade, dinî sorumluluğu psikolojik olarak nasıl yaşamamız gerektiğine ilişkin insanların

mizaçları, karakterleriyle ilgili bir tercih farkıdır: Manevi/mistik (zahit)/münzevi ve mücahit/müçtehit (muttaki)/militan hâletiruhiyeleri: “*De ki: Herkes, kendi şahsiyetine/karakteri-ne/seciyesine göre davranır*” (17/84).

Kur'an'da düşünce, duygu ve davranıştan oluşan bütüncül dinî akt, bütünlüğünü koruyamamış; düşünce, daha ziyade kelam disiplininde kılı kırk yaran akılcılığa; davranış, fıkıh disiplininde kuru şekilcilığe dönüşünce; duygu boyutu açıkta kalmış ve daha geç bir dönemde dış kaynakların etkisiyle de tasavvufu doğurmuştur. Bugün bu yapılar, yanlışlık içerebileceği düşünülmesi müstehil olan ve İslam'ın 'zenginliği' olarak düşünülen, olması gereken ve başka türlü olması mümkün olmayan yapılara dönüşmüştür.

Bin dört yüz sene boyunca, her grup, kendi sahihliğini tahkim edecek teoloji ve literatür üretmiştir. Bugün kolayca kurucu tecrübenin (610-632) ürettiği Kur'an ve Sünnet kaynaklarından kendi 'sahih'lik anlayışı (psikolojisi, ihtirası, dogması...) doğrultusunda cümleler (ayetler, hadisler) toplayarak/seçerek, onlardan aynı tonda bir 'kolaj' yaparak, -doğal olarak diğer tonları görmezlikten gelerek veya kendince 'te'vil' ederek- bir 'Gerçek İslam' imgesi üretebiliyor. Örneğin: Selefiyye veya bugünkü hâliyle Suud-İŞİD, Boko-Haram, El-Kaide, Eş-Şebâb, Taliban... kendi politik-teolojik yorum ve uygulamalarını ayet ve hadislerle dayandırabilirken; Sünni-Sufi/Bâtinî eğilimli The Cemaat ve Cübbeli Ahmet de, kendi icraatlarını ayet ve hadislerle dayandırmaktadır. Benzer şekilde İhvân-ı Müslimin ve politik İslami hareketler kendi politik veya teolojik yorumunu 'Gerçek İslam' diye sunabiliyor. Bu 'Gerçek İslam'lar marketinin dayandığı teolojik ana zemin, tümünün klasik metodoloji/fıkıh usulü tarafından (*edille-i şer'iyye*) kurucu tecrübeyi (610-632) değerlendiren ayet ve hadislerin mutlak olan Allah'a ve Hz. Peygamber'e izafetle (*kelâm-ı kadîm* ve Sahih Sünnet) 'mutlaklaştırılması/dondurulması/kutsallaştırılması/ontolojikleştirilmesi'dir. Bugün, acil olarak ihtiyaç duyduğumuz şey, Mutezilenin dil, akıl ve ahlak sınırları içinde kavramsallaştırdığı vahiy teorisi

(*kelâm-ı ma'kûl/kelâm-ı mahlûk*) ve 'tarihsel kritik' yöntemi (*esbâb-ı nüzûl* ve nesh teorisi) ile bu kurucu tecrübenin aktüel 'kıymeti'ni tespit etmek, yani yeni bir usul/anlama metodolojisi oluşturmaktır. Bu 'usul'den kaynaklanan problemler, 'furu'dan (teolojiden) kaynaklanan sorunlardan farklıdır. Bu problemler, bu metodoloji aracılığıyla teorik/teolojik yapılara kavuşturulan başta Allah, Kur'an, Sünnet, kader, din, şariat, siyaset, iman, tasavvuf... olmak üzere önemli alanlara aittir. Sünniliğin İslam imparatorluklarının 'resmî ideolojisi' olarak bin dört yüz sene boyunca halklara zorlanması, bu teolojii kitlelerin gözünde saydığımız kavramlara ilişkin teorilerini/teolojisini/yorumunu -her biri bir sürü problem içermesine rağmen- mutlak 'ed-dîn' hâline getirmiştir. Mutezilenin politik olarak değerden düşürülmesinin, bugün hâlâ devam etmesi, yenileme imkânlarını zayıflatmaktadır. Sanıldığı gibi, Sünni teoloji entelektüel yarışta Mutezileyi yenememiştir. Sünni-Abbâsî ihtilalinden sonra Mutezili görüşler yasaklanmış, Moğol istilasında kitapları yakılmış ve devlet eliyle yenilmiştir: Halife Mütevekkil'in tahta geçtikten sonra bütün camilerde okunmasını mecbur kıldığı ilk cuma hutbesinin son cümlesi şöyledir: "...*men kale bihalkı'l-kur'ân, fe hülle demu-hu*: kim, bundan sonra Kur'an'ın mahluk olduğunu söylese, kanı helaldir."

İslam'ın altın çağlarında kendinden olmayan her kültür ve medeniyetlerle özgüvenle ilişkiye girdiğiyle övünenler, bugün Mutezilenin bir görüşüyle karşılaştıkları zaman ödleri patlamaktadır. Bu ödlelik durumu devam ettiği müddetçe hiçbir yenilenme gerçekleştirilemez.

Dinsel bilincin en büyük tehlikesi, insan fiillerinin daimi ahlaki nitelikleri olan 'iyi ve kötü'yü Tanrı'nın mutlak iradesine bağlayarak 'sevap-günah', 'helal-haram', 'hak-batıl', 'iman-küfür'... şeklinde tarihin (insan tekinin veya insanlık durumlarının) dinamik, devingen, tekrar edilmez biricikliğini atlayarak, göz ardı ederek kategorize etmesi; Tanrı'nın bunlara ilişkin beyanlarını mutlak doğru olarak anladığı vehmine kapılarak bunları hemcinslerine dayatma mükellefiyetinin

olduğuna inanmasıdır. Fâni olan insan, Tanrı'nın gözüne girmek ve ebedî olarak 'kurtulmak' için akıl almaz caniliklere başvurabilmektedir. Yapılması gereken, sürekli içtihat ve icmâ ile dinamik hermenötik bir süreci sürekli diri tutmaktır.

Modern Batı toplumlarının siyasetinin ahlaki değerlerini, Aydınlanma'nın bir idea olarak kendisine döndüğü eski Yunan ve pagan Roma'nın değerlerinin yeniden tekrarlanması olarak görmek mümkündür. Walter Schubart'ın dediği gibi Kıta Avrupası, İngiltere ve ABD olarak 'Batı'nın son dört yüz yıldır aktüelleştirdiği değerler, Yunan ve Roma'nın Prometheusçu/kahraman insan tipinin tekrarıdır. "Bu Prometheusçu-Batılı insan, Tanrı ve kendi ruhunun kurtuluşuna pek aldırmamış ve bütün dikkatini dünyanın fethi üzerine yoğunlaştırmıştır. Yeryüzünün efendisi olmak istemiştir. Tutkusu öylesine güçlü idi ki, herhangi bir Tanrı'ya ya da kendisinin üstündeki bir güce kafa tutmaya hazırды. Son beş yüz yıl boyunca Prometheusçu insan fazlasıyla yoğun etkinlikler göstererek yeryüzünü değiştirmeyi, tutkulu planlarını uzaklara ve yükseklerle ulaştırmayı başarmıştır. Kendi imgesine göre gerçekten yeni bir toplumsal-kültürel dünya yaratmıştır."³² Batı, bu işi Orta Çağların Yuhannacı-Masihçi insan tipini/üst-kültürünü/paradigmasını/metafiziğini/*weltanschauung*'unu değiştirerek yapmıştır. Bu yeni kültürü/metafiziği/insan tipini Sorokin 'duyumcul' olarak niteler.³³ Erich Fromm, bu yeni insanı ve kültürü, teistik ve Doğu dinlerinin ortak teması olan 'olmak'lığın zıddı olarak 'sahip olmak' koduyla eski Yunan ve Roma insan tipinin tekrarı olarak görür: "İçimize dikkatlice bakacak, çevremizdeki insanların ve liderlerimizin davranışlarını inceleyecek olursak, iyi, güzel ve değerlinin neler olduğu konusundaki görüşlerimizin o eski Yunan ve Germen kahramanları ile tıpatıp benzeştiğini görebiliriz. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tarihi, -Hristiyan dini kabul edilmiş olmasına rağmen- zorbalıkların, fetihlerin ve açgöz-

32 P. A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*. çev. M. Tuncay. İstanbul 1972. s. 119.

33 Sorokin. *age.*, s. 174.

lülüklerin tarihidir. En yüce değerlerimiz diğerlerinden güçlü olmak, başkalarını boyunduruk altına almak ve onları sömürmek olarak sıralamak mümkündür.”³⁴ Bu kültür/metafizik/dünya görüşü/insan algısını E. Levinas etik özne/etik felsefe yerine, ötekini ancak ‘aynı’ya indirgeyerek veya onu yok ederek anlamaya çalışan ‘ontik özne’nin emperyalizmi ve ‘varlık felsefesi’ olarak niteler. Derrida ise, Batı’nın bu ‘beyaz metafiziği’ni logosentrizm, daha doğrusu *euoucentrism* olarak adlandırır. Nietzsche, Batı’nın bu son aşamasını ‘Tanrı’nın ölümü’ veya ‘sarışın canavarlar’ olarak nitelediği Batı insanının ‘güç istenci’ kavramlarıyla hümanizm (*übermensch: üstinsan*) olarak niteler. Heidegger’in nitelemesi ise modern tekniğin, metafiziğin mücessem hâle gelmesi olarak ‘varlığın unutulması’dır. A. MacIntyre’a göre ise ahlak felsefeleri açısından modern dönem, kadim dünyanın (dinler ve felsefeler) ‘teleolojist= gayeci’ ahlak felsefelerinden –Kant’tan itibaren– ‘duygucu’ (*emotivism*) ahlak felsefelerine geçiştir (Hume, Moor, Mill, Bentham, James...) ³⁵ Kur’an’a göre ise ‘mavera’nın yok sayılmasıyla ‘masiva’ya (dünyaya) geçiş/düşüş veya kapaklanış olarak Allah’ın ve ahiretin unutulması olarak ‘dünyevileşme’dir.

Doğu’nun büyük metafizik/insan tipi/paradigmalardan Yuhannacı-Masihçi kültürün hegemonyasındaki Ortodoks Rusya, doğayla uyumlu Budist metafiziğin/insan tipinin hegemonyasındaki Çin ve zahit (Brahmanist) metafiziğin/insan tipinin kontrolündeki Hindistan, bulundukları coğrafyalardan tarih boyu asla dışarı çıkmamışlardır. Modernleşme sonrası sağa sola sarkıntılıklarını katmıyoruz. Schubart’ın nitelemesiyle ‘Mesihçi’, Sorokin’in nitelemesiyle de ‘düşünsel’ insan tipinin/metafiziğin/kültürün/dünya görüşünün alt ve son versiyonu olan monoteist ‘İslam’ dini ve bağlıları ise ‘cihad’ telosuyla bulundukları coğrafyanın dışına *i’lâ-yi kelimetullâh* ve *nizâm-ı âlem* amaçlı olarak çıkmışlardır. Bu çıkışta belli oranda ganimet güdüsü ve tahakküm arzusunun olduğunu da kabul ediyoruz. Ancak bu çıkışı, Batı’nın son dört yüz yıl-

34 Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. A. Arıtan, İst. 1982, s. 201.

35 Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, çev. M. Özcan, İstanbul 2001, s. 20 vd.

dır sürdürdüğü 'emperyalist' çıkışla aynılaştırmak asla mümkün değildir. Batı'nın son dört yüz yıldır giriştiği fetihlerde dünyanın dörtte üçü kolonileştirildi; buraların doğal kaynakları yağmalandı ve Afrika'nın insan habitatu köleleştirildi. Bu paylaşmanın doruk noktasında iki kez 'Dünya Savaşı' yaşanmış ve iki gayriinsani politik rejimin (faşizm ve komünizm) sebebiyet verdiği milyonlarca insan kıymı yaşanmıştır.

Bu metafizik/kültür/insan tipi/dünya görüşünün ürünü en dayanıklı politik-ekonomik sistemin adı liberal kapitalizmdir. Bu sistem, Orta Çağların Kilise dogmatizmi, on dokuzuncu yüzyılın totaliter devlet anlayışı ve sosyalist/komünist sistemin topluncu/devletçi vurgularına karşıt olarak bireyi, özgürlüğü, özel mülkiyeti ve devletin küçültülmesini ön plana çıkarmıştır. Bu teori, özgürlüğü 'kendisi için' insan olarak, özü-gür, öz-erk, özne-lik olarak koyar. Metafizik olarak insanın kendi kökenine/mülkiyetine sahip olduğu anlayışına dayanır. Descartes'ın *cogito ergo sum* (düşünüyorum, öyle ise varım) ifadesi, bunu ifade eder. Bu hâliyle bu teori 'kökler'den kalkar. Ancak, köklerin içinde olduğu 'yer'i, toprağı, iklimi ve atmosferi yani metafiziği görmezlikten gelir. Bundan dolayıdır ki 'ötekini', büyük 'Ö' ile yazılan Tanrı'yı ve küçük 'ö' ile yazılan 'hemcinsimizi' göremez. Serbestlik, serkeşlik, sarhoşluk olarak özgürlük; bir istigna ve istikbar hâlidir. Piyasanın tek tanrıcılığında artık 'ayıptır, günahtır'ın, 'utanma ve sıkılmanın', 'yazıktır'ın (acıma, şefkat, merhametin) bir anlamı yoktur. Gaddarlık ve rezillik, hayatın acımasız kurallarıdır.

Metafizik bağlamda varlığın ve insanın başlangıcının ve sonunun ne olduğunun bilinmediği ve sorulmasının da imkânsız ve anlamsız olduğu duyumcul/kahraman/Prometheusçu insan, ölümün kendisinin hiçliğe batışının kapısı olduğunu bilir. Akıl, bu sonu kesin bir şekilde bilerek 'korku' olarak bilinçte radikalleştirir. Bu korku, ölüm sonrasında duyulan bir korku değildir; ölüm öncesinden, hayatı dolu dolu, keyfine göre yaşayamamaktan, umutların boşa çıkmasından duyulan dehşet ve korkudur. *Dasein*, Heidegger'in umduğu gibi "ölüme dönük/doğru varlık" olduğunu idrak ederek hem-

cinslerine karşı bir 'ilgi' (*sorge*) etiği geliştirmeyi başaramaz. Sartre'ın dediği gibi: "Korku içindeyken özgürlük, kendi kendisinden korkar."

Hayatı dolu dolu yaşamanın yolu, dünya nimetlerine sahip olmaktır. Çünkü kültürün temel kodu 'sahip olmak'tır. Yani sınırsız üretim ve sınırsız tüketim. Oysa dünyada her kесе yetecek kadar kaynak/rezerv ve stok bulunmamaktadır. Kaynaklar sınırlı, ihtiyaçlar ise sınırsızdır. İşte bu durum, Prometheusçu/kahraman/duyumcul insanı hemcinsine karşı vahşice korunma stratejilerine iter: "Ya ben ya sen." "Altta kalanın canı çıksın." (Oğul Bush'un aynı cümleyi sarf ettiği hatırlansın). Modern dönemde savaşın/kötülüğün kaynağı işte budur.³⁶ Yoksa Orta Çağlarda dinlerin iddia ettiği gibi 'iç-güdüler' veya 'şeytan' değil.

Modern dönemdeki 'insan hakları' veya 'hukuk devleti' aparatları, iddia edildiği gibi, Hristiyanı veya seküler ahlaki saiklerle üretilmiş değildir. Uzun süren iç savaşlar (din, ırk, sınıf, çıkar savaşları) sonucu yorgun düşmüş Batı insanının, sonunda menfaatin altın kuralı olan "sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma" ilkesini keşfetmesidir. Ancak bu kural, 'yakın tehlike'nin olduğu zamanlar işler. Yani sana bir yumruk attığım zaman, daha güçlüsünü yiyebileceğimi hesapladığımda bu yumruğu atmam. Ancak, tehlikenin uzakta olduğunu veya olmadığını anladığımda bu kural işlemez. O zaman hem yumruk atarım hem de gözünü çıkarabilirim. Batı'nın insan haklarını ve hukuk devletini kendi coğrafyasında uyguladığı hâlde, kendi dış politikalarında buna itibar etmemeleri (çifte standart) bunu gösterir. İki sene boyunca Avrupa'nın göbeğinde (Bosna-Hersek'te) yapılan katliama ses çıkarılmaması, Ruanda'daki, Gazze'deki katliamlara göz yumulması ve bugün 'Suriye'de aynı sessizliğin sürmesi bundandır.

36 A. J. Bucher, "Yitirdiğimiz Suçsuzluğumuz ya da Özgürlüğün Saldırgan Gücü Üzerine", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde, haz. İonna Kuçuradi, Ankara 1997, s. 209 vd.

II. BÖLÜM

SİYASİ AHLAK

İslam dünyası darbe, devrim ve demokrasi arasında salınmaya devam ediyor. Darbe, demokrasiye karşı; devrim otokrasi veya totalitarizme karşı yapılırken; demokrasi ise darbe ve devrim gerekçelerinin kalmadığı toplumların stabil hâlini ifade eder. Darbe, askerlerini yenip onuru hak edememiş toplumlarda silahlı güçlerin yönetime keyfi olarak ahlaksızca tasallut etmesiyken; devrim, yönetime musallat olmuş totaliter ahlaksızların ahlaki bir başkaldırıyla yönetimden uzaklaştırılmasıdır. Demokrasi ise sandık ve seçmen iradesiyle çoğunluk tarafından barışçıl bir yöntemle yönetimin tayin edilmesidir. İlk iki ‘D’, toplumun ahlaki a-normalliğini ifade ederken; son ‘D’ toplumun normalliğini ifade eder.

Amerika, kurulurken devrimini yapmış ve demokrasi üzerine kurulmuş; Kuzey Avrupa, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce darbe ve devrimlerini tamamlayıp savaştan sonra demokrasiyi yerleştirmiş; Güney Avrupa 1980’lerde darbelerini bitirmiş; Doğu Avrupa da sosyalizmin çöküşünden sonra demokrasiye demir atmıştır. Osmanlı bakiyesi ulus devletler, İran ve Hint alt kıtası Müslüman toplumlar, Orta Asya Türki Cumhuriyetler hâlâ demokrasi, darbe ve devrim üçgeninde dolaşıyorlar. Peki neden?

Demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve laiklik aparatları, sınıflı Batı toplumlarının yüz yıllar süren sınıf mücadelesi, din savaşları ve ırkçılık savaşları sonucu keşfettiği bir toplumsal uzlaşma araçlarıdır. Hakkaniyet, adalet ve ahlak duygularıyla geliştirilmiş aparatlar değildir; menfaatin altın kuralı olan “sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma”nın acı ve ıstırap dolu tecrübelerden sonra keşfedilmişlerdir. Rousseau’nun ünlü ‘Toplum Sözleşmesi’ teorisi, bu oydaşmayı mantıklı bir temele dayandırmak için uydurul-

muş bir fiksiyondur. Bahsi geçen altın kuralın saiki tam ahla-ki olmasa da –çünkü, şükran ve merhameti içermiyor, sadece çıkarı/adaleti içeriyor– uygulandığında sonuçları ahlakidir. Çünkü zulme ve haksızlığa meydan vermemektedir. Demokrasi başta olmak üzere bu aparatların kitleler nezdindeki ah-laki meşruiyeti buradan gelir. Çoğunluğun azınlığı yönetmesi ve temsilden doğan ah-laki sorunlar, zamanla özyönetim, ye-rinden yönetim, çoğulcu demokrasi, yerel demokrasi, radikal demokrasi ve liberal demokrasi gibi ek önlemlerle giderilmeye çalışılmaktadır.

İslam dünyasının bu hikâyeyle bir ilişkisi yoktu. Genel olarak 'Doğu despotizmi', özel olarak da yirminci yüzyılın başlarına kadar imparatorluk/saltanat/şahlık/krallık siya-sal kategorisinin içinde idiler. Yirminci yüzyılda da totaliter ulus devletlerin despotik yönetimlerine mahkûm oldular. Se-külerleşme yaygınlaştıkça bu despotik yönetimlerin baskı ve zulmü de genişledi ve ağırlaştı. İslam'ın etkisindeyken bas-kı ve haksızlıkların görece daha az olduğunu gözlemlemek mümkündür.

Avrupa demokrasileri çıkar/sınıf, din/mezhep, ırkçılık/mil-liyetçilik savaşlarını tamamladıktan sonra kuruldukları için, oralarda partiler arasındaki 'fark' veya iktidar ile muhalefet arasındaki 'fark', düşünceye dayalı (liberal, muhafazakâr, sos-yal demokrat...vs) minimal çıkar farkıdır. Oysa Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve Ortadoğu'daki toplumsal ve siyasal farklılık-lar etnik, dinsel, büyük çıkar ve koyu ideolojik 'fark'lar olduğu için, iç savaşa, şiddete kolayca teşnedir. Buralarda demokrasi oyunu kolayca totaliter eğilimlere gebedir.

Yirminci yüzyılın başlarında Mısır'da 'İhvân-ı Müslimin' öncülüğünde gelişen 'İslamcılık' hareketi, siyasal ufuk ola-rak 'demokratik' olmayan, İslam'ın 'ahlaki'liğine yaslanan otokratik bir yönetim özlüyordu. İslam 'hakk'ı ifade ettiğine göre, Müslümanların yönetimi de hakkaniyete dayanacak ve asla zulüm ve haksızlık barındırmayacaktı. Bu nahif inanç, Allah'ın iradesi veya hakikat ile fâni insanların yorum ufku-nun rölatifliği veya hevaları arasındaki muhtemel açığı ve

açığı göremiyordu. Tıpkı 'Hariciler'de olduğu gibi. M. İkbâl, Fazlur Rahman, Begoviç, Garaudy, Câbirî, Hanefî, Gannuşî gibi bazı İslamcı modernistler, demokrasiye 'şûrâ' aracılığıyla vurgu yaptılarsa da radikal İslamcı ana akım, onları 'Batıcı' ve dinî hamiyeti zayıf kişiler olarak algıladı. Seksenlerden sonra İslamcılık –sosyalizmin çökmesinden sonra– kerhen demokrasiye razı olmaya başladı. İslamcılığın kendi siyasal ufkunu gavur/Batılı/emperyalist icadı 'demokrasi'den daha ziyade, Doğulu sosyalist/despot siyasal örgütlenmeye yakın görmesi, kendi siyasal/tarihsel geçmişi açısından da psikolojik olarak anlaşılır bir şeydir. İslamcılar, razı oldukları serbest seçimlere girerek Cezayir'de, Filistin'de seçimleri kazandılar. İki binlerden sonra da Türkiye'de, Tunus'ta ve Mısır'da. Bu durum, demokrasiyi sadece kendilerine layık gören iki yüzlü/ahlaksız Batılıları ve yerli işbirlikçisi olan totaliter oligarşileri ve askerî bürokrasileri rahatsız etti ve çileden çıkardı. İslamcıların genlerinden gelen ve giderek azalan otokratik eğilimlerini ve demokrasi beceriksizliklerini bahane ederek tekrar ağababalarıyla darbelere giriyorlar. 'Gezi Parkı' patlamasını/öfkesini 'devrime' dönüştürme saikinde de bu vardı. Arap Baharı'ndan sonra Arap dünyasında ve iki binlerden sonra Türkiye'de olup bitenlerin hikâyesi işte budur. Türkiye'nin görece diğer İslam ülkelerinden demokrasi deneyiminde daha ileri olduğu söylenebilir. Bunun sebebi ise demokrasiye geçme deneyiminin diğer totaliter İslam ülkelerine kıyasla elli yıllık önceliği (1950'ler) ve geç ithal edilen İslamcılığın (1970'ler) otuz yıllık deneyimden sonra (Erbakan/Millî Görüş) Türkiye dinî-kültürel genetiğine göre 'muhafazakâr demokratlık' olarak kendini yeniden kodlayabilme kabiliyetidir.

İslamcılar, demokrasi teorisinde yukarıda arz ettiğimiz gelişmelerden habersiz olarak –daha doğrusu gönülsüz olarak– demokrasi deyince akıllarına sadece 'sandık/seçim' geliyor. "Demokrasi diyordunuz, işte kabul ettik; daha ne istiyorsunuz?" diyorlar. Oysa, son yirmi otuz yılda klasik demokrasi teorisi çoktan aşıldı. Artık muhalefetin en az dört yıl, bazen de Türkiye'deki gibi daha uzun bekleme sabrı yok. Arzuların ala-

bildiğine kışkırtıldığı postmodern bir durum içindeyiz. Herkes arzularını ertelemeyen dünya nimetlerinden faydalanmak ve istediği gibi özgür yaşamak istiyor. İktidar, bunları göz önünde bulundurmamak zorunda. Artık toplumlar İslamcı ideolojinin tesis edildiği yıllardaki gibi homojen değil; küreselleşme, bütün toplumları etnik, dinsel ve kültürel olarak ‘çoğul’ hâle getirdi. Kültürel politikalarını bu yapıyı göz önünde bulundurarak oydaşma ve uzlaşmayla uygulamak zorundasınız. Daha da önemlisi, kültürel faaliyetlerin sivil topluma aktarılmış olmasıdır. Devletin veya hükümetin belirli tipte insan ‘yetiştirmesi’ artık kabul edilmiyor. Eğitim, insanın insan olma kabiliyet ve kapasitesini/potansiyelini ortaya çıkarma becerisi kazandır-sın yeter. Artık kitleler devlete “Gölge etme, başka ihsan istemem.” makamında. İslamcı iktidarlara, demokratik rejimlerde ekonomik ve hukuki adaleti tesis etmek gibi önemli ‘İslami’ bir meseleyle uğraşabilirler. Bu da İslam’ı ‘temsil’ etme bakımından onlara ‘sevap’ olarak yeter. Kitlelerin bundan dolayı İslam’a muhtemel teveccühü de ekstra. “Lafını (sözünü) çok işittik; şimdi iş inkılapta (davranışta/pratikte/amelde).”

Akdeniz havzasındaki İslam toplumu kısmi bir bütünlük hâlinde olan Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması sonucu ulus devletler, daha doğrusu İngilizler tarafından Araplar bağlamında kabile/aşiret devletler olarak kuruldu. Arapların ‘bütünlük’ sağlama çabaları başarılı olamadığı gibi, ‘birlik’ sağlama (Arap ligi) girişimleri de başarılı olmadı. Suudi önderliğindeki Körfez Krallıkları ile Kuzey Afrika arasındaki genetik-kültürel, siyasal psikoloji, buna fırsat vermedi. Daha sonra denenen ‘İslam Birliği’ (İslam Konferansı), sembolik olmanın ötesine geçerek gerçek bir ‘birlik’ oluşturamadı. Avrupa Birliği ve NATO, gerçek birliklerdir; ulus devlet olarak bağımsızlık, ferdiyet ve özgürlük kazanmış devletlerin aralarındaki müşterek kültürel ve ekonomik çıkarlarını düşünerek oluşturdukları iradi yapılardır. İslam toplumları, henüz bu olgunluğu gösterebilecek seviyede değil.

Kur’an, iki mümin topluluk birbiriyle savaşırsa önce aralarının düzeltilmesine çalışılması; bu mümkün değilse, haddi

aşır saldırganlık yapanın durdurulması için bir 'müdahale gücünün' müdahale etmesini emreder (49/9). Bu tavsiyeden Müslümanların bir 'barış gücü' oluşturmaları açıkça anlaşılmaktadır. İslam tarihi, aynı zamanda ayrı devletlerin birbirleriyle savaş tarihidir. Ahlak, ihtiras ve azınlık çıkarına yenilmiştir.

Kuveyt'in işgalinden Suriye'deki iç savaş ve Mısır'daki ordunun katliamına kadar bütün hadiselerde uluslararası güçlerden medet umulmaktadır. Oysa mevcut uluslararası kuruluşlar, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kurulmuş dengenin bozulması hâlinde, dengeyi kendi lehlerine çevirmek için müdahale etmektedirler. Suriye ve Mısır'a müdahale etmeleri için bir neden yok. Çünkü iç savaşla bu ülkelerin zayıflaması kendi lehlerine. Allah da *"Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin; onlar, birbirlerinin (ABD, AB, İsrail) dostlarıdır."* (5/51) diyor. Bu uyarı, onların da kendi aralarında birbirlerine 'düşman' olmayacakları veya Müslümanların onlarla karşılıklı çıkara dayanan ittifaklar yapamayacağı anlamına gelmez. Mesele, onlarla 'dostluk'un oluşamayacağıdır. Tarih de bunu gösteriyor mu?

Özetle, *"İnsanların kendi iradeleri (elleri) ile işledikleri ah-laksızlıklar yüzünden yeryüzünde ve denizlerde kaos (fesâd) çıkar."* (30/41) ilahî uyarısına Müslümanlar da dâhildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Ortadoğu'ya İngilizler, ABD ve Rusya'nın tasallutu bilinmektedir. Bölgede kurulan ulus devletler, bu güçlerin nüfuz ve kontrolünde idi. Zamanla bu güçler kendileriyle işbirliği içinde politik-kültürel yapılar, liderler ve kesimler oluşturdular. Rıza Pehlevi (şah), Zahir Şah, Kral Faruk-Saddam, Kaddafi, Burgiba-Zeynelabidin, Nasır-Sedat-Mübarek-Sisi, baba ve oğul Esed, Körfez-Suudi Kralları, Cezayir'deki askeri dikta ve Türkiye'de M. Kemal, Milli Şef ve askeri yapılanma. Bu yapılar, özünde seküler olup bazıları dini bastırmaya çalışmış; bazıları da halka karşı afyon olarak kullanmışlardır. Bunlara aksülamel olarak ortaya çıkan dinsel hareketler ise (Mollalar,

Hizbullah, Hamas, Selefiler, el-Kaide, Taliban, Özgür Suriye Ordusu...), Kur'an'daki 'cihad'ı yorumlayarak yerli ve yabancı hegemonyaya karşı duydukları kini 'din' ile karıştırarak yerli yersiz şiddete başvurumaktadırlar. Hatta bu şiddet, Irak'ta ve Lübnan'da mezhep (Şii-Sünni) savaşına dönüşmüş durumda.

Mısır'daki 'İhvân', Tunus'taki 'Nahda' ve Türkiye'deki 'Millî Görüş-AKP' ise -bazıları 'araç' olarak görse de- demokratik yollardan 'İslami' bir mücadele vermektedirler. Bu hareketlerin demokrasiyi içselleştirme yoğunluğu Nahda (Gannuşî), Millî Görüş (Erbakan)-AKP (Erdoğan) ve İhvân (S. Kutub-Mursî) şeklinde giderek zayıflayan bir çizgidir. Bu hareketlerdeki 'İslami'liğin anlamı, Nahda ve Millî Görüş-AKP de ahlak, Allah ve ahiret olmanın yanında topluma karşı dünyevi/ekonomik adalet ve merhamet içeriğine sahip iken; İhvân'da daha ziyade ahlak, Allah ve ahiret vurguludur.

Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte İslam dünyasında köklü bir düşünsel/teolojik rönesans/reform (*tecđid*) yaşamadan duygusal/dinsel yoğunlaşmalar ortaya çıktı. İslam dünyasındaki Müslümanların dinsel hâletiruhiyesi pek sağlıklı değildir. Bu dinsel hareketleri malul oldukları hastalıklarla birlikte şöyle sıralayabiliriz:

1. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Suudi Arabistan'da ortaya çıkan Selefî/Vehhabî hareketi. Milliyetçilik, fanatizm ve bölgede daha sonra ortaya çıkan petrol, bu hareketin dinsel ruhunu zehirlemiştir.
2. Yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan İhvân-ı Müslimîn hareketi. Mısır'ın fakirliği ve Ezher'in entelektüel yetersizliği, bu hareketi 'dünya/insan için' bir dindarlık/pürîtenlik yerine, 'ilahî/uhrevî/tasavvufî' ve 'dogmatik' bir ahlak hareketi olmasına sebebiyet vermiştir.
3. 1980'lerin başında Ayetullah Humeynî öncülüğündeki Şii İran Devrimi. Şiânın dogmatik-teokratik tutumu ve iktidar, bu hareketi bir mollalar oligarşisine dönüştürmüştür.

4. İsrail Devleti'nin Filistin'de kurulduktan sonra ABD tarafından güvenliğinin üstlenilmesi ve ABD'nin petrole olan ihtiyacı yüzünden bölgeye tasallutu, Araplarda din ile kini birbirine karıştıran bir hâletiruhiye doğurdu. Bunun sonucu 'cihad'ı şiar edinen Hamas, Hizbullah, el-Kaide ve Taliban gibi şiddet örgütleri ortaya çıktı.
5. İhvân'ın ideolojik uzantısı olarak Türkiye'deki 'Milli Görüş' ve Tunus'taki 'Nahda' hareketleri, bu ülkelerin yaşadığı sert sekülerlik deneyimlerinden sonra liderlerinin modern akademik eğitim almış olmalarından dolayı (Erbakan ve Gannuşi), bu iki hareket daha demokratik eğilimli ve yüzleri Allah ve ahirete dönük olduğu kadar dünyevi ve insan yüzüne de dönüktür.

İslam dünyasındaki yukarıda değindiğimiz seküler ve kin güdümlü dinci hareketlerin toplamında ahlaksızlık anlamında katı bireysel (egolojik), milliyetçi ve dogmatik/dinî aidiyet problemi mevcuttur. Kimlik-kişilik-karakter, ben, birey olma ile 'öteki'ne açık olma, onu anlama ve ona merhamet/ihitimam gösterme, onunla birlikte yaşama konusunda hayli beceriksizler. Din, iman ve ahlak olarak bu hareketlerde sağlıklı bir 'benlik-kimlik' stratejisi hâline gelemediği gibi: 'insanlık' da hayli zayıftır. Üçüncü gruptaki hareketler, demokrasiyi dinin özüyle sentezlemeyi başarabilirlerse, "*insanlık için çıkarılmış orta yol bir toplum*" (3/110) olmayı başarabilirler. Avrupa ve Amerika demokrasiyi ve insan haklarını kendileri için geliştirdiler; yoksa insanlık için değil. İhvân, son Sisi darbesinden sonra ortaya koyduğu sivil-silahsız direnişle demokrasiyi içselleştirme yönünde önemli bir adım atmıştır.

SIYASETTE ‘BİZ’ VE ‘ÖTEKİ’ OLUŞTURMANIN KRİTERLERİ VE İHTİYACIMIZ OLAN ‘DERİN BİZ’İN AHLAKİ FENOMENOLOJİSİ ÜZERİNE

Hâlihazır durumda dünya siyasetinde en yaygın ‘biz’ binici, ulus veya federal devletlerin çizdiği ülke sınırlarının içinde kalan vatandaşlardan oluşuyor. Başlangıçta bu ‘biz’in burjuva sınıfı tarafından hâkim etnisitenin dilini dayatarak diğer kültürel, etnik ve dinsel azınlıkları zorla asimile etmeye dayanan hayali bir ‘biz’ (cemaat, *nation*) olduğunda şüphe yoktur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti nosyonlarına paralel olarak bu ‘biz’ hayali biraz gevşetilebildi ve alt kimliklerin/bizlerin oluşmasına müsaade edildi. Postmodern durum dedikleri ise küreselleşmeye paralel olarak alt kimliklerin su yüzüne çıkması ve görünürlük kazanması sürecidir.

Bunların üzerinde AB, NATO, Arap, İslam, Afrika... Birliği gibi kültürel, iktisadi, güvenlik saikleriyle oluşturulmuş daha üst fakat daha sıkı olmayan ‘biz’ birliktelikleri de mevcuttur. Ülke içinde daha alt ‘biz’ler, politik ideolojiler (liberal, muhafazakâr, milliyetçi, sosyalist, İslamcı, feminist, çevreci/yeşil) tarafından veya daha basit düzeylerde ise kültürel ve antropolojik verili birer durum olan dinsel (Alevi, Sünni) ve etnik (Kürt, Türk) köken farklılıklarınca oluşturulan politik ‘biz’lerdir. CHP ve AKP birinci aksın iki kenarında, PKK/BDP ve MHP ise ikinci aksın iki kenarında değişik uzaklıklarda durmaktadır. Dinsel tarikat ve cemaat yapıları da bir taraftan dinsel/teolojik yorum birlikteliği, diğer taraftan ekonomik çıkar veya hizmet saikiyle oluşturulmuş, bazılarının politik nitelikleri de olan birer ‘biz’ oluşturma yapılarıdır. Bunlardan en bilineni The Cemaat olarak tanınan ‘Gülen Cemaati’dir.

Ak Parti, kökeni İslamcı bir ideoloji olan 'Millî Görüş' hareketinin iki binli yılların başlarında bu hareketin genç kuşaklarının İslamcılık ideolojisinin çağdaş Müslüman toplumların aktüel politik, ekonomik ve hukuki sorunlarını çözmede anakronik bir ütopya (şeriat, adil düzen) olduğunu entelektüel/teolojik bir kritik işçilikle değil, daha çok pratik ve pragmatik kaygılarla keşfederek hareketi 'muhafazakâr demokrat' adıyla merkezî bir 'sağ' parti/ideoloji olarak yeniden kodlamalarıyla oluşmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşunda gerçekleştirilen zoraki kültür devriminin yarattığı psikolojik travmanın politik hayata 'tarihsel blok' olarak yansımaları olan %70 merkez sağın politik temsilcilerinin aynı tarihlerde ahlaken hovarda ve çürümüş olmasının doğurduğu boşluğu fazla çaba harcamadan 'İslam'ın pozitif imgesi sayesinde miras yoluyla doldurarak o yıllardan beri sürekli iktidardadır. İktidarda kalışının temel nedeni, muhafazakâr çoğunluğun maddi-manevi taleplerini yerine getirmesiyle olduğu izahtan varestedir.

Partinin İslamcı bir kökenden gelmesi, dış politikada Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Hamas, İhvân, Nahda ve ÖSO ile paralel bir dış 'biz' çizgisi oluştururken; içerideki Kemalist seküler ulusalcı ideolojiye karşıtlığıyla CHP, İşçi Partisi, Ergenekon, MHP, PKK ve DHKPC ve bir kısım Alevilerden Esed'e eklemlenen bir iç 'öteki' çizgisi oluşturmaktadır. AKP, ancak 'vatanperverlik'te ülkenin bütün insanlarını (76 milyon) 'vatanndaş' sıfatıyla eşit ve adil 'biz' olarak kucaklayabilmektedir. Partinin İslamcılık (ümmetçilik) geçmişi, etnik olarak bütün farklılıkları görmezlikten gelirken; muhafazakâr Sünniliği, Alevilere karşı aynı esnekliği her durumda doğal olarak gösteremiyor. Parti, millet kavramını 'ümmet' anlamında benimsemekte bir problem görmediği için, etnik farklılıklar özel isimlerini saklı tutmak ve vaktiyle 'Türk milleti/ulusu' olarak isimlendirilen milletin 'isimsiz' kalması kaydıyla Kürt sorununu böyle çözmeyi deniyor. Aslında İslamcı politik jargonunda iki tür 'millet' vardır: 1- İslam/İbrahim milleti, 2- Küfür milleti (Küfür, tek millettir). Osmanlı'daki 'millet sistemi'ne ve onun modern dönemdeki temsili olan ilk meclise –ikinci meclis değil– yeniden bir tür dönüş yaşanmaktadır. Ancak,

azınlık da olsa gayrimüslimler (Ermeni, Yahudi ve Rum) ve seküler vatandaşlarımız (CHP, PKK, MHP) 'İslam milleti' isimlendirmesini kabullenmeyeceklerine göre, benim önerim yeni ismin hiç bir dinî ve etnik ima içermeyen veya hepsini birlikte içeren, herkese eşit mesafede olan 'Türkiye milleti/halkı' veya 'Anadolu halkı/milleti'dir. Bu coğrafya, ne sosyolojik anlamda ne de dinsel/İslami anlamda tek 'millet' olmamış, olamamıştır. Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi, yurtlaştırılması, buradaki halkları Türkçe ve İslam dini aracılığıyla bin yılda mayalaması ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluk bakiyesi halkları, kaybedilen topraklardan tekrar bağrına basması, buradaki halkların kendilerini Türkiye'nin çoğunluğunu oluşturan 'Türk'ler olarak algılamalarına yetmemektedir. Türklerin Türkçe üzerinden ve İslam aracılığıyla çaldıkları bin yıllık mayayı, Cumhuriyet'in kurulmasıyla Selanik'e göç etmek zorunda kalan Rum Ortodoks yaşlı bir kadın şöyle ifade etmiştir: "Biz gavur muyduk ki bizi buralara sürdünüz?" Cumhuriyet, bu dokuyu epeyce parçaladı/hırpaladı. Şimdi artık kim kendini ne hissediyorsa odur. Her türlü asimilasyon çabası, ahlak dışıdır. Coğrafyanın ve ülke olmanın sağladığı ortak zemini/çıkarı (ev) ve kendiliğinden var olan tarihsel hafızanın ve duygudaşlığın ötesini 'kültürel' olarak fazla zorlamamak gerekir.

Genel olarak 1950'li yıllardan itibaren Türkiye sağıının Menderes, Demirel, Özal figürleriyle temsil edilen ideolojik-ekonomik kodları, Ak Parti'nin 'biz' bilincini oluşturan iki temel kodla aynıdır. Bunlardan birincisi, daha önce bahsettiğimiz muhafazakâr tarihsel blokun Sünnilik itikadı ve namaz, oruç, hac/umre, kandil, kurban ibadetleri/ritüelleriyle seksenlerden itibaren oluşan baş örtüsü mağduriyetinin oluşturduğu dinsel-sembolik kodlardır. İkincisi ise uzun bir dönemden beri görünürde, son zamanlarda da hakiki anlamda iktidar imkânlarını kullanıyor olmanın doğurduğu ekonomik çıkar ve politik güç istencidir. Sanayi üretimi ve iş kaynakları sınırlı, eğitilmiş iş gücü anlamında meslekî formasyonu zayıf ve işsiz sayısının hayli fazla olduğu Türkiye gibi bir ülkede siyasal parti, siyasal/ideolojik, fikrî bir 'hareket' veya

'örgüt' olmaktan daha fazla, ekonomik bir anonim 'şirket'tir. Dört politik eğilim (ANAP) ancak böyle bir zeminde birleştirilebilirdi. Parti, birinci derecede iş bulma kurumu ve para, paye, prestij ve popülerlik kazanma aparatıdır. Bal tutup parmak yalamak akıllılığı varken, muhalif olmak ahmaklık veya aptallıktır. Bunu da Müslüman mahallesinde 1950'den beri salyangoz satarak CHP ve aşırı sol yapmaktadır. Geleneksel olarak sağ/muhafazakâr seçmenin tavrını oluşturan saik 'politik' olmaktan çok, geleneksel/kültürel ve ekonomik-tir. Türkiye'de muhafazakâr olmak, 1950'lerden sonra iktidar (seçim kazanma) olmaya yetmektedir; çok üstün yetenekleriniz veya üstün politik programlarınızın olması gerekmiyor. Mahallede kokoreç satarak da –otuz yıllık Demirel iktidarında olduğu gibi– rahatça geçinirsiniz. Ancak kumpas, desise, pusu, hile, çakallık, kurtluk ve kurnazlık anlamlarında 'siyasi' bir kabiliyet geliştirmeniz gereklidir. Her defasında sınırlı düzeydeki arzı (devlet imkânlarını), sınırsız düzeydeki talep/ihiras (aday adayı enflasyonu) bu siyasi rekabetle kapatılmaktadır. Bu rekabette ehliyet ve liyakatin ('hizmet yarışı') payını 'ne kadar' olduğunu, hiç kimsenin kendine dahi itiraf etmekten kaçındığı bir tabu olarak herkes için de kendi bilir. Bu durum, kamu ihaleleri ve kamu personel sınavlarında da geçerlidir. Aydın'ın Kuyucak ilçesinden Alim Koçak, sekiz yıldır atama beklediği ve atanmadığı için 2.11.2013 tarihinde 33 yaşında intihar eden (tayini çıkmadığı için intihar eden 34. öğretmen) öğretmenin bulunduğu bu ülkede Ak Partili (örgütlü) olmalarından dolayı 'devlet'ten iş/imkân/ihale bulmalarının/almalarının raconu, 'biz' kriterlerinin mihenginin ahlakiliğini ele verir. Genel olarak itaat-tahakkum kültürünün ve ahlakının, egemen olduğu Doğu toplumlarında, özelde de İslam coğrafyasında siyasette 'biz' oluşturma'nın bir diğer bileşeni de iç veya dış çatışmalarda ölümü ve yaralanmayı göze alan ve gözünü budaktan sakınmayan, mangal yürekli kişilerin çıkmasıyla oluşan 'karizmatik lider' tipinin yaygın oluşudur. Hegel'in dediği gibi bu, efendi-köle ("Öz vatanında garipsin, öz vatanında parya!") diyalektiğinin de ilkesidir: Savaşta ölümü ve yaralanmayı göze alan 'efendi', alamayan 'köle' olur. 'Biz', böylesi durumlarda liderin (efendinin) söylediği solo şarkıya

koruluk yapmaktır. Böylesi toplumlarda demokrasi oyunu, Duverger'in deyimiyle 'seçilmiş krallar'ın rejimidir.

Kapitalist ekonomilerde ve demokratik hukuk devletinin yerleştiği Batı ülkelerinde dağıtılacak kamusal imkânlar az olduğu gibi, kamusal bir görev almanın prosedürleri de şeffaf olarak yerleşmiştir. Devlete ait ekonomik 'arpalıklar' olmadığı için, yandaşlar, rüşvet ve şefaate de pek ihtiyaç yoktur. Ancak, Türkiye gibi devletin cesametinin hâlâ hayli büyük olduğu ülkelerde kamu işlerini ahlaki ve hukuki kurallara göre deruhte etmek ciddi bir sorun ve sorumluluktur.

Türkiye'deki toplumu zorla dönüştürmeyi hedefleyen ve 1924'ten beri asker-sivil/siyasi, hatta ekonomik belli zümrelerin hegemonyasına dayanan vesayetçi sistemin mevcut iktidar tarafından tasfiye edilmesi ve demokrasi-hukuk devleti olarak yeniden ihyası, son on yıldır devam ettirilen son derece önemli bir hedeftir. Ak Parti, bu hegemonyayla oluşturulmuş 'makbul vatandaş' ve makbul olmayan ikinci sınıf (dindar, Kürt, Alevi) vatandaş ayrımını hukuki ve siyasi reformlarla ortadan kaldırmaya çalışıyor. Ancak, kamu kurumlarının yeniden kurulmasında ve kamu hizmetlerinin/imkânlarının dağıtılmasında 'partililik' kriterinin (biz) yerine ehliyet, liyakat, insaf, adalet ve hakkaniyetten oluşan yeni ve daha derin ahlaki-hukuki bir 'biz' kriteri oluşturulması gerekiyor. Bana göre gerçek ve evrensel 'İslamcılık' işte budur. Parti, kendini dış politikada yerine göre gayriresmî de olsa 'İslamcı', iç politikada 'muhafazakâr' ve adına da 'adalet' ve 'ak' isimlerini layık gördüklerine göre, Kur'an'dan konuyla ilgili birkaç ayeti yeniden hatırlatmayı uygun görüyorum. Amacımız kimseyi itham etmek değil; Türkiye'nin en büyük siyasal aktörüne, bağlı olduğu dinin temel kaynağına göre politik sorumluluğunun ağırlığını ve vicdanını kendi kendine kolayca kandırmadıkça 'biz' demenin kolay olmadığını hatırlatmaktır. Çünkü bu derin 'biz'in üyeleri, yüksek sesle bağırarak/slogan atarak, örgüt üyelik kartı, filancanın selamı (hamil-i kart) veya parti rozeti.... ile kendilerini deklere etmezler, edemezler. Bunlar, sessizliğin sesinde (çünkü vicdan bağırır), kalplerin/vicdanların celbinde ve yüzün, gözlerin/bakışların masumiyetinde birleşirler.

1. “Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutun ve adaletle şahitlik yapanlardan olun. Bir topluluğa karşı olan düşmanlığınız sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletli olun. Çünkü adalet, takvaya daha uygun olandır” (5/8).
2. “Ey iman edenler, adaleti ayakta tutturmak için öncülük edin. Kendiniz, anne-babanız veya akrabalarınız aleyhine dahi olsa zengin-fakir demeyerek Allah için şahitlik yapın. Adaleti yerine getirmede nefsiniz size engel olmasın; eğer eğip bükülür ve hakkı doğru söylemekten kaçınırsanız, bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır” (4/135).
3. “Ey inananlar, Allah size emanetleri (kamusal sorumlulukları) ehline (liyakat/uzmanlık) vermenizi emreder. Hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmedin” (4/58).
4. “Ehli Kitaptan öyleleri vardır ki onlara yüklerle mal emanet versen/bıraksan, onları sana aynen iade ederler; onlardan bazıları da vardır ki onlara bir dinar emanet etsen, yakasına sarılmadan onu sana geri vermez. Onların bu ahlaki durumunun sebebi: ‘Yahudi olmayanlara karşı yaptıklarımızdan dolayı sorumlu tutulmayacağız.’ demeleridir. Onlar, bile bile Allah’a karşı bu yalanı uydurmuşlardır” (3/75-76).
5. “Eğer mümin bir kadın, müşrik kocasından kaçarak size sığınursa kâfir kocasının ona evlenme karşılığı ödemiş olduğu mehri eski kocasına iade edin” (60/10).

Dikkat edilirse her bir ayette davranış, eylem, sorumluluk üstlenmenin kriterleri, aynı dine inanan ‘müminler’den oluşan ‘biz’i aşarak ehliyet, liyakat, adalet, hakkaniyet, vicdan ve insaftan oluşan daha derin bir ‘biz’ kriteri ileri sürülmektedir. Daha doğrusu, müminliğin gerçek tabiatının bunlar olduğu vurgulanmaktadır. Boşuna “İnsaf, dinin yarısıdır.” denmemiştir. Yani din/dogma/iman erdemden doğmaktadır; tersi değil. Bahsi geçen ‘biz’, müminler topluluğuna itikat olarak ve nominal (Müslüman) bir şekilde ait olmaklığı aştığına göre, ‘Ak Parti’lilikten oluşan ‘biz’i de haydi haydi aşar. Ziya Gökalp’in bir şiirinde dediği gibi: “Ahlak yolu pek dardır; / Tetik bas, önü yarıdır.”

ÇAĞDAŞ İSLAM DÜNYASI ÇOKTAN ORTA ÇAĞINA GİRDİ BİLE -Çağdaş İslam Dünyasından Orta Çağ Manzaraları-

Batılıların 'karanlık' olarak niteledikleri Hıristiyanlığın/ Kilise'nin egemenlik çağları olan Orta Çağlar, Kilise'nin yaratmış olduğu dogmatik bağnazlığı ve kitlelere uyguladığı dinsel şiddeti ifade eder. Orta Çağların en ayırt edici vasfı, imanı/ teslimiyeti güçlü ve fakat düşünmeyen insan demektir. Yaklaşık olarak MS altıncı yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar süren engizisyonu, Haçlı Savaşlarını, aforozları, endülüjansları, giyotinleri... ifade eder. Avrupa toplumları, Orta Çağ karanlığını yaşarken, İslam dünyası dokuzuncu yüzyılda başlayıp on üçüncü yüzyıla kadar devam eden kendi çiçeklenmesini, aydınlanmasını, İslam barışını yaşıyordu. Bu dönemde felsefi-bilimsel düşünce aktif olduğu gibi, teolojik düşünce de büyük bir özgüvenle birbirinden farklı onlarca 'ekol' üretmiştir. Selçukilerle başlayıp Osmanlılarla devam eden (13-19. yüzyıl) Türk dönemi, yaratılan düşüncenin devlet ideolojisi olarak skolastik(medrese)leştirilerek sabitlenmesi ve bu düşünce-davranış kalıplarıyla büyük siyasal merkezî gövdelerin kurulduğu ve askeri-siyasal hegemonyanın devam ettirildiği yüzyıllardır. Bu dönemlerin halk/folk İslam'ı ise Türklerin kadim inanç sistemleri olan şamanizmle uyumlu mistik/mitik (tasavvuf) bir yapıya sahipti. Bu yüzyıllar, büyük ölçüde düşünsel olarak cepten yeme veya geniş getirme yüzyılları. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar, Osmanlı'nın kendi iç dinamikleriyle kendi modernitesini yaratamadığı için Avrupa'da yaratılan Aydınlanma, Rönesans, Reform, hümanizm, endüstri/teknoloji devrimine yenilme yıllarıdır. Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı parçalanmış ve coğrafyasında 50'ye yakın ulus devlet kurulmuştur.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yirminci yüzyılın ilk yarısında İslam dünyasında düşünce ve kurumlarda yenilik yapmak isteyen bir düzine düşünür çıkmıştır: S. Ahmed Han, M. Abduh, R. Rıza, C. el-Efgânî, M. Carullah, A. Kevâkibî, Tunuslu Hayreddin, M. İkbal, Hasan el-Bennâ, M. Bin Nebî, S. Halim Paşa, Z. Gökalp, N. Kemal, Cevdet Paşa, M. Âkif... İslam dünyasında kurulan totaliter tek parti ulus devletler, aile krallıkları, askerî diktatörlükler, fiili birer durum olarak çöküşün hasar tespitini yapmadan Batılı güç odaklarına yaslanarak, yaşanarak yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar gelmişlerdir. Çoğunluğu seküler olan bu totaliter yapılar, İslam'ı halkın hafızasına/vicdanına hapsetmiş ve bahsi geçen düşünürlerin tartışmalarının zenginleşerek daha verimli hâle gelmesini engellemiştir.

1950'li yıllardan itibaren, İslam dünyasındaki totaliter seküler yönetimlere karşı Sünni dünyada temelini Hasan el-Bennâ'nın attığı, S. Kutub ve Mevdûdî'nin geliştirdiği Selefi-radikal İhvân-ı Müslimîn ve Şii dünyada ise 'Usûlî' ekole mensup –diğeri 'Ahbârî'– Humeynî'nin geliştirdiği politik-ideolojik hareketler, ezilen kitlelerin vicdanında makes bulurken; M. İkbal, A. Şeriatî, A. Sûruş, Fazlur Rahman, R. Farukî, R. Garaudy, İ. Begoviç, R. Gannuşî, M. Câbirî, T. Abdurrahman, M. Arkoun, N. H. Ebû Zeyd ve H. Hanefî'nin geleneksel düşünce mirasını –Aydınlanma sonrası felsefe ve sosyal bilimlerden beslenerek– teolojik ve metodolojik eleştiriye tâbi tutan birbirinden farklı 'yenilikçi' projelerine pek kulak asılmamış ve iltifat edilmemiştir.

Türkiye'de 1970'lerden itibaren başlayan Erbakan'ın öncülüğündeki 'Millî Görüş' Hareketi, yerel olarak M. Âkif, Necip Fazıl, Sezai Karakoç gibi şairlerin hamaset etkisini taşısa da; politik-ideolojik söylem olarak birinci çizgiye bağlıdır. Türkiye'de katı muhafazakâr dinsel cemaatler de giderek daha dogmatik/ideolojik ve politik-ekonomik bir çizgiye evrilerek güçlenmişlerdir. Her biri özel tv kanalında klasik dönemde üretilmiş teolojik bilgileri estetize ederek müritlerine anlatmaktadırlar. Türkiye'de, yukarıda isimleri geçen 'yeni-

likçi' düşünörlere sempati duyan *İslâmiyât* dergisi çevresi, namıdiğer 'Ankara Ekolü', on yıllık parlamasına ve prestijine rağmen muhafazakâr okur-yazarlarda pek yankı bulmamıştır. On yıl yayın hayatına devam eden bu dergi ve 'Kitâbiyât' Yayınları, ekibin bir bölümünün bürokrasi aşkı ve ekonomik imkânsızlıklar yüzünden dağılıp gitmiştir. Türkiye'de muhafazakâr siyaset, birinci kuşak ilahiyatçılardan M. Said Hatiboğlu, Mehmet S. Aydın, Hüseyin Atay; ikinci kuşaktan M. Sait Yazıcıoğlu, Ali Bardakoğlu, M. Hayri Kırbaşoğlu, İlhami Güler, Mustafa Öztürk, Ömer Özsoy... gibi yenilikçi olanlar yerine; birinci kuşaktan H. Karaman, B. Topaloğlu, Lütfi Doğan, T. Altıkulaç; ikinci kuşaktan M. Görmez, H. Kamil Yılmaz, R. Küçük, E. Sifil, F. Başer, İsmail Kara... gibi gelenekçilere ve bazı yaşlı medrese hatırası M. Emin Er, S. Yüksel, H. Gönenç gibi 'âlim'lere itibar etmektedir. Bu arada mahza dinsel hakikati temsil ettiğini iddia eden Cübbeli Ahmet, Evrenesoğlu, Haydar Baş, Adnan Oktar, Fetullah Gülen, Y. Nuri Öztürk... gibi 'mehdi' veya 'mehdiyet' figürleriyle –klasik ulemamızın "*Allahu a'lem bissevap*" tevazusuna karşıt olarak– Meşşâi (burhan) ve İshrâkî/mistik (nur) filozofların izini takip ederek mahza felsefi/mantıki, dinsel/mistik, hatta sanatsal hakikati bütünüyle kendinde taşıdığını/tükettiğini her fırsatta ifade eden/söyleyen (*ene'l-hakk*); 'halk-ı cedit' yerine 'keşf-i kadim'i öneren alaylı filozofumuz D. Cündioğlu ortaya çıkmıştır. Onu Orta Çağa götüren husus, mutlak ve çok 'bilmişliği/dogmatikliği'dir; yoksa 'filozofluğu ve multiculturalliği değil. Yazılarında yabancı müelliflerden bolca iktibas ettiği basit (tensli) cümleler ve tercih ettiği 'solo' tv programları bunun kanıtıdır.

Teolojik-bürokratik kurumsal bir dinî yapıya sahip olmasına rağmen, dinî düşüncenin yüzyıllardan beri donuk/dogmatik olması, yirminci yüzyılın başından itibaren totaliter siyasal yapılarla birleşince İslam dünyasının Orta Çağını başlatmıştır. İslam dünyası bugünlerde dinsel bağınazlığın, mezhep taassubunun doğurduğu şiddeti yaşamaktadır. İran Devrimi ile Şii dünyada başlayan dinsel şiddet

(*cihâd*) ve ötekini ‘düşman’ olarak ‘günah keçisi’leştirme ve ‘şeytanlaştırma’, Kuzey Afrika’daki radikal/Selefi İslamcı hareketlere nisbî olarak nüfuz etmiş (Mısır’da Tekfir ve Cihâd, Cezayir’de NLP), Filistin direnişinde Marksist devrimci şiddetten –seksenlerden sonra– ‘cihad’a dönüşmüş, on yıl süren İran-İrak Savaşı’nda her iki tarafça (Şii-Sünni) savaşın motivasyonu olarak kullanılmıştır. Daha sonraları Afganistan’ın ABD tarafından işgal edilmesi, ‘Taliban’ı doğurmuş, Saddam’ın öldürülmesi ve Irak’ın ABD tarafından işgal edilmesi ‘el-Kaide’nin ‘cihad’ını geniş kitlelerde meşrulaştırmıştır. Bu iki örgüt, ‘cihad’ telosu ile birlikte ciddi bir Selefi dogmatik-fanatik zihinsel yapıyı da bünyesinde barındırmaktadır. ABD’nin Irak’tan çekilmesiyle ‘cihad/şiddet’ psikolojisi, Irak’ın içinde Şii-Sünni mezhep çatışması şeklinde iyice şiddetlenmiştir. Çeçenistan’da da uzun süren ‘cihad’ direnişinden sonra, Rusya ile işbirliği yapanlar ile muhalifler arasında ‘tekfir’den kaynaklanan bir iç cihad/şiddet devam etmektedir. ‘Arap Baharı’, özünde diktatörlüklere karşı bir başkaldırı olsa da diğer taraftan kendi içinde Selefi-ılımlı ve Şii-Sünni ayrışmalarını da tetiklemiştir. Mısır ve Suriye bunun iyi birer örneğidir. Meşhur İslam âlimi Ramazan el-Bûti, Ümeyye Camii’nde bomba patlatılarak ‘cihad’ saikiyle öldürülmüş, Lübnan’daki Şii Hizbullah, Suriye’deki muhalif Sünnilere karşı ‘cihad’ ilan etmiş; Mısır’daki Sünni ulema da Esed-Hizbullah cephesine karşı ‘cihad’ ilan etmiştir. Her iki taraf da birbirlerine ‘Allahu Ekber’ nidalarıyla saldırmaktadırlar. Ayrıca Mısır’da, Tunus’ta Selefi-İhvân-ı Müslimîn ayrışması giderek derinleşmektedir. Pakistan’da uzun süreden beri bir taraftan ‘Taliban’ ile hükûmet, diğer taraftan Sünniler ile Şiiler birbirlerine karşı dinsel motivasyonlu şiddete başvurmaktadırlar. ‘İslamileşen’ yönetimler, düşünce açıklamasını ve kritiğini, kendilerince İslami kutsallara/değerlere ‘hakaret’ kabul eden engelleyici kanunlar çıkarmakta ve insanları cezalandırmaktadırlar. İslam ülkelerinin sosyal ve genel medyasını takip edenler, her gün binlerce fanatizm ve bağnazlık örnekleriyle karşılaşır.

Avrupa, önce din/mezhep savaşları yaşadı; bunu aştıktan sonra ırkı keşfetti ve sonra da milliyetçiliğin ürünü olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını yaşadı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bütün yaşananlardan dersler çıkarak demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'ni kurarak bugünkü dengeyi sağlamış oldu. Müslüman dünya ise klasik dönemlerinde İslam sayesinde kurduğu barışı ve kardeşliği (imparatorluklar dönemi), İslam'dan uzaklaştıkça kaybederek önce ulus devletlere ayrıldı; şimdilerde ise etnik ve dinsel olarak parçalanıyor ve çatışıyor. Avrupa'nın yaşadığını biz tersten yaşıyoruz.

Türkiye'de 70'li yıllardan itibaren Alevi-Sünni çatışması yaşanmaya başlamış, Sivas'ta (Madımak), Çorum'da, K. Maraş'ta ve Erzincan'da (Başbağlar) toplu katliamlar yaşanmış; seksenlerden itibaren ortaya çıkan 'Kürt Hizbullahı', cihad saikiyle akıl almaz cinayetlere (domuz bağı, ev mezarlar) başvurmıştır. Bütün bu süreçte 'intihar bombacısı' diye psiko-patolojik bir insan tipi türemiştir. Yetmişli yıllarda 'sol-sağ' çatışması yaşayan Türkiye, seksenlerden itibaren Kürt-Türk, Alevi-Sünni, laik-muhafazakâr/dindar fay hatlarıyla bölünmüş ve etnik-mezhepsel kimlik siyaseti gelişmeye başlamıştır. Son yıllarda 'futbol' yönetimi mafyalaşırken, taraftarlığı da fanatikleşerek/holiganlaşarak aşırı şiddete kaymıştır.

Hız. İsa'nın hayatında ve İncillerdeki onca barış, af, sevgi, hoşgörü ve merhamet vurgusuna rağmen, altıncı yüzyıldan itibaren teologların ve Kilise'nin zorlamasıyla Orta Çağda kendilerinden olmayanlar, kurban edilmek üzere 'günah keçisi' yerine konarak dinsel şiddet ve bağnazlık yaratıldığına göre, hem Peygamber'inin hayatında hem de kutsal kitabında (Kur'an) korunma ve zulmü engelleme saikli şiddet (*cihâd, kitâ*) barındıran Müslümanların yalan-yanlış analogilerle şiddet ve terör üretmemeleri mümkün değildir. Bu süreç genel olarak şöyle işlemektedir: Herhangi bir kültürel veya toplumsal kriz anında insanlar önce kendilerine göre bu krizin nedeni olarak bir 'suç' tanımı yapıp buna göre bir suçlu (günah keçisi) bulup ona karşı kutsal şiddete başvurmaktadır. Çoğu

zaman bu günah keçisi, şiddete başvuranların kendi benliklerinin karanlık yönünün (zaafların, çıkmazların, başarısızlıkların) ötekine yansıtılarak şeytanlaştırılmasıdır. Günah keçisi bize musallat olan yabancılaştırmış benliğimizden başkası değildir. Aşına, tanıdık ve aynı olmayanı –muhalif olanı– kötü, şeytan ve canavarlaştırmak, ilkelliğin bir göstergesi olarak her toplumda her zaman ortaya çıkabilecek bir tutumdur. Erken dönemde yaşanan kısa süreli bir 'iç savaş'tan (büyük fitneden) sonra, İslam toplumu klasik çağında 'aşkın' ahlaki ilkelere (*i'lâ-yi kelimetullâh/nizâm-ı âlem*) yönelerek –ganimet ve hâkimiyet tutkusuyla karışık olsa da– kendinden olmayanlarla birlikte yaşamayı başaran –ve bilmediğini ötekinden öğrenebilen– çok uzun süreli bir 'barış toplumu' yaratmayı başaramıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Türkiye'de devrimcilerin yarattığı 'günah keçileri' gericiler, dinciler, tarikatçılar ve şeriatçılardır. Dindarların yarattığı 'günah keçileri' ise dönmeler, Yahudiler, Masonlar. M. Kemal ve İ. İnönü'dür. Yetmişli yıllarda 'komünistler' ve 'faşistler' günah keçilerimizdi. Son Gezi Parkı olaylarında sonraki günah keçilerimiz ise illegal/terörist sol örgütler, faiz lobisi, çapulcular, vandallar veya 'diktatör' Tayyip Erdoğan'dır. Özetle Orta Çağlaşmanın en bariz göstergesi olarak 'günah keçisi' yaratma veya ötekini/muhalifi 'canavarlaştırma', uluslararası deyimıyla 'teröristleştirme' hızlanarak devam ediyor.

Düşünce özgürlüğü ve toleransı konusuna gelecek olursak, yüz yıl önceki özgürlük ve tolerans, totaliter ulus devletlerin kurulmasıyla ortadan kaybolmuş, Batı'nın bölge üzerinde kurduğu ekonomik ve politik hegemonya, içerideki totaliter baskıyla birleşince bireylerdeki özgüveni yıktığı gibi, düşünce özgürlüğünü de ortadan kaldırmıştır. Düşüncenin politik-ideolojik karakterinin baskın olması, onu dogmatik, katı muhafazakâr ve gelenekselci bir kalıba sokmuş; on üçüncü yüzyıldan itibaren donmuş olan teolojik düşünce (medreseleşme/skolastisizm), on dokuzuncu yüzyılda tekrar canlanmaya başlayan embriyo hâlindeki entelektüel. bilim-

sel, felsefi, kritik, reformcu karakterini kaybettirmiştir. Hafıza/tarih (inanç) devreye girince akıl ve şuur, özgüven ve yaratıcılık zayıflamıştır. Modern düşüncenin yarattığı şok karşısında İslam dünyası, postmodern nihilizmle akraba olan Orta Çağda Moğol istilasından sonra yükselişe geçen sürrealist mistik figürlerine (Mevlânâ, İbn Arabî, Konevî, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli...) sarılmaktadır. İslam dünyasındaki İslami araştırma merkezleri/enstitüleri, şariat, ilahiyat ve usûliddin fakülteleri, medrese havzaları (Kum ve Necef) Batı'da son üç yüz yılda üretilen insan bilimlerine ilişkin birikimi aşağılık/gerilik kompleksinden kaynaklanan bir saikle bütünüyle 'oryantalist', 'emperyalist' veya 'gavur'luk ithamı/gerekçesiyle yeterince ciddiye ve dikkate al(a)mamaktadır. Dikkate alanları da 'oryantalist çömezi' veya 'modernist' diye tahkir ve tezyife çalışmaktadır. Klasik dönemde üretilen 'teolojik akıl', kendini yaratılan insan bilimlerinin, yorum disiplininin ve felsefi düşüncenin verileriyle yenilemeye cesaret edememektedir. Oysa erken dönemde Müslümanlar, "Hikmet müminin yitiğidir." ve "İlim Çin'de dahi olsa alınır." özgüven mottolarıyla dünyanın bütün kültür merkezleriyle karşılaşmayı ve onlarla senteze girmeyi göze alabiliyorlardı (tasavvuf ve İslam felsefesi). Bu kurumların kütüphaneleri, daha ziyade klasik İslam kaynaklarıyla doludur. Örneğin, Türkiye'deki muhafazakâr politik iktidarın YÖK'e atadığı ilahiyatçılar, ilahiyat fakültelerindeki felsefe ve sosyal bilimlerle karışık olan ders programlarını fazla felsefi-seküler bularak 'hadis-Kur'an, tefsir' ağırlıklı olarak revizyona tâbi tutmuş; temel İslam bilimlerinden (tefsir, hadis, kelam, fıkıh) öğretim üyelerinin Avrupa üniversitelerine araştırma yapmak için gitmelerini -yasal bir engel olmasına rağmen 'bozulurlar' gerekçesiyle- engellemektedir. Muhafazakârların medya müftüsü Faruk Beşer, üniversitelerde lisans döneminde felsefenin, ilahiyatlarda da kelam disiplininin kaldırılarak 'sağlam/sahih' inançlı genç kuşakların yetiştirilmesini önermektedir. Sonuncusu İstanbul'da 2013'te toplanan 'Dünya Ehli Sünnet Âlimler Birliği'nden bir grup 'âlim', salonda kadınlar var diye içeriye girmek istememiştir. Bu muhafazakâr iktidarın başlamasıyla Türkiye'de yayımla-

nan yenilikçi ve eleştirel olan *İslâmî Araştırmalar*, *İslâmiyât*, *Tezkire* ve *Bilgi ve Hikmet* gibi teoloji ile sosyal bilimleri sentezleyen dergiler kapanmış; *Marifet*, *Rihle*, *Usul* ve *Divan* gibi 'kaynak' ve 'gelenek' vurgusu yoğun dergiler desteklenmiştir.

Özetle, İslam'ın Orta Çağı ister dinsel şiddet isterse düşünsel daralma, dogmatizm ve psikolojik bağınazlık ve fanatizm olarak değişik boyutlarıyla giderek yaygınlaşarak devam ediyor.

I

Önce medeniyet tanımına ilişkin bazı hususlara değinmek istiyorum. Kavramın çok netameli ve tartışmalı olduğunu herkes biliyor. Ben, 'ittifak'tan daha ziyade 'kimliksel hâl'in kavram için daha temel ve belirleyici olduğunu düşünüyorum. Bu durum, tarihsel olarak ittifakı olmasa da kültürel alışverişi dışlamaz. Medeniyetler, Molla Sadrâ'nın geliştirdiği *hareket-i cevher*: hareketli özcülüğün iyi bir örneği olarak hem bir 'kim'liğe sahiptir hem de başka kültürlerden ve medeniyetlerden beslenir. Kültür, ruh, prototip, dünya görüşü (*weltanschauung*) paradigma, medeniyet vs. adı değişse de epeyce sayıda düşünce/kültür ve medeniyet tarihçisinin üstünde oydaştığı belli sayıda totaliteler vardır. Bu totaliteler, demografik olarak birden çok etnisite ve dili aşır geniş coğrafyalarda uzunluğu değişik tarihsel kesitlerde bir mayalanma/yapılanma yaratır. Bu totaliteler, toplumların oluşturduğu bilim, sanat, felsefe, iktisat, siyaset, ahlak vs. gibi alt kültür kümelerini bir bütünlük (harmoni, aşure, mozaik) içinde topladığı gibi; örneğin, 'İslam medeniyeti' söz konusu olduğunda Emevî, Abbasi, Endülüs, Selçuklu, Osmanlı gibi tarihsel-siyasal gövdeleri de toplar ve ortak payda olarak hepsini keser. Bu, Necip Fazıl'ın bir şiirinde "*Bende bir şey vardı / her şeyi tutan bir şey*" dediği şeydir. Sonra da bu 'ruh'un, etkisi altına girdiğimiz Batı 'medeniyet'inden farklılığını şöyle dile getirir: "*Utanırdı burnunu göstermekten babaannem / Kızımın gösterdiği kefen bezine mahrem.*"

Zuhurunun şiddetinden dolayı özünü göremediğimiz ve her yerde olduğu için de kitleler tarafından 'olması gereken' olarak algılanan ve hâlen hegemonyasında bulunduğumuz Prometheusçu, seküler, kahraman veya duyumcul medeniye-

tin (Yunan/Roma ve on altıncı yüzyıl sonrası Avrupa) tarihsel bütünlüğü üzerine E. Fromm şöyle der:

İçimize dikkatlice bakacak olursak, çevremizdeki insanların ve liderlerimizin davranışlarını inceleyecek olursak, iyi, güzel ve değerlinin neler olduğu konusundaki görüşlerimizin, o eski Yunan ve German kahramanlarıyla tıpaup benzediğini görebiliriz. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tarihi –Hristiyanlık dininin kabul edilmiş olmasına rağmen– zorbalıkların, fetihlerin ve açgözlülüklerin tarihidir. En yüce değerlerimizi, diğerlerinden güçlü olmak, başkalarını boyunduruk altına almak ve onları sömürmek olarak sıralamak mümkündür.¹

Fromm, Hristiyanlığı (Schubart'ın tasnifinde 'mesihçi', Sorokin'in tasnifinde 'düşünsel') bu (kahraman/duyumcul) ruhtan fiili/tarihsel olarak olmasa da kültürel olarak istisna ettiğine dikkat etmek gerek. Avrupa'nın Hristiyanlık parantezini Nietzsche Yeni Ahit'e inananların Hristiyanca yaşaması olarak görmez. "Hristiyanca olmayan bir yaşam (kahraman ruh, Nordik-German) onu onaylayıp güç aracı olarak kullanmıştır." der.² Kölelerin özgürlük ideolojisi olan Hristiyanlık, kendine Roma'yı örnek alıp örgütlenince ruhunu kaybetti.

Derrida, kahraman ruhu 'huzur metafiziği'; Levinas ise, ötekini inkâr eden 'ayniliğin ontolojik emperyalizmi' (*eurocentrism*) olarak niteler. Unutmayalım ki bu yüzyılın başlarında (Birinci Dünya Savaşı) yapılan insan kıyımları da, İkinci Dünya Savaşı'nda yapılanlar da bu ruh veya bu ruhun 'iğvasına' (ırkçılık, milliyetçilik) kapılanlar tarafından yapıldı. Ancak, Konfüçyanizm/Budizmin 'uyumlu' ruhu, önce komünizme, sonra da kapitalizme ayartılmadan önce ve Hinduizmin 'zahid' insanları kapitalizme ayartılmadan önce, 'kahraman/duyumcul' insandan bambaşka hâletiruhiyeye sahip idiler.

II

Medeniyetlerin ittifak veya çatışması bağlamında şunları söylemek mümkün: Hantington'un –siyasal bir stratejist ola-

1 Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. A. Arıtan, İst. 1990, s. 201.

2 Heidegger, *Tanrı Öldü Sözü*, çev. L. Özşar, Bursa 2001, s. 20.

rak- ortaya attığı tezin politik bir manevra olduğu kanaatindeyim. Çünkü ortada yükselen bir Hindu/zahid veya Budist, uyumlu (Çin) medeniyet/ruh yoktur. Tam tersine kahraman kültürün iğvasına kapılmış, kendileri de kahraman olmak isteyen insanlar var. Habermas'ın dediği gibi, artık modernite sırtımızda bir deri gibi. Çağdaş duyumcul/kahraman kültür, Hint-Çin uygarlıklarını da İslam (Osmanlı) uygarlığını da durdurdu, onlara galip geldi.

Hantington, Türkiye'yi Doğu ile Batı arasında 'arafa' kalmış, çözülmeye mahkûm bir ülke olarak değerlendiriyordu. Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir 'köprü' olduğunu iddia eden pragmatik muhafazakâr aydınların tezine çok yakın bir iddiadır bu. 'Köprü' metaforu, kendine ait bir özü, kimliği ve niteliği olmayan, sadece üzerinden geçilen 'araçsal' bir 'aralığı' ifade eder. Oysa, Osmanlı toplumu, "Ne Doğu'ya ait, ne de Batı'ya ait olan mübarek zeytin ağacının (İslam)" (24/35) son bedenlenmiş hâli idi. İbrahimî monoteist (vahiy/peygamber geleneği) dinin yani Kudüs'ün bir şubesi olan Mekke-Medine'nin (İslam'ın) epistemik karakteri, ne Doğu'nun (Hinduizm, Budizm) düşe-sayıklamaya-sanrıya gark olmuş, narkoz hâlindeki mistik sezgiciliği ne de Atina'nın/Batı'nın duyumcul-nedenselci (ontoloji) akılcılığıdır. Varlığın ahlaki anlamda bir haklılaştırılma problemi olduğunu ileri süren (Tanrı-iman) Kudüs-Mekke hattı, nedensellik (akıl-mantık) ile birlikte ilahî bir lütfu (*furkân-vahiy*) da kabul eder.

Cumhuriyet devrimleri, Batı'ya eklemelenmek için yaşlanan ve meyve veremeyen bu ağacın son bedenlenmiş (tutmuş) gövdesinin (Osmanlı) kesilmesi teşebbüsü idi. Bu topraklarda bu ağacın filizleri şuradan, buradan hâlâ ışık vermeye devam ediyor.

Batı uygarlığının saldırganlığı ve tekebbürü, bu üç uygarlığın (Çin, Hint ve İslam) kendi başarısızlıklarını, zaafılarını inkâr etmeyi veya görmemezlikten gelmeyi gerektirmiyor. Kendi payımıza (İslam uygarlığı) konuşacak olursak, İslam uygarlığının doğuş tarihlerinde (7-13. yüzyıl) hareketli bir öze sahipken; on üçüncü yüzyıl ile yirminci yüzyıl arasında,

durgun bir özcülüğe yuvarlandığını ve düşünsel anlamda aklı kullanma yerine hafızayı geliştirdiği, cepten yediği ve sürekli geviş getirdiğini (et-tekraru ahsen ve lev kane yüz seksen; *Bizim oğlan bina okur, döner döner yine okur.*) itiraf etmeliyiz.

III

Ben, medeniyetlerin kimliğinin epistemik bağlamda Sorokin'in iddia ettiği gibi "hayatın/insanın/dünyanın nihai hakikat değerinin 'ne' olduğuna" ilişkin soruya verilen cevaplara (duyumcul, düşünsel, idealist/sezgisel) bağlı olarak şekillendiği tezine katılıyorum. Kişi veya toplumlar, zamanla bu cevaplardan birine olan güvenini/inancını/itibarını kaybedip ötekine geçebilir. Veya günümüzde olduğu gibi, birinin başarılı olması diğerlerinin özgüvenini yıkarak kendine çekebilir. Veya zihnen bir yerde, bedenlen başka bir yerde olabilir (örneğin, son yıllarda Avrupa'da ve Amerika'da spiritüalist, mistik, Budist akımların yaygınlık kazanması gibi). Adına 'postmodern durum' denen hâl, bu hâli tasvir ediyor olsa gerek.

Bugün dünyaya egemen olan duyumcul Batı kültürü, özgürlüğü Levinas'ın dediği gibi 'kendisi-için insan' olarak temellendirdiği için, demokrasi, insan hakları ve hukuk devletini de 'kendi içinde' tutmuş, ötekine layık görmemiştir. Evrenselleşenler teknoloji ve sınırsız üretim-sınırsız tüketim (kapitalizm) oldu.

Eğer yukarıdaki iddia doğruysa on altıncı yüzyıldan sonra tekrar aynı öncüller üzerine aktüelleşen Avrupa burjuva (duyumcul/kahraman) uygarlığı, kendine mahsus olarak, kendi iç çatışmalarının bir dengeye varması olarak insan hakları, demokrasi, hukuk devleti ve laikliği hariç tutarsak, bilimsel bilgi/teknoloji dışında evrensel bir değer ürettiği konusundan emin değilim. İlk Çağ sofistlerinin felsefi perspektifini yeniden üreten Nietzsche, postmodern bir rölativizmin (kimilerine göre nihilizm) gelişmesine katkıda bulundu. Bu doğru. Ancak, bu dalga Avrupa uygarlığının derininde yatan 'huzur metafiziği'nin ve aynılığın ontolojik emperyalizminin epistemolojideki araçsal akılclığını (pozitivizm) politikadaki acımasızlığını (kapitalizm/emperyalizm), bütün yaldızlı insan

hakları söylemlerine rağmen kendi dışındaki dünyaya karşı sömürgeci tutumunu (şirketlerin küreselleşmesi) ve umursamazlığını pek fazla etkilemiyor. Bosna, Raunda, Irak, Afganistan, Gazze... olayları bunu göstermiyor mu?

İnsanlığın bir bölümünün veya tarihte hiç görülmediği üzere bugün büyük bir bölümünün bir medeniyet hâinden ötekine geçişinin yasasının bilinmiyor olması, bu hâllerin gerçekliğini veya geçişlerin olgusallığını mantıken yalanlamaz. Geçişleri izah eden organizmacı (Spencer, Toynbee, İbn Haldûn), ahlakçı (Schweitzer) teoriler vardır. Ancak tutarlılıkları tartışmalıdır. Mega tasniflerin zamansal sınırlarının, gövdelerinin bütünlüğü üzerine hayli zengin tartışmalar vardır. Ancak bu, bizim insanlığın tarihsel macerası üzerine düşünmemizi, onu anlamaya çalışmamızı, kategorize etmemizi, bugün tarihsel olarak nasıl bir momentte bulunduğumuzu anlamamız için engel teşkil etmemelidir. Atıfta bulunduğum Sorokin'in *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri* adlı kitabı, bu tartışmaların iyi bir özetini verir.

IV

Öz ile varoluş arasındaki derin felsefi tartışmaya dalmadan, katı özcülükle (Aristo, pozitivizm) katı rölativizm (s sofistler, postmodernizm) arasında bir yolun olduğunu söylüyorum. Fiziksel nesnelerin, biyolojik canlıların derinindeki hareket ve oluşuma (*kevn* ve *fesâd*) rağmen bir 'kimlikleri, türleri, cinsleri olduğu gibi, kültürlerin de hareket eden, değişen, gelişen, alışveriş yapmalarına rağmen bir kimlikleri, 'ruhları' vardır. İnsanlar, bu kimliklerin farkında olmayabilirler, terk edebilirler, değiştirebilirler; ancak, kültür prototiplerinin, paradigmaların, dünya görüşlerinin, uygarlıkların, bunları taşıyan etnisiteleri/dilleri ve onların jenerasyonlarını aşan ömürleri vardır. Siyaset ve siyasi önermeler de iktisat, felsefe, ahlak, bilim, sanat... vs. de alt kültür kümeleri gibi üst sisteme, paradigmaya gevşek veya sıkı bir biçimde bağlıdır. Örneğin, Machiavelli (*Prens*) ve Hobbes (*Leviathan*) Avrupa'nın düşünsel (Hristiyanlık) üst sistemden duyumcul üst sisteme geçerken, duyumcul üst sistemin mukaddemlerini/öncüllerini siyaset felsefesinde üreten

adamdır. Descartes felsefede, Kant ahlakta, Vico ise tarih felsefesinde bu işi yaptılar.

İslam'ın kurucu metinleri ve bunların 'hareketli özcülük' bağlamında yorumlanması (*ehlü'r-re'y, logos, ictihâd*), İslam uygarlığını yaratmıştır. Müslümanlar, kültürel komşuları olan Yunan, Hint ve İran'dan çeviriler yaparak, bu kültürel kategorilerle iletişime, etkileşime girerek birçok kültürel unsuru kendi bünyelerine katmışlardır. Örneğin, İran devlet geleneği Emevî-Abbâsî bürokrasisini etkilemiştir. Hint kültürünün ve yeni Eflatunculuğun başat unsuru olan 'zahid' zihniyet, İslam kültüründe 'tasavvuf' olarak kristalleşmiştir. Yunan felsefesi, İslam felsefesine (Meşşailer) ruhunu vermiştir. Tabiat bilimlerine Müslümanlar katkıda bulunmuşlardır... Fakat bütün bu etkileşimleri, kurucu metinler olan (Kur'an, hadis) başat olarak şekillendirmiştir. Tıpkı Batı Orta Çağ bilimini, felsefesini, mimarisini, siyasetini... İncillerin ve Kilise'nin şekillendirdiği gibi. On üçüncü yüzyıldan itibaren giderek düşüncenin yerini taklit, yani re'y (düşünce) ekolünün yerini, metinleri ve rivayeti (geçmişi) önceleyen ekol (Ehlü's-Sünne) almıştır. Bu dönüşümün organizmacı (İbn Haldûn) açıklaması olduğu gibi, çok nedenli tarihsel, politik, psikolojik, teolojik, ekonomik açıklamaları da vardır.

Yukarıda değindiğimiz gibi, "Varlığın, dünyanın ve insanlığın nihai anlamı nedir?" sorusunu insanlık sormuş ve bir yaşam yordamı olarak bu soruya Sorokin'e göre üç (duyumcul, düşünsel, ülkücü/sezgici), Schubart'a göre de dört (kahraman, uyumlu, zahid, mesihçi) cevap vermiştir. Her ikisine göre de şu anda gezegenimiz (on altıncı yüzyıldan itibaren) yükselen kahraman/duyumcul kültürün etkisindedir:

Maddî değer, servet, fizikî rahatlık, zevk, erk, ün ve tanınmışlık (popülerlik), modern duyumcul [kahraman] insanın uğrunda dövüştüğü ve mücadele ettiği esas değerler olmuştur. Tanrı ve din büsbütün elden çıkmışlardır. Tanrı Krallığının değerleriyle birlikte bunlara da dudakta-kalan (yüzeyde) bir bağlılık gösterilmeye devam edilmiş, fakat gerçekte önemli olmaktan çıkmışlardır... ³

Evet, bugün, milyonlarca Budist, Hindu ve Müslüman, iç dünyalarında ideolojik olarak (inanç) kimliklerini sürdürseler de davranışsal ve maddi unsurlarıyla kahraman/duyumcul kültürün/uygarlığın etkisindedirler. Bu nihai cevaplara inanmaları onların davranışlarını ve maddi dünyalarını fazla etkilemiyor. Bu durum, ancak onları davalarını kaybetmiş 'dindar'lar kılar o kadar. Fazla değil. Hinduizmin, Budizmin mukaddemlerinin felsefi metanetinin gücüne/tutarlılığına veya davranışlarının geçerliliğine müntesiplerinin kahraman uygarlığa adapte oluş kabiliyetlerine bakarak hüküm verebiliriz. İslam'ın 'hareketli bir özü' olduğu için –Müslümanların ayartılabilirliğine rağmen– hâlâ direnmiyor. Bugünkü nisbî fiziksel çatışmadan öte, ileride gerçek entelektüel bir 'çatışma'nın yaşanıp yaşanmayacağını İslam dünyasının entelektüel bir performans gösterip göstermeyeceği belirleyecek.

Cennetini yeryüzünde kurmak isteyen insanın amacıyla uhrevi dinlerin nihai amacı asla örtüşemez. Yaşamın biricik olduğuna inanan bir insan için,

ölüm eğer yaşanmamış bir yaşamın sonunu oluşturuyorsa, daha da korkutucu hâle gelir. Bu durumda ölüm korkusu, ölümden sonrasına yönelik değildir; aksine, boşa çıkan umut ve beklentilerin son bulduğunun kesinliği karşısında ölümden öncesine ilişkin duyulan dehşeti yansıtır. Ve Onu vahşice koruma stratejilerine iter: "Ya ben ya da onlar".⁴

Bu son cümleyi velet Bush'un ağzından duymuştuk. Obama da Ebu Gureyb fotoğrafları sansürü ve Guantanamo konusundaki vaadinden dönerek kendine inananları hayal kırıklığına uğrattı. 'Melez' Obama'nın bu zeminde herhangi bir yenilik yapamadığını da gördük. Elan, üzerinde/içinde bulunduğumuz kültürün yarattığı sosyal karakterin dominant niteliği Fromm'un dediği gibi 'istifçi', 'sömürücü' ve 'alıcı' karakterlerse (sahip olmak), Hz. İsavari –onun davası koşulsuz sevgiydi– gerçekçi olmayan 'ittifak' davasının pek bir anlamı yoktur. İttifak, bu kültürde içeriğini NATO gibi silahlı örgüt-

4 A. Bucher, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*, haz. İ. Kuçuradi, Ankara 1997, s. 218.

lerde veya AB ve ABD gibi ekonomik entegrasyonlarda somutlaştırıyor. Hâlihazırda BM ise onların icraatlarını insanlığa meşrulaştırma aracıdır. Çünkü bu kültürün kurucu kahramanlarından (filozoflarından) Demokritos: “Savaş, her türlü iyi şeyin babasıdır.” demişti.

Tanrı'nın yerini alan 'insanlık', monarşilerin yerini alan demokratik zihniyet, politik bir prosedür olmanın ötesinde, epistemolojik ve teolojik bağlamda nereye gideceğini bileme-me olarak felsefi düzlemde 'agnostisizm'e denk düştüğüne göre, insanlığın bu belirsizliğe tahammülü olmadığı ortadadır. O hâlde, herkes nereye gideceğini veya hiçbir yere gitmeyeceğini de kendince biliyor. Nasıl gideceğini (yaşam yordamını) de aslında gideceği veya gitmeyeceği yer belirliyor. Sorun, hayat hakkında bütüncül/mega inanışlara veya ideolojilere sahip olup olmamak değildir; sorun, sahip olduğunuz din, öğreti veya ideolojinin özellikle 'öteki'ne bakışıdır. Hintliler ve Çinliler (zahid ve uyumlu tipler) kahraman kültür tarafından ayartılıncaya kadar, tarih boyu hiç yurtlarından çıkmadılar. Hristiyanlar (Katolikler), öz (Protestan) ve üvey (Müslüman) kardeşlerine karşı dinsel sefere çıktılar (Haçlı Savaşları, din savaşları). Müslümanlar da (Endülüs-Osmanlı) onlara karşı sefere çıktılar. Bu, düşünsel/monoteist prototip veya üst sistemin kendi içindeki 'iç kavgası'ydı. Ötekine karşı müsamaha ve şiddete başvurma hususunda Müslümanların teolojisi, Hristiyanlara oranla daha barışçı idi. Çünkü dinleri, Hristiyanlıkta olduğu gibi zorla din değiştirmeyi onaylamıyordu. Tam tersine: “Sizin dininiz size, benim dinim bana.” (109/6) veya “Dinde zorlama yoktur.” (2/256) diyordu. Kendi dışındakiler (gayrimüslimler), kendileriyle “Hayırlarda yarışılacak” (2/148) veya “zımmetullâhi ve resûlih= Allah'ın ve resulünün korumasında” olan insanlardır. Düşmanları ise gayrimüslimler değil, “Sadece zalimlerdir” (2/193). Kahraman insan ise –Hristiyanlık parantezine rağmen– dünyayı kasıp kavurmaya Roma'dan beri devam ediyor.

Din, sağlık ve beslenme gibi son derece 'hayati' ve bir o kadar da istismara açık bir alandır. Temel ihtiyaçlar, –özel veya kurumsal olarak– uzmanlar eliyle ve ciddiyetle karşılanmadıkları sürece, ihtiyaç sahiplerine gözü açık kurnazlar tarafından onulmaz yaralar açılmaktadır. Halkımızın dile getirdiği “Yarım doktor candan, yarım molla dinden eder.” sözü, bu gerçeği ifade etmektedir. İhtiyacın zaruriliği ve acilliği oranında kitleler iğfale, kandırılmaya ve istismara açıktır. Din ilişkisinde istismarcılar rahipler, kâhinler, şamanlar ve din adamlarıdır. Bu din esnafları, kitleleri kandırma peşinde iken; Spinoza'nın dediği gibi kitleler de Tanrı'yı kandırma peşindedir. Kitleler, mahir hırsız gibi daima “yükte hafif, pahada ağır” şeyleri 'din' veya 'dindarlık' olarak kendince kodlar.

Sahici bir dindarlık ilişkisi düşünce, duygu ve davranıştan oluşan bir süreçtir. Bu da bireylerden bir emek, çaba sarf etmeyi, bazen meşakkate katlanmayı, merak etmeyi ve önem atfetmeyi gerektirir. Kur'an'da “*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin ardına düşme; çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.*” (17/36) ayeti bu gerçeği ortaya koyar. Doğru itikat edinmenin her zaman ve zeminde geçerli evrensel yolu budur. Bu yol, hazır cevap, dogma, taklit ve hurafeye dayanan ilkel din ve dindarlıklardan tamamen farklıdır. Dinin 'iman' alanı (metafizik), insanın beş duyusu, yani algı alanına girmeyip 'gayb/kayıp' olduğu için, zann ve vehim buradan doğmaktadır. İlahî vahiy dini, bu alandan 'teşbih' ile söz ederek (Allah-ahiret) sistematize etmeye çalışmıştır (esmâu'l-hüsnâ, cennet-cehennem).

Bu ikinci tarz dindarlığın psikolojik sebebi, insanın arzu ve heveslerini (hevâ) din edinmesidir. “*Hevasını ilah edineni gördün mü?...*” (25/43) ifadesi, bu gerçeği dile getirir. İkin-

ci sebep, insanın dinî inancını oluştururken zanna uyması ve cehaletine prim vermesidir. “Allah hakkında cahiliye zannıyla zanda bulunma.” (3/154) ifadesi, bu gerçeği dile getirir. Üçüncü sebep, kutsal metinlerin üzerinden uzun zaman geçtikten sonra onların doğru yorumu, –arkeolojide olduğu gibi– ciddi bir ahlaki-bilimsel sorumluluk gerektirdiği hâlde, bazen âlimlerin bazen de halkının bu gerçeği görmeden kutsal metinleri haddini aşarak, sorumsuzluk ve keyfi olarak aşırı yorumlamalarıdır. Kur’an’da Allah’ın Yahudi âlimlerine: “*Tevrat’ın (yorumu ve vaaz edilmesi) sorumluluğu kendilerine yüklenen, sonra da bu yüklenen sorumluluğu yerine getirmeyenler (âlimler), kitap yüklü eşekler gibidir.*” (62/5) şeklinde itham etmesi, din âlimlerinin sorumluluklarının ihmalini ifade eder. Tevrat’ın ve İncil’in tahrif edilmesi ise kitlelerin aşırı yorumunu yansıtır.

Dinin doğuş ânından uzaklaştıkça da kendiliğinden iman ve ahlak alanlarında bir gevşeme ve yozlaşma olmaktadır. Kur’an bu gerçeği şöyle ifade eder: “*İman edenlerin Allah’ı anmaktan ve kendilerine inen haktan dolayı hâlâ kalplerinin saygıyla ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Müminler/Müslümanlar, daha önce kendilerine kitap verilip de üzerinden uzun zaman geçince kalpleri katılaştılar (Yahudiler ve Hristiyanlar) gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasık kimselerdir*” (57/16). İslam’ın üzerinden de bin dört yüz sene geçti. Müslümanların da Yahudi ve Hristiyanlar gibi çoğunun yoldan çıkması, fasık olması normal bir hadisedir. Çünkü ayetteki ‘dindarlık’ uyarısı, sahabilere yapılmaktadır.

Çoğunluğu tasavvuf yoluyla Müslümanlığı tercih etmiş Anadolu halkının dinini öğrenme tarzı geleneksel olarak medresede kitabını okuyarak veya âlimine sorarak değil, daha ziyade tekke ve zaviyelerden ‘şifahi’ olarak veya ‘kulaktan dolma’ tarzında, çevresindeki şeyhten, hocadan, hacıdan, babadan, dededen, büyüklerden ‘sohbet’ yoluyla edinmiştir. İlmihâller, halk için yazıldığı hâlde, Anadolu’da hocaların ve imamların vaaz kitabı olmuştur. Araplar ve İranlılar ‘teolojik’ (kelami) düşünme aşamasına geçtikleri hâlde (daha sonraki

aşamalar 'felsefi' düşünme ve 'bilimsel' düşünme aşamalarıdır), Osmanlı-Türkiye toplumu/halkı 'mitolojik' düşünme aşamasında kalmıştır. Osmanlı medreseleri, daha ziyade devletin bürokratik (ilmiye-kelamiye) ihtiyaçlara cevap vermiştir. Anadolu halkı, evliya-menkıbe-keramet ve yatırlar etrafında yarı şaman bir din kültürü edinmiştir.

Cumhuriyet döneminde Diyanet, vaaz ve irşat faaliyetleri ile halkın dinî bilgisini temin etmeye çalışmış, daha sonraları açılan imam hatip liseleri, ilahiyat fakülteleri ve okullara konulan din dersleriyle halkımızın dinî bilgi ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Seksenlerden itibaren televizyon kanallarının çoğalması ile 'medya vaizliği' gelişmiş ve birçok insan dinî bilgisini bu yolla edinmiştir. Doksanlı yıllarda TGRT'de Prof. Dr. Orhan Karmış'ın başlattığı 'tefsir' dersleri, daha sonraları Yaşar Nuri Öztürk ve Zekeriya Beyaz'ın popüler-magazinel vaazlarıyla devam etti. Abdulaziz Bayındır'ın radikal 'Kur'ancılığı', cemaat ve tarikat tv'lerinin hurafeci vaazlarıyla savaşıyordu. İki binli yıllarda 'Cübbeli Ahmet' tek başına 'medya vaizliği'nde bir fenomendi. Cemal Nur Sargut ise çağdaş 'Rabiatüladeviyeye' olarak halkımıza sevgi ve merhamet dağıtıyordu.

Bu furyanın olumlu yanları olduğu gibi, olumsuz yanları da vardı. Olumlu yanı, çok sayıda insanın din hakkında bilgi sahibi olması idi. Olumsuz yanı ise aynı kalıptan gelen 'mafya'nın dahi bir raconu olduğu hâlde, medyanın hiçbir kural/kaide tanımaması, ehliyet/liyakat ve ciddiyet yerine dini, cinsellik gibi 'reyting' aracı olarak görmesidir.

İnternetin gelişmesiyle de 'Google' *Hazretleri* ortaya çıkmış ve herkes kendi kafasına/keyfine göre/uygun dinî bilgiye ulaşma imkânına kavuşmuştur. Dinî alanda geleneksel 'doğru bilgi' elde etmenin yolu, alanında ilmî derinliği ve ameli bütünlüğüyle temayüz etmiş 'âlim'lere sorarak (fetva) bilgi edinmekti. Ulemanın 'otoritesi'nin Cumhuriyet ile birlikte lağvedilmesinden sonra, dinî bilgi elde etmenin yollarını az önce belirtmiştik. İnternet, twitter ve facebook...dan oluşan 'sos-

yal medya’da ise herkes kendinin âlimi olmuştur. Bu durum, postmodern bir süreç olarak (ne olursa gider) halkımızın din konusundaki cehaletinin ve arzusuna/keyfine göre meşakkati/zorluğu, külfeti olmayan bir dindarlık oluşturmak istemesinin ürünüdür. Din, sosyal medyada yaşanmayan, sadece ‘sözde’ bir fenomene dönüşmüş; etkisi, okunduğunda biten kısa süreli duygulanımlar yaratan süslü, ağdalı, “Vay be!” dedirten özdeyiş paylaşımına veya duvarına böyle sözleri asma-ya indirgenmiştir. İslam dininin en önemli umde ve unsurlarından biri olan “*en sevdiğimiz şeylerin paylaşılması*” (3/92), sosyal medyada bir ‘tık’ ile *mesaj paylaşımına* indirgenmiş ve ne kadar çok tweet atılır veya ayet (haşa) ‘sallanırsa’ o kadar sevap kazanılacağına inanılmaktadır.

Sosyal medya, doğru dinî bilgiye ulaşmanın olduğu kadar, ehliyeti/liyakati şüpheli kişilerin haddini/hududunu bilmeden, “Cahil, cesur olur.” fehvasınca ‘yorum’ ürettikleri ve paylaştıkları bir alan hâlinededir. Bir yönüyle başlangıçta bahsettiğimiz dinin ‘hayati’liğinin, öneminin, ciddiyetinin kaybedilerek “*oyun ve eğlenceye çevrilmesi*”dir (5/57-58, 6/70, 7/51). Dinlerini oyun ve eğlenceye, festivale çevirmek, sadece Yahudi ve Hristiyanların yaptığı bir şey değildir. Bugün Müslümanlar da sosyal medyada ve birçoqları da gerçek dünyada aynı şeyi yapıyor.

Medeniyetin iki tür köklü insan davranışından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Birincisi medine/şehir kurma, ikincisi ise din oluşturma yani önce kozmosta, sonra dünyada sonrada toplum içinde kendine anlamlı yer bulma, diğer deyimle adabımuâşeret oluşturma (iman ve salih amel). İnsan yaratıcı düşünme faaliyetiyle yaşadığı yeri imar ederken; vicdanıyla da insani ilişkileri ıslah eder. Peygamberler, insanlığın ahlaki ıslahıyla uğraşmışlardır. Âdem'in şeytana uyması ve oğlu Kabil'in Habil'i öldürmesi, insanın ahlaki bağlamda çift kutuplu (*hayır-şerr*) değişmeyen doğasını ortaya koyar.

Tevrat'ın "On Emir"inden ilkinin "Öldürmeyeceksin!" olması, büyük günahların başında gelmesinden olsa gerek. Bu emrin, Tevrat'ın yorumu olan *Mişna*'daki değişik ifadesine Kur'an'da şöyle atıf yapılır: "*İsrailoğullarına şunu yazdık: Kim bir insanı bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarma karşılığı olmaksızın öldürürse o, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Her kim de birinin hayatını kurtarırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır...*" (5/32).

Tevrat ve Kur'an 'kisas'ı getirerek, dünyada taammüden insan öldürmeyi hukuki olarak engellemeye çalışmışlardır. Kur'an, bir adım daha ileri atarak öldürülenin yakınlarına 'diyet' (kan bedeli) ödeme karşılığında öldüreni affetme yetkisi getirmişken (2/178); Hz. İsa, İncil'de kisası kaldırarak kategorik 'af' yolunu açmıştır. Ancak, Kilise bu buyruğa, altıncı yüzyıla kadar uyabilmiş; ondan sonra savaşı ve ölümü meşrulaştırmıştır. Dinlerdeki 'mistik' akımlar ve on dokuzuncu yüzyılda Gandhi de kategorik olarak öldürmemeyi, affi tercih etmişlerdir. Yirminci yüzyılda ise 'ölüm cezası' ceza hukukundan çıkarılmaya başlanmıştır. Ülkelerin çoğu da bunu benimsemiştir.

İnsanın hemcinsini öldürmesinin biri Tanrı adına 'dinsel', diğeri de kendi hınç, içgüdü, ihtiras, tuğyanından kaynaklanan iki sebebi vardır. Orta Çağlarda, dinlerin egemenlik çağlarında 'din savaşları/mezhep savaşları' vardı. Modern endüstri çağına girdikten sonra da ikinci saikten kaynaklanan savaşlar (I ve II. Dünya Savaşları) yaşandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da insan hakları, hukuk devleti, demokrasi ve laiklikle Batı kendi içinde 'barış'ı temin etti. Kendi dışında olup bitene de seyirci olmaktadır.

Osmanlı'nın yıkılışından sonra kurulan Türkiye, yaklaşık yüz yıldır kurumları ve kimlik politikalarıyla Batı'yı taklit etmeye çalışmaktadır. Bilim ve teknoloji yaratamadığı ve doğal kaynakları da fazla olmayan Türkiye ekonomisi zayıf ve kırılgan bir yapıya sahiptir. Egemen kapitalist sisteme entegre olmasına rağmen vatandaşlarına Avrupa devletleri kadar refah sağlayamamaktadır. Halk reklamlarla tüketime kışkırtıldığı hâlde, büyük bir bölümü arzu nesnelere, tüketim ürünlerine ulaşamamaktadır. Geleneksel dinî kültürün sabır, kanaat, ahiret vs. değerleri de hayli zayıflamış durumdadır. 1950'lere kadar devrimci, seküler, modernler tarafında yürütülen zoraki modernleşme faaliyeti, bu tarihlerden itibaren 'muhafazakâr-sağcı'lar eliyle yürütölmeye başlanmıştır.

Hâsılı, bugüne geldiğimizde, her gün tv haberlerinde ve gazetelerde 'akıl almaz' cinayet haberlerine bolca rastlamaktayız. Mevcut hukuk sistemimiz ve dinî-ahlaki hazır bulunuşumuz bu cinayetleri engelleyememektedir. Seri veya kitlesel cinayetlerde çocuk, kadın ve ebeveyn, yakın akraba cinayetlerinde dikkat çekici bir artış gözlenmektedir. Vicdanın dumura uğraması ve hukukun/güvenliğin Batı standartlarında sağlam olmaması, cinayetlerin devamını sağlamaktadır. Kötülüğün pornografik özelliği ileri sürölerek olayı abarttığım ileri sürölülebilir. Ancak, Avrupa ölkeleriyle ölkemizdeki yıllık cinayet istatistikleri arasındaki fark, kadın, çocuk ve akraba cinayetleri arasındaki fark, ahlaken belki 'gavur'lardan farkımız olmasa da hukuken cinayetleri engellemede onların hayli ileride oldukları ortadadır.

Kadın cinayetleri, çocuk cinayetleri ve anne-baba başta olmak üzere yakın akraba cinayetlerindeki hissedilir artış, insanlığımızı kaybettiğimizin göstergesi olarak alınabilir. Çünkü 'insanlık', kas gücü zayıf kişilerin korunması ve onlara ihtimam/himmet, merhamet, adalet gösterilmesidir. Bu kişilerdeki masumiyeti, kırılganlığı veya saygınlığı görememek ve bunun umurunda olmamak gaddarlığı, canılığı, vahşiliği, insanımızın ne hâle geldiğini gösterir.

Muhafazakâr hükümetimiz sağ olsun, imar faaliyetlerine "İnşaat ya Resulullah" diyerek dört elle sarılmış durumda. Her gün cam kulelerimiz yükseliyor, tünellerimiz açılıyor, hızlı tren yollarımız artıyor, ekonomimiz büyüyor.... modernleşiyoruz, kapitalist sisteme geri dönülmez bir şekilde ekleniyoruz. Ancak, aynı zamanda ruhumuzu, vicdanımızı, dinimizi, ahlakımızı, insanlığımızı, çocuklarımızı (Gizem'i, Mert'i, Umut'u, Dilruba'yı, Ahmet'i...) kadınlarımızı (Fazilet'i, Saime'yi, Burcu'yu, Kadriye'yi, Berivan'ı...) anne ve babalarımızı... en vahşi cinayetlere kurban veriyoruz. Cahiliye döneminin çocukları diri diri gömen canavarlığına (81/9) geri döndük. İşkenceyle, boğaz kesmeyle, kezzapla, domuz bağıyla... öldürüyoruz. Geçmiş yıllarda olduğu gibi, 'Bilge' köyünde sekiz kişi 'icmâ' ederek 44 kişiyi katliama tâbi tuttu. Bugün de metresi uğruna bir profesör aynı bölümdeki bir doçentin boğazını keserek katlediyor. Nereye gidiyoruz?

Kapitalist sistem yerleşik ahlaki bir kural içermediğinden sanat, bilgi, kültür, inanç, din ve tüm kodlama sistemleri paranın, üretimin, tüketimin akışına katıldıkları oranda var olabilir. Bu nedenle kapitalizm, üretim ve tüketimin önünde gördüğü aile, sınıf, din, kültür, vb engelleri kod çözümü sürecine tâbi tutarak bertaraf etmeye çalışır.

İslam dünyası kapitalist sistemin ve küresel güç odakları olan ABD ve AB'nin ekonomik, politik ve kültürel-psikolojik sıkıştırması sonucu din üzerinden şiddet sarmalına kapılmış durumda. Öldürme cinneti en vahşi hâleriyle "Allahu Ekber" nidalarıyla yapılıyor. Avrupa'nın Orta Çağını yaşıyoruz.

Dindarlık bağlamında: “Ne münasebet? Namaz kılanlarımız, hac/umre ziyaretçilerimiz, oruç tutanlarımız artıyor.” diyebilirsiniz. Eyvallah, alışkanlıkla da olsa mevcut ‘muhafazakârlığımız’ insanımızı bazı kötülüklerden alıkoyduğunu söyleyebiliriz. Ancak, merhametimize, adaletimize ve iman halavetimize baktığımızda, SOS veriyoruz, SOS. ‘Din ocağı’mız sönmüş durumda. Külleriyle oyalanıyoruz. Yani Kur’an’ın uyarısıyla Kitap ehli gibi aradan uzun zaman geçince kalplerimiz katılaşmış, körelmiş, taşlaşmış, paslanmış, hastalanmış durumda (57/16). Ocağın sönmesinin birinci nedeni yakıtın (imanın) yok olması ve taklide dayanan ‘inancın’ iman sanılmasıdır. İkinci nedeni ise oksijenin bitmesi, havanın karbondioksitleşmesi, kirlenmesidir. Yani bizi çepeçevre kuşatmış birer makine hâline gelmiş ‘tekno-city’lerimiz (şehirlerimiz). Bu şehirlerde artık Allah’ın hiçbir ‘ayeti’ ile karşılaşmıyoruz. Kendi ellerimizin yarattığı/yaptığı (teknoloji) ile rehin alınmış durumdayız (74/38). Buralarda birer arzu makinası hâline getirilen, solucanlaştırılan, tektipleştirilen insanlarımız, üretim ve tüketim sarmalında eşya ve hız-bağımlısı mahluklara dönüştürülüyor. Nietzsche, bir asır öncesinden dinsizleşmenin/sekülerleşmenin psikolojisinin, duygu kimyasının yaygınlaşmakta olduğu noktasında uyarıyordu: “Çöl büyüyor; vay hâline onu görmezden gelenlerin.” Katillerin biyografilerine bakın, çoğunun bağımlılığının kesintiye uğraması sonucu deliye döndüklerini göreceksiniz.

Sonuç olarak, Diyanet’in ve muhafazakâr hükümetimizin ahlaki ve dinî kimliğimizin tabiatı üzerine soğukkanlı bir şekilde vicdanını kandırmadan gitmesi gerekiyor.

KARİZMATİK LİDER KAVGASINDAN VE KONTROLÜNDEN KURTULMANIN KOŞULLARI

–Lider Kültünden Kurumsal/Hukuksal Akla
Yol Bulma Çabası–

Karizma, olağanüstü toplumsal koşullarda gösterilen olağanüstü çaba ve alınan riskler sonucu bunları gerçekleştiren kişilere karşı oluşan olağanüstülük algısıdır. Napolyon, Petro, Mao, Lenin, Stalin, Hitler, Humeynî, Mussolini, Mandela, Gandhi, Kastro, Çhavez, Atatürk... son iki yüz yılın önemli karizmatik liderleridir. Bunların ortak özelliği, ülkelerini/toplumlarını olağanüstü koşullarda olağanüstü risk alarak güç elde etmeleridir. Karizma, dünyadan vazgeçmek veya ölümü göze almakla yaratılır. Mafya lideri olmanın raconuyla aynıdır: Efendi-köle diyalektiği: Kavgada ölümü ve yaralanmayı göze alan –diğer deyimle gözünü budaktan sakınmayan– efendi/karizma/baba olur, korkan da köle olur.

Birinci Dünya Savaşı'nı müteakip İslam dünyasında milliyetçi veya sosyalist diktatörlükler oluştu. Kuzey Afrika'da Burgiba, Kral Hasan, Cemal Abdunnasır, Kaddafi; Arap coğrafyasında Kral Hüseyin, M. Abdulvehhab, Hafız Esed, Saddam Hüseyin; İran'da Rıza Pehlevi, Türkiye'de M. Kemal Atatürk. Bütün bu otokratların ortak niteliği adanmışlık, cesaret, güç tutkusu, tahakküm arzusu, koşulsuz itaat talebi ve korkutuculuktur. Kitlelerin karizmayla olan ilişkisi, çocukların büyürken rüşdüne erme sürecinde 'baba'larının otoritesiyle olan ilişkisine benzer. Bazı çocuklar, asla rüşdüne erişmez ve erişmek istemez.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet, siyasi olarak Osman oğullarının mülkü olsa da fiilen ilmiye sınıfının (medrese, ulema, kudat) kontrolünde olan şeriatın (hukuk) hükmü altında idi. Şeriatın ve saltanatın ilgasıyla 'devlet', parçalanarak Müs-

luman ahali yukarıda bahsettiğimiz otokratların eline geçti. Bir anayasa veya toplum sözleşmesi oluşturulamadığından böyle oldu. Sarayın/saltanatın gücü bu otokratlara transfer oldu. Halkın iradesini dikkate alma yerine, güce tapan totaliterler veya kolayca Tanrı'nın iradesini temsil ettiğini ve O'nun gücünü kullandığını sanan siyasi figürler ortaya çıkabiliyor (Humeynî, F. Gülen).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, laiklik ve pazar/piyasa sistemine oturan yapılar/devletler/toplumlar, bir 'normalite' oluşturdu. Normalitenin oluşmasıyla kurumsallık ve rasyonel bürokrasi eş anlama gelmeye başladı. Bu da 'karizmatik lider'lerin sonunu getirdi. Bürokratik mekanizmayı azaltmak ve şeffaflaştırmak kolaydır; çünkü elimizin altındadır; oysa mübarek/mukaddes mistik karizmayı veya kahraman/önder/yüce/muhteşem/asil karizmayı aşmak kolay değildir. Vicdanlarımızı karizmatik liderlerimize bağladığımız için, bireysel iç bütünlük, vicdan, dürüstlük, otantiklik, asalet, şahsiyet, omurgalılık, yüreklilik, sütü temizlik/helal süt emmişlik... hasletlerimizi yani insaf, merhamet, hakkaniyet ve adalet duygularımızı kaybettik veya zayıflatık. Bir türlü 'hukuk devleti' olamıyoruz ve onu kuramıyoruz. Herkes, kendi karizmatik liderine tapınıyor. Her grup: "Ben doğruyum/adilim" dediği için zulmediyor; oysa "hatalı/yanlış yapıyor olabilirim" dese adil olabilecek, doğru yapabilecek. Kamusal sorunların çözümünde ve görevlerin dağılımında hukukun üstünlüğü ve ehliyet/liyakat yerine, savaş hâli ve cephe mantığına göre sadakat, itaat ve bizden olma kriteri geçerlilik arz ediyor. Bu da millet, devlet ve toplum olmamızı zorlaştırıyor.

Türkiye'nin ilk karizmatik lideri Kurtuluş Savaşı'ndaki başarısı ve akabinde giriştiği kültürel devrimlerle oluşturduğu yeni devlet ve toplum yapısıyla Mustafa Kemal Atatürk idi. İsmet İnönü, Atatürk'ün silah arkadaşı, sadık dostu ve ikinci cumhur başkanı olarak Atatürk'ün yarısı miktarda bir karizmaya sahipti. Türk devrimi, muhafazakâr halk tabanında yarattığı kültürel ve kimliksel rahatsızlık yüzünden

'olağanüstü' koşullar oluşturmıştı. Said Nursi, sivil olarak Mustafa Kemal'in yaptığı kültürel devrimle oluşan olağanüstü koşullara karşı çıkarak taraftarları nezdinde karizmalашtı. Adnan Menderes, olağanüstü koşulları olağanüstü risk almadan normalleştirme girişiminde bulunduğu için asıldı. Karizma olamadı; ancak, muhafazakâr halk da onu yıllarca unutmadı. Demirel, olağanüstü koşulların yaratıcıları tarafından devşirildiğı için, halk ile hâkimler (askerî bürokrasi) arasında köprü oldu. Halk ile hâkimler arasındaki nizada hâkimlerin safında kaldığı için halk onu unuttu. Erbakan, hâkimlere 'siyaset/hile' yoluyla karşı çıkarak halktan yana tavır aldığı için hâkimler tarafından sürekli takibata uğramış; taraftarları nezdinde de karizmalaşmıştır. Özal, hâkimlerin fiili 'darbe'lerinden sonra halkın değerleri yanında yer almakla birlikte hâkimlere direkt karşı durmadığı hâlde, halkın safında olduğu için, halk tarafından sevilirdi, karizmamsı lider oldu. Kurucu karizmanın (M. Kemal Atatürk) ölü imgesi, toplumun bir kesimince bugün hâlâ politik-kültürel bir aktör olarak yaşıatılıyor.

Erdoğan, hâkim askerî vesayete karşı (ABD'nin yardımıyla) risk alarak mücadele ettiği için karizmalашtı. Askerî vesayete, olağanüstü koşullara karşı mücadele eden iki kişi daha karizmalашtı: Öcalan ve Gülen. Öcalan, Kürt halkının Cumhuriyet'in kuruluşundaki haksız konumuna/yerine isyan ederken; F. Gülen, Nursi'nin mirasçısı olarak milletin kültürel, dinsel kimliğiyle oynanmasına karşı çıktı. Onun bir din adamı olarak dünyadan vazgeçmesi ve kendini çökmüş olan İslam dünyası ve Osmanlı idealine adanması, taraftarları nezdinde onu büyüttü. Mistik/dinsel kodları kullanması, onun söz ve davranışlarını sempaticanları nezdinde 'hakk/hakikat'leştirdi, onu 'veli'leştirdi. O bu gücü kullanarak 'ilahî-uhrevî' yönelimli, fakat fiili uygulamaları sonuna kadar 'dünyevi' siyasi ve iktisadi tasarruflarda bulunuyor. Nur-yapılı heykellerden oluşan cemaat/örgütün bürokratları, dijital teknoloji yardımı/aracılığıyla 'Hoca-Efendinin' küresel *mehdîyetini* Türkiye'den başlamak üzere gerçekleştirmeye çalışıyor-

lar. Nur heykellerden oluşan *bu ekip*, önceleri askerî vesayete karşı hükûmetin yanında yer alırken; şimdi hükûmete karşı amansız bir politik mücadele veriyor. Tanrı'nın mutlak gücünü kullanma kapasitesini haiz olduğunu düşünen Hocaefendi politik tavır alırken; ABD ve İsrail 'dost' cephesinde; İran, el-Kaide, İhvân ve Tayyip 'düşman' cephesinde yer alıyor. Bu politik cepheleşmenin 'kriteri'nin ne olduğunu henüz anlamış değilim.

Erdoğan, 'muhafazakâr demokrat' kimliğiyle küresel aktörler nezdinde meşruiyet kazandıktan sonra siyasal İslamcı kimliğiyle Ortadoğu'da ekonomik ve siyasal aktör olma siyaseti izliyor. On bir senelik ittifakın ardından ortaklık bozulup savaş başlayınca, mistik karizmanın beddua ve lanetine karşı o da Allah'a sığınmaya ve kaybettiği stratejik ortaklarının yerine O'nun yardımını talep etmeye başladı. Öcalan ise hapis-haneden, yarattığı örgüt ve siyasal hareket üzerinde bıraktığı etkiyi kullanarak siyaset yapıyor. Özetle, Türkiye ölü bir karizmanın (Atatürk) etkisinden kurtulurken –kurtulayım derken– yaşayan üç karizmanın esiri oldu. Derin devletin kontrolünden çıkan Türkiye, üç karizmanın kontrolünde paralel üç devlete bölündü. Bunlardan biri mistik, diğer ikisi siyasal karakterli karizma. Türkiye'de birbirine 'paralel' üç devlet var. Birincisi ortada olan, ikincisi 'F tipi yapılanma/The Cemaat', üçüncüsü ise 'KCK/PKK'dır. Birinci devletin dış müttefikleri 'Hamas' ve 'İhvân', ikincinin müttefikleri İsrail ve ABD, üçüncünün müttefiği Almanya ve İngiltere. Türk milleti ve Türk Devleti kavramlarından vazgeçmiş eski İslamcılar, İslam dünyasıyla 'ümme't' oluşturalım derken Gazze'ye sıkışmış 'Hamas' ve iktidardan düşürülmüş 'İhvân' ile baş başa kalırken; The Cemaat, ABD ve İsrail ile işbirliği içinde 'dünya barışı'na, daha doğrusu ABD-İsrail hegemonyasına hizmet ediyor.

Şimdilerde bu üç karizma, birbirleriyle kavgalılar. Mistik karizma ile siyasal İslamcı karizma arasındaki savaş, din dili üzerinden yapılıyor. Her iki tarafta birbirini 'fitne' ateşini yakmakla ve yaptıklarının 'gayretullah'a dokunmasından şikâyet ediyor. Hak ve hakikatin kendinde olduğunu söylüyor. Bela,

beddua ve Allah'a sığınmalar, gargışlar gırla gidiyor. Yani işimiz Allah'a kaldı. Bereket versin ki üçüncü karizmamızın dinle-diyanele pek ilişkisi yok. O açık konuşuyor. Dini yasaklayarak, baskı altına alarak ondan kurtulmaya çalışan Türkiye, seksen sene sonra tekrar onun kısılacında. Onun üzerinden bir iç savaşa doğru gidiyor. Başbakanımız, kendine muhalif The Cemaat'ın bürokrasideki elemanlarına karşı yeni bir 'istiklal mücadelesi' başlattıklarını söylüyor. Erdoğan ile Gülen'in birbirlerine saldırıları, onların karizmalarını çizerek kitleler nezdinde onların yenilmezliklerini, kahramanlıklarını yaralayarak fâniliklerini ispatlayıp 'normalleşme'ye ve demokrasiye yarar.

Kavgada din dili kullanmak çok tehlikelidir. Bugün Ortadoğu'da bu dilin 'terör' ve 'iç savaş' olarak nasıl işlediği gözler önünde. Umarım Orta Çağlarda yaşananlar da unutulmaz. Taraflar, 'Allah rızası' için -alimallah- birbirini boğazlarlar.

Avrupa'nın bu yüzyılın başında üzerinde icmâ ettiği 'normalite'lerini iktisap etmekten başka yolumuz yok. Olağan (ahlak-hukuk-rasyonalite)üstü koşullar yarattıkça 'karizma' üreyecek; filler tepişince de altta çimenler ezilecek. İslam'ın kimlik ve kültürümüzde alması gereken yeri ve rolünü ancak *normal* bir ortamda tartışabiliriz.

Soma'daki maden kazasından kurtulan işçilerden birisinin ambulansa alındığında sedyeye yatırılırken ayaklarında ki çizmelerin sedyeyi kirleteceği kaygısıyla “Çizmelerimi çıkarayım mı?” diye sorması, Anadolu insanının “Tüyü bitmemiş yetimin de hakkı olan” kamu malına karşı ahlaki duyarlılığını ortaya koyması bakımından kıvanç, onur, umut ve ibret vericidir. Umut vericidir, çünkü bu topraklarda devlet mülkiyetine çöreklenmiş, lügatinde ‘kamu’ kavramı olmayan hırsız bir damar da vardır ve bu damar siyasette ve iş dünyasında çok da güçlüdür. “Devletin malı deniz, yemeyen domuz.” diyebilen bu domuzlar sürüsü, sürekli “Ekmek elden su gölden”, “Nerede beleş, orada yerleş”, “Aş buldun giriş, iş buldu sıvış”... mantığıyla yaşamını sürdürür. İbret vericidir; çünkü kamu hukukuna riayet ve titizlik, genelde yoksul, emeğiyle geçinen, üreten insanların kaygısıdır. Bürokrasi ve siyaset esnafı, bizim geleneğimizde ‘devletlü’ler (devletten geçinenler) olarak kamu malına karşı pek duyarlı değildirler. İş dünyamıza gelince, zaten vahşi kapitalizm, tümünün gözlerini bürümüş durumda.

Diğer taraftan bu cümle, Türkiye’de işçi sınıfının içinde bulunduğu ‘öğretilmiş çaresizliği’, sömürülme, haklarının peşinde olamama, sendikacılığın zayıflığı, özgüven eksikliği ve ezilmişliği yansıtmaktadır. Siyasi ve ekonomik iktidar, kendi hegemonyasını bu çaresizlikten devşirmektedir.

Kazaya iktidarın yaklaşımıyla muhalefetin yaklaşımı hemen farklılaştı. İktidar, denetimden doğabilecek dolaylı sorumluluğunu (kazadan iki ay önce noksan yoktur raporu verilmiş) üstlenmekte tereddüt hâlinde iken; muhalefetin bir kısmı, olaydan siyasi bir rant çıkarmanın peşine düştü. Milli bir felaketten siyasi bir rant elde etme düşüncesi, çirkindir. Ancak, sayın başbakanın gelişmiş ülkelerdeki bugün itibarıyla maden kazaları ve kazalardaki ölüm oranlarını ıskalayan bir genellemeyle “Kaza ve ölümün bu işin fıtratında ol-

duğunu" ileri sürmesi, –2010'da Kozlu'daki maden kazasında da "bu işin kaderi bu" demişti– büyük bir sorumsuzluktur. Oysa, bu hükûmetin gerek iş kanununda yaptığı reformlar, gerekse maden ocaklarındaki teknik güvenliği artırma noktasında attığı adımları biliyoruz. Ama Avrupa standartlarını göz önünde tuttuğumuzda, bir o kadar da hâlâ eksiklerimiz ve sorumsuzluğumuz var. Bilimsel olarak bugün kaza güvenliğinin gelişmiş Avrupa ülkelerinde %98 olduğunu biliyoruz. Almanya'nın son 40 yıllık tarihinde ciddi bir tane dahi maden kazası olmaması, bu gerçeği doğruluyor. Ülkemizdeki maden kazalarının yoğunluğu ve kazalardaki can kaybı, işletmecilerin ve onları denetlemekle görevli siyasi-bürokratik ekibin ahlaki sorumluluk ve ciddiyetiyle doğru orantılıdır. Türkiye'nin kaza ve ölüm oranlarının tanırtanılmaz, vahşi kapitalist Çin'in 2,5 katı, Avrupa'nın 30 katı olduğu, istatistiksel sonuçlardır. Yine ülkemizdeki maden işçilerinin aldıkları maaşlar, Amerika'daki maden işçilerinin 12'de biri, Avrupa'nın 10'da biri kadardır. Her iki istatistiksel sonuçların da teknolojik ve ekonomik gelişmişlikle doğru orantılı olduğu ortadadır.

Kazaları, felaketleri, faciaları Allah'ın planlaması (kader) olarak yorumlayarak patronların ve siyasilerin ahlaki 'ihmal'lerini örtme teşebbüsü, öteden beri din konusunda yeterince aydınlanmamış İslam ülkelerinde ve ülkemizde siyasilerimizin ve patronlarımızın başvurduğu bir yoldur. Meşhur 'tunel faciası'nda Suud Kralı, ölenlerin yakınlarının tazminat taleplerini 'ilahî takdir' gerekçesi ile reddetmişti. S. Demirel, kendi dönemindeki sel, çığ, deprem ve maden felaketlerinin tümünü 'ilahî takdir' teorisiyle kolayca savuşturmuştu. T. Özal, suikast girişiminin arkasından kürsüye çıktığında kurtulmasını 'ilahî takdir' teorisiyle açıklamıştı.

Nitekim bu olayda da Diyanet İşleri başkan yardımcısı Dr. Ekrem Keleş, 14.4. 2014 tarihi akşamında "Diyanet TV"de olayı ilahî kader, ecellerin Allah tarafından tayin edilmesi ve merhumların ve mağdurların Allah tarafından 'ağır bir imtihan'a tâbi tutulduklarını, sabretmekten başka çare olmadığını söyledi. Yûnus suresinin 49. ayetini okudu: "*Her toplumun bir eceli vardır; onların eceli geldi mi, ne bir an geri bırakılırlar ne de öne geçebilirler.*" Bu ayet, ecellerin Allah

tarafından tayin edildiğini ileri sürmüyor; ecelleri kendileri tarafından hazırlanınca Allah'ın müdahale etmediğini ve ölüm/helak vakitlerinin O'nun ilminde olduğunu bildiriyor. Almanya'da son kırk yılda maden kazasında hiç kimsenin ölmemesi de Allah'ın kaderi. Araplar "*Men âmene bi'l-kader; emine minel keder*: Kadere inanan; üzüntüden, acı çekmekten kurtulur." diye Cebriyeci bir söz uydurmuşlardır. Bu izah tarzının Marx'ın din için söylediği 'afyon' nitelemesini doğrulayan bir yaklaşım olduğu, izahtan varestedir.

Diyanet'in 16 Mayıs Cuma günü bütün camilerinde okunan hutbe metnine serlevha yaptığı ayet (2/155), denendiğimiz musibetlerin Allah tarafından 'takdir' edildiğini değil, musibetlerden sonra "...Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz." diyerek sabır ve metanet göstermekle sorumlu olduğumuzu ima eder. Oysa, insanların çoğu, musibet listesinin (korkunç olaylar, açlık, ölüm ve kıtlık gibi ekonomik kayıplar) Allah tarafından taammüden hedef gözetilerek insanlara iradi olarak (takdirle) gönderildiği kanaatinde. Yine hutbedeki, "ölüm bir şekilde geliyor ve insanı buluyor; ölümün yaşı yok" ifadesi de ahlaki-teolojik açıdan sorunludur. Ölümün şekillerini kim tayin ediyor? Baş yastıkta 'güzel' bir ölümle ölmekle vurularak, boğularak, maddede zehirlenerek, yanarak... ölümleri kim tayin ediyor?

"Bir insanı öldürmek bütün insanlığı öldürmek gibidir; bir insanın hayatını kurtarmak da bütün insanlığın hayatını kurtarmak gibidir." (4/93) diyen Allah, nasıl oluyor da bireysel öldürmeleri veya katliamları (felaket) denemesinin bir aracı yapabiliyor? Ölümün yaşı var. "Erken ölüm" var; geç yaşta ölüm var. Yunus Emre'nin dediği gibi "Gök ekini biçmek" şeklinde ölüm var, mevsiminde hasat yapmak şeklinde ölüm var. Tanrı insanları 'denemek için' yaratmış ise (67/3), cinsin ömrünü de tümevarımla tespit edebileceğimiz gibi ortalama yüz yaş olarak belirlemişse nasıl oluyor da onların bir kısmının denenmesini diğer bir kısmının planlı erken (0-99) ölümüne bağlıyor? Ömürlerini erken ölüm olarak belirlemeyle geç ölümlüler olarak belirlemenin ahlaki kriteri nedir? Eceli kısa tayin edilen birisi Tanrı'ya: "Neden bana uzun ömür vermedin ki hakkıyla deneneyim?" veya uzun ömürlü birisi "Uzun

yaşayıp kâfir olacağıma, neden bana kısa ömür verip de rahmetine –eğer erken ölüm rahmetse– almadın?” dese Tanrı onlara ne diyecek? “Zaman önemli değil, ben öyle istedim.” mi diyecek? O zaman O’nun hep ‘hikmet sahibi’ oluşu ne olacak?

“Sizi çamurdan yaratıp bir ecel (cinsin ecelini) tayin etmiştir. İsimlendirilmiş (müsemma) bir ecelin (bireysel ömür sürelerimiz veya kıyamet) bilgisi de O’nun indindedir.” (6/2) ayetini yanlış yorumlayarak buradan bireysel bütün ecellerin Allah tarafından tayin edildiğini çıkarmak ne kadar mantıktır? Allah’ın ezeli ilmini ‘takdir’ olarak yorumlamanın hiçbir mantıki ve ahlaki temeli yoktur. Takdir, insan yaşarken Allah’ın bizzat onun hayatına müdahale etmesidir. Bunun da Kur’an’da açıklanmış ahlaki kuralları vardır. İnsanın ahlaki adımlarına göre misilleme olarak Allah’ın da bazı adımlar atmasıdır. Yani Allah’ın ‘külli iradesi’ insanın ‘cüzi iradesi’ ne bağlanmıştır: “Kör Allah’a nasıl bakarsa Allah da köre öyle bakar.” “Takdir gelir tedbiri bozar.” sözü doğru değildir; “Tedbirde kusur eden takdire büh-tan eder.” sözü daha doğrudur. Tedbir kavramının muhtevası belirsizdir. Madencilikte Avrupa’da kaza riski (tedbir) %2’dir. Türkiye madenlerinde bu oranın hayli yüksek olduğunu herkes biliyor. Türkiye’deki tedbirsizlikleri 1- teknolojinin yetersizliği, 2- işçilerin yeterli düzeyde eğitilmemesi ve 3- iş verenin ve onları denetleyen bürokratların ahlaksızlığı olarak sıralamak mümkündür. Soma faciasının mükün/muhtemel failleri üç tür: 1- Allah, 2- fail-i meçhul, 3- müşterek ve müteselsil sorumlular. Burada failin üçüncü olduğu gayet açıktır.

İslam ülkelerinde ‘ecel teorisi’nden dolayı insan hayatı beleştir. “Allah verdi, Allah aldı.” sözü, bu gerçeği ortaya koyar. Kader ve ecellerin belirlenmiş olduğu inancı, halkımızı günlük yaşamaya sevk etmekte, geçmişten ders çıkarma ve geleceği planlamayı zayıflatmaktadır. Aydınlanma’dan sonra din ve Tanrı devreden çıktıktan sonra insanların ‘mülkiyeti’ insanların oldu. Bundan dolayı da insanın değeri kıymetlendi. *Hümanizm* akımı ve *insan hakları* davası bunu ortaya koyar. Müslümanlığın özü ise insanın yüz senelik ömrünün ona denemek için ‘emanet’ olarak verildiğidir. İnsan bu ilahî emanete ihanet etmemekle yükümlüdür.

Son dönemde Cemaat ile AKP arasında cerayan eden siyasi kavga, her iki grubun üst düzey sorumlularının kendilerini 'dindarlık' ile İslam'a nispet etmeleri hasebiyle, a) yüce dinimizin muhtevasının/değerlerinin zedelenmemesi, b) millî bütünlüğümüzün parçalanmaması, c) giderek yaygınlaştığı hâliyle din işleriyle ahlak ile vicdanı birbirinden ayırmış, akılsız bir inanç/iman ile imansız-ahlaksız bir dindarlığın 'İslam' olarak algılanmaması için taraflara şu çağrılarda bulunuyorum:

1. İslam'ın bin dört yüz yıllık geleneğinde ümmetin kahir ekseriyetinin üzerinde icmâ ettiği meşru bilgi kaynakları Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas/içtihad (akıl) olarak kabul görmüştür. Bu kaynakların umumi ve geçerli 'bilgi'ye dönüştürülmesi, fıkıh ve kelam disiplinleri ve buralarda ortaya çıkmış ekollerde hermenötik/yorumsal yolla olmuştur. Öteden beri ilham ve rüya yoluyla elde edilen bilgiyle ancak sonucu-etkisi kendinde kalacak fiillere başvurulabilir. Bunun ötesinde kamusal dini, hukuki ve politik sorumluluk/yükümlülük fiilleri doğuracak kaynaklar olarak icmâen kabul edilmemiştir. Bu bağlamda özellikle 'bâtını' yollarla bilgi elde ettiğini iddia edenlerin kitleleri yönlendirmek amacıyla mehdilik, mesihlik, gavslık, evtadlık, kutupluk, imamlık... gibi 'yüce/kutsal diktatörlük' iddialarının hiçbir muteber dinî, ahlaki ve ilmî kıymetinin olmadığını bir kez daha hatırlatıyoruz. Yahudilik ve Hristiyanlıktan geç dönemde İslam kültürüne intikal etmiş 'fiten ve melahim' edebiyatına (kıyamet alametleri, mehdi, mesih) itibar edilemez. Fetullah Gülen'i iddia edildiği gibi –kendine böyle bir rol biçmişse– hem İslam'ın hem de ümmetin ve milletin selameti için bu iddialardan derhal teberriye/tövbeye çağırıyorum.

2. Benzer şekilde İslam toplumunun çok erken bir döneminde yaşadığı iç savaştan (büyük fitneden) sonra poli-

tik alana musallat olmuş “sanki onlardanmış gibi görünme” anlamındaki ‘takıyye’ tutumu, karakteri, hatta inancı, entelektüel olduğu kadar ahlaki bir zaafın da ürünüdür (münafıklık). En zor koşullarda dahi risalet ve hilafet dönemlerinde bu ahlaki ‘ikiyüzlülük’e başvurulmamıştır. Siyaset, Ortadoğu toplumlarında giderek İslam’ın risalet ve hilafet dönemindeki ahlaki özünü kaybederek saltanat (İslam dünyasının Makyavellisi ve ‘prens’i olan Muaviye) ile birlikte kurnazlık, hile, kumpas, desise, dalavere, tuzak, kurtluk... anlamlarında hayvanlarla ortak yanımız olan biyolojik akla kaymıştır. Oysa insanlığın geliştirdiği bilim, felsefe, sanat ve ahlak-din (vicdan) yaratma anlamında bir de beşerî akı vardır. İslam/peygamberler, siyaseti beşerî akılla (ahlak-vicdan) yapmayı salık vermişlerdir.

3. İslam’da samimiyet/niyet, dinî-ahlaki amelin değerinin yarısıdır; diğer yarısı ise işin ahlaki-hukuki sonucudur. Samimiyet, cehalet veya gafletle birleşince sonuç gizlice ve bilinçli olarak kandırma ve hile yapma anlamına gelen hıyanet olabilir: “*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin* (iddia, dava, itikat) *peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumludur*” (17/36). Dava gütmeye dogmatik/taklitçi, gizemci (rüya/ilham), tekелci ve fanatik olmaktan sıyrılarak daima eleştirel/muhasibi ve mukni olmaya çağırıyoruz.

4. Zanna/vehme ve zulme düşmek her fâninin duçar olabileceği insani durumlar olması hasebiyle; herhangi bir kişinin, camianın, grubun, mezhebin, meşrebin, partinin, tarikatın veya cemaatin tek başına İslam’ın asli hakikatini veya evrensel özünü temellük, temsil veya tebliğ ettiğini iddia ve vehmetmesi asla kabul edilemez.

5. Erken dönemde siyasi erkten bağımsız olarak oluşmuş ‘ulema’ (*fukaha, mütekellimûn, müfessirûn, muhaddisûn*), ilmin yetkinliği/derinliği ve ilmiyle amel olması oranında İslam tarihi boyunca İslam’ın, şeriâtın ve maşerî vicdanın mutlak olmayan yorumsal özünü temsil etmiştir. Ulemanın otoritesi, delilinin mukniliği ve amelinin muhsinliğinden gelen aleni ve denetlenebilir (“*Her ilim sahibinin üstünde daha fazla bilen biri*

vardır." 12/76) oluşundan kaynaklandığı hâlde; rüya veya ilham gibi 'bâtını/gizli' yollardan vahye mümasil 'ilahî bilgi' aldığı iddia eden şeyh, veli (evlad, kutup, gavs) mehdi, imam, vs.nin otoritesi, Allah'ın otoritesinin kerameti kendinden menkul gasbedilmiş (yüce/kutsal diktatörlük) hâlidir. Oysa, otorite bakımından âlimler, peygamberlerin 'sivil' vârisleridirler; içti-hatları delile dayalı olarak kabule ve redde açıktır.

6. Ülkemizde 'Diyanet' kurumu ve onun başkanı, İslam'ı temsil etmez; sadece halkımızın ibadet ihtiyacını karşılamayı ve kendi vüsatince İslam itikat ve ahlakını halka 'vaaz ve irşat' yoluyla tebliğ edilmesini ifade eder. Bu kavgada Diyanet, siyasi bir taraf olmaksızın taraflara sağduyu ve itidal çağrısı yapmalıdır. İlahiyat fakültelerindeki 'akademisyen' ilahiyatçılar ise henüz 'ulema'nın tarihsel saygın-tarafsız misyonunu (vicdan ve hakkaniyet) ve yerini doldurabilecek ilmî-ahlaki ağırlığa/çapa ve siyasi bağımsızlığı haiz olmadıkları için bir kısmı 'bildiriler' ile siyasi 'taraf' olmuşlardır.

7. Demokratik toplumlarda STK'ların faaliyet alanları bellidir. Kendini 'dinî cemaat' olarak lanse etmiş bir camia/çevre veya topluluğun; sivil-kültürel, ahlaki, eğitimsel... faaliyetin dışına çıkarak kendine 'mehdilik' misyonu ile oluşturulan 'irasyonel' politik 'ütopya'lar koyması ve bu hedefe ulaşmak için yabancı istihbaratlarla 'diyalog'a girerek kendi ülkesinde demokratik mekanizmalarla iktidara gelmiş bir hükûmeti illegal ve korsan yöntemlerle düşürmeye kalkışması, asla kabul edilemez.

8. Bu hedefini gerçekleştirmek için siyasi, bürokratik sıfatı olan veya sıradan insanların kamusal sonuçları olmayan 'özel' ilişkilerini dinleyerek veya mahrem görüntülerini kaydederek bunları a) bu insanları itibarsızlaştırmak veya b) iddia edildiği gibi, eğer doğruysa, yabancı ülke istihbaratlarına ulaştırması, açıkça ihanet olduğu için, hiçbir -ahlaki, dinî, politik...- gerekçeyle asla savunulamaz, kabul edilemez.

9. Cumhuriyet tarihinde öteden beri devam ettiği üzere, hem cemaat ve tarikatların hem de siyasi partilerin hükûmette

veya muhalefette iken *himmet-hizmet, bağış, infak, zekât, sadaka, öşür, kurban...* adı altında 'hayır' amacıyla topladıkları veya yönlendirdikleri paraların toplanma ve dağıtılma yöntemleri, gelişmiş hukuk devletlerinde olduğu gibi legal/hukuki bir çerçevede, denetlenebilir ve şeffaf olmadığından, bu süreçlerde sık sık itham ve iddia edildiği gibi zimmet, rüşvet, ihtisap, iltimas, irtikap, ihtilas, hileişeriye ve kitabına uydurma yollarıyla istismar edilmesi kaçınılmazdır. 'Hayır' veya 'bağış' ekonomisinin, ülkemizde %40'lara varan 'kayıt dışı ekonomi' ve 'kara para' ile olan organik-yapısal bağı gözden kaçırılmaz. En kısa zamanda bunun hukuki-ahlaki-şeffaf altyapısı hazırlanmalıdır. Siyasetin kayıt dışı finansmanı, ülkemizin karşı karşıya olduğu en büyük ahlaki problemdir. Kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı siyaset ve kayıt dış (bâtınî ve illegal) din birbiriyle yeraltı bağlarıyla bağlanmış ve 'mafyalanmış'tır.

10. Kamuda görevlendirilecek memurların, ülkemizde 'holding'e dönüşmüş birçok cemaat, tarikat ve partili 'biz' kimliğine *sadakat* veya alını secde görmek, başörtüsü, sakal... vs. gibi sözde veya görünüşte 'dinî' kriterler yerine; ahlaki anlamda eşit bir şekilde liyakat, ehliyet ve hakkaniyet ilkelerine göre atanması, İslam'ın ve vicdanın emridir. Bu kriterler, birer 'derebeyliğine' dönüşerek kamu kurumlarını parsellemiş tarikat/cemaatlerin 'biz' kimliğinden "*sizden emir sahipleri*" (*ûlu'l emri minkun, 4/59*) kriterine daha uygundur.

11. Bilgi elde etme yöntemleri 'illegal' dinleme ve görüntülemeyle de olsa, kamu çıkarlarını korumadığı veya haksız yere ele geçirdiği iddia edilen siyasi ve bürokratik kişilerin yargılanmaları ve suçlu bulundukları takdirde görevden el çektirilmeleri, kamunun kahir ekseriyetinin beklentisidir.

12. Tarafların aralarında yürüttükleri ve özü itibarıyla 'siyasi' olan bu mücadelede dinî değer, kavram, sembol ve dile başvurmaları (fitne, gayretullah, Firavun, haram, dua, beddua, bela okuma, mülâene, hak-batıl, hidayet-dalalet, sapıklık...), hem muazzaz dinimizin yıpratılması hem de milli birliğimizin zedelenmesi açısından son derece kaygı vericidir. Laiklik, Türkiye'de şimdiye kadar dindarlara dışarıdan daya-

tilan ve dinlerinden uzaklaşmayı salık veren bir ideoloji idi. Oysa İslam dünyasının tarihte ve günümüzde din-siyaset ilişkisi bağlamında yaşadığı hazin tecrübeler ve bugün ülkemizde karşılaştığımız son durum, bizi, laikliğin yeni bir türünü kendi maslahatımız -fıkıh usulüne göre hükümlerin vazediliş gerekçesi 'maslahat'tır- açısından tekrar düşünmeyi zorunlu kılıyor: Siyaset (yapanlar), saikini/motivasyonunu dinden alsa bile, dilini akli ve ahlaki olarak kurması -çünkü akli ve ahlaki olan İslam'a muğayir değildir- ve herkesçe mukaddes sayılan dinî değer, kavram, sembol ve kişilere aleni atıf yapmamalıdır. Tarih boyu toplumlara musallat olmuş dinden kaynaklanabilecek totalitarizm, fanatizm ve iç savaştan kurtulmanın başka yolu yoktur.

13. Bu kavgada tarafların ortaya koydukları üslup, -hukuki olarak 'suç' işlemişlerin takibi ve cezalandırılması ayrı bir mevzudur- dinin kardeşlik, af, merhamet, sabır ve hakkı tavsiye, hakkaniyet ve hoşgörü taleplerinden ziyade, İslam'ın Müslümanların arasında yayılmasına karşı olduğu kin, nefret, şiddet, iftira, dogmatizm, fanatizm ve bağnazlıkları güçlendirmektedir. Bu tutum, Müslümanların erken dönemde 'sahabilerin' yaşadığı iç savaşın (büyük fitne) öncesini hatırlatmaktadır, derhal terk edilmelidir.

CEMAAT'TE MUHAFAZAKÂR AMERİKÂN VE MİSTİK-İSLAMÎ DEĞERLERİN SENTEZİNİN TEOLojİK ZEMİNİ

İnsanda değerlerin hiyerarşisinin oluşumu ahlaki-psikolojik ve diyalektik bir süreçtir. Arzuların, korkuların, alışkanlıkların, menfaatin işin içine karıştığı karmaşık bir süreçtir. Söylenmiş sözleri, dışarıda var olan somut olay ve olguları, mantık kuralları, nedenselliği dikkate alma ile spiritüel, psikolojik, rüya merkezli yorum, birbirinden farklı değerlerin oluşumuna vücut verir.

The Cemaat'in –daha doğrusu başındaki kişi olan Fetullah Gülen'in– mistik ve rüya yorumuna dayanan tabiatını herkes biliyor. Bu Cemaat, okul ve eğitim yoluyla İslam'a hizmet etmeyi amaçlayan bir hayır kurumu, uhrevi kurtuluşu amaçlayan dindar insanlar olarak biliniyordu. Oysa daha sonra seçimle iş başına gelmiş meşru hükûmete karşı giriştikleri yargı operasyonu ve bunun arkasındaki teknik dinleme olayı, bu çevrenin esas amacının iç-politik olduğunu ortaya koydu. Nakşî tarikatların öteden beri politika ile içli-dışlı oldukları bilinmektedir. Şerif Mardin'in ifade ettiği gibi kökleri Nakşiliğe dayanan Nurculuk cemaatinin kendine 'politik' hedef koyması, yadırganacak bir şey değildir.

Cemaat'in yurt dışına çıkışı, dünyaya açılışı, her ülkede İngilizce eğitim yapan okullar kurması, dünyanın patronu olan ABD'den habersiz olamaz. Okulların dilinin İngilizce olmasıyla patronun dilinin İngilizce olması, Cemaat'e ABD'ye karşı bir ünsiyet doğurmuştur. Esasında daha gerilere gidip tasavvufun Hristiyanlıkla ra/u/hbaniyyet, zühd-çile (manastır-keşiş hayatı), maneviyat, ruhaniyyat, uhreviyyatta birleştiklerini bilmek gerekir. Uluhiyetin ve uhreviyatın muallimi Hz. İsa Mesih (a.s.), Cemaat'in önderi Fetullah Gülen'in psiko-fizyolojik olarak ilgi duyduğu, hatta onu, Hz. Muhammed ile Hz.

Meryem'in ruhaniyetlerinin evliliğinin 'meyve'si olarak gördüğü bilinmektedir. Psikoloji ve seciye olarak Hz. İsa ve Gandhi'yi kendine Hz. Musa, Davut, Süleyman ve Hz. Muhammed'den daha yakın gördüğü aleykelbeyandır: Risk alma ve savaşma yerine, her şeyi Tanrı'ya havale etme, uzlaşma, barış tutumu. Cemaat. Mesih'in (Hz. İsa) dönüşünü haber verecek 'Mehdi' veya Said Nursi tarafından revize edilen hâliyle 'Mehdiyet' edebiyatına/itikadına inandığı yine herkesin malumudur. Cemaat, bazı Protestan mezheplerinde olduğu gibi, faaliyetleriyle dünyayı Mesih'in gelişine hazırlamakla yükümlü olduklarına inanmaktadır. Çünkü bu inanca göre Hz. İsa, geri geldiğinde Hz. Muhammed'in şeriatını uygulayacaktır. Ayrıca Nurculuğun kurucusu Said Nursi'nin de Hz. İsa'ya ve onun üzerinden dinsiz-donsuz Avrupa yerine, dindar/muhafazakâr Amerika'ya sempati beslediği, hatta İslam'ın ikinci yükselişinin Batı'dan, dindar Amerika'dan olabileceğine dair inanç beslediği *Risale-i Nur*'da anlatılmaktadır. Diğer taraftan, Allah'ın istediği takdirde kâfir kullarını Müslümanların başarısı için görevlendirebileceği inancı, Cemaat'in Amerika ve İsrail ile ilişkilerinin teolojik saiklerinden birini oluşturmaktadır. Amerikan muhafazakârlığının Anglikan (Protestan) mezhebinin pragmatizm olarak yorumundan ibaret olduğu bilinmektedir. Yani, Katolikliğin dogmatik, ritüel ve politik kılıçlarından (Roma-Vatikan) temizlenerek püriten/asketik, dünyevi bir 'ahlak'ın zamanla bütün erekselliğinin/gayesinin dünya hayatına/menfaate/zevke/hazza çıkması/indirgenmesi.

Cemaat, merkezini ve beynini Pensilvanya'ya taşıyarak ABD ile simbiyoz bir yaşam başlamış oldu. Cemaat'in teolojik din yorumunun radikal/fundamental/Selefi/şeriatçı olmaktan ziyade, 'pozitif' eğilimli, bardağın dolu tarafını görme/Pol-yannacı, tedricilik, barış ve diyalogdan yana olması, kurucusunun mistik/İsevi-ru'yevî tabiatından kaynaklanmaktadır. Hz. İsa'nın mesajının, Anglikan/Protestan yorumuyla ABD de pragmatizm adı altında dünyevi bir 'şeriat'a dönüşmesi, burayı Cemaat için politik-ahlaki (muhafazakârlık) bir *üsve-i hasene* mertebesine çıkarmaktadır.

Cemaat'in televizyonlarında sürekli *Serengeti* vahşi hayvan belgesellerinin yayımlanması, “*Muhammed ve beraberindeki-ler, birbirlerine karşı merhametli, kâfirlere karşı şiddetlidirler.*” (48/29) ayeti gölgesinde, hayvanlar âlemi ‘örnek’ alınarak Cemaat üyelerinin birbirlerine karşı ‘dayanışması’ ve öteki veya düşman olarak belirlediklerine karşı sistematik ‘acımasızlık’ların doğa kanunu gibi, Allah’ın bir *sünnetullahı* olarak yorumladıklarını gösterir. En iyi örneğini Amerika’nın oluşturduğu serbest piyasa ve kapitalizm sistemi de teorik olarak bu ‘doğa durumu’na dayanmaktadır. Cemaat'in ekonomik, sosyal ve politik güvenlik kuşağı içindeki herkes, kendini *sahabi* pozisyonunda lâ-yüsel, günahsız, Allah’ın korumasında olarak görür. Politik ütopya, dünyanın İslamlaştırılmasıdır. Cemaat, bu bağlamda İslam’ın ‘tebliğcisi’ değil, onun her türlü tecessümü olarak ‘temsilcisi’dir. Dünyadaki ‘okullar’, bu temsiliyetin makamlarıdır. Ütopyaların büyüklüğü oranında ütopistlerin akıl almaz fedakârlıklara katlandığı, insan harcamalarına ve diktatörlüklere göz yumulduğu Haşhaşilerden, faşizm (Hitler) ve komünizm (Stalin) ütopyalarından, İran İslam Devrimi’nden (Humeyni) hatırlanmaktadır.

“Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan alır.” sözü fehvasınca, cemaatin üst düzey elemanlarının uzun süre FBI, CAI, Yahudi-Anglikan sivil toplum örgüt üyeleriyle içli-dışlı olarak bir yakınlık-ünsiyet oluşmuş durumda. AK Parti ile Ortadoğu, İslam ülkeleri (İran dâhil) ve İslami örgütler (İhvân-Hamas) arasında ‘ümme’ kavramı çerçevesinde kardeşlik, yakınlık olduğu gibi, Cemaat ile de ABD, İsrail ve AB ülkeleri arasında bir yakınlık/ünsiyet/dostluk oluşmuş durumda. ABD ve İsrail, yeryüzünün silahlı mutlak güçleri (tanrıları) olarak görülürken; bu ilahlara boyun eğmeyen Şia ve Selefiler de bu ilahların gördüğü gibi âdeta ‘şeytan’lar olarak görülmektedir. Bundan dolayı Cemaat, AK Parti’yi Türkiye’de ‘Acem uşakları’ ve ‘siyasal/fundamentalist İslamcı’ olarak âdeta kendisinin ‘düşman’ ötekisi olarak görmektedir. Cemaat, AK Parti’yi, İran siyasal İslam’ı ile akrabalığı bağlamında “Fars/Pers. bize ters” eleştirirken; dünya sisteminin ABD güdümündeki hegemonik

yapısına asla ses çıkarmamaktadır. Son yıllara kadar Ak Parti ile olan birliktelik, kendilerince tamamen 'ittifak' (NATO gibi) çerçevesinde olan bir birliktelik olarak algılanmıştı. Referandumda AK Parti'ye oy vermenin 'farz-ı ayn' olduğunu ileri sürerlerin, son seçimlerde Ak Parti'ye oy vermenin âdeti 'günah' olduğunu söylemeleri, dinin siyasete 'alet' edilmesinin iyi bir örneğidir.

Hız. İsa, tasavvuf, rüya/ilham ve Amerikan muhafazakârlığı yan yana durunca Kur'an'ın bugün içinde bulunduğumuz koşullar açısından yeniden yorumlanması sorun olmaktan çıkar ve 'Kur'an Müslümanlığı' sapıklık olarak görülür. Cemaat'in başta lideri olmak üzere, bütün mensuplarının 'Allah rızası' ve 'ahiret saadeti' gayelerinden başka bir amaçlarının olduğunu söyleyenlere asla itibar etmem. Bundan dolayı da bunların Türkiye, Türk milleti ve Türk Devleti'ne karşı 'su-i kasd' ile ihanet içinde oldukları görüşü doğru değildir. AK Parti'ye ihanet ettikleri, kumpas kurdukları doğrudur. Gizli/illegal dinlemlerle elde ettikleri bilgileri, yabancı istihbarat elemanlarına –kendilerince 'iyi' niyetle dahi olsa!– verdikleri mahkemelerce ispat edilmedikçe 'ihanet'lerine hükmedilemez. Bunlar, eriştikleri güce (teknik takip, yargı/polis elemanı ve medya-TUSKON) güvenerek askerî vesayeti darbe kumpaslarıyla hapishanelere tıkarak tasfiye ettikleri gibi, hükûmeti de tasfiye edebileceklerini düşündüler. Bunu sebebi ise başta Fetullah Gülen olmak üzere, Cemaat'in üst düzey elemanlarının bilinçlerinin mistik tecrübesi/vizyonu (ru'yet-rüya) dolayımında/gölgesinde, gerçekte ise Amerika'nın derin siyasi aklı tarafından etkileniyor/kullanılıyor olmasıdır. Daha doğrusu, ikisinin iç içe geçmesidir. Cemaat'in bazı 'normları' artık, fiilen orada belirleniyor. Bunu Cemaat'in yazar ve yorumcuların görüşlerinin ABD ve İsrail'in Türkiye politikalarıyla örtüşmesinden de anlamak mümkün.

Samanyolu tv de sürekli yayınlanan Afrika'daki *Serengeti* düzlüklerindeki aslanların, sırtlanların, vahşi köpeklerin... organizeli bufalo-antilop avlama belgeselleri, Cemaat'in organizeli, disiplinli, dayanışmalı 'başarı' felsefesini yansıtırken;

Sızıntı dergisinde periyodik olarak anlatılan karıncaların, termitlerin kraliçe karıncanın kontrolündeki 'işçi' ve 'asker' karıncaların disiplinli komün yaşamı, Cemaat'in hiyerarşik örgütlenme tarzını yansıtır. Askerî vesayetin kınılmasındaki tekno-bürokratik başarıları ve son olarak da Ak Parti'ye karşı giriştikleri saldırılar, bunun bir örneğidir.

Friedrich Nietzsche, ruhban aristokrasisinin ahlaki hâleti-ruhiyesini şöyle tahlil eder:

İşin içinde savaşın olması, yeteri kadar vahim onlar için! Rahipler, en kötü düşmanlardır; bilindiği gibi. Niye peki? Çünkü, onlar en âciz olanlardır. Onlarda kin, aczden doğup, en muazzam ve en tüyler ürpertici, en tinsel ve en zehirli biçime ulaşır. Dünya tarihinin en büyük kincileri rahipler olmuştur her zaman, aynı zamanda en tinsel kincileri de: –rahip kininin ruhu yanında başka hiçbir ruhun sözü edilemez. İnsanlık tarihi, âcizlerin ona kattığı ruhsal akıl olmasaydı; fazla ahmakça bir şey olurdu... Hınçlı insan, ne samimidir, ne saf, ne de kendisine karşı açık ve dürüst. Ruhu şaşşı bakar; tini gizli delikleri, arka yolları, arka kapıları sever. Saklanmış her şey, onun dünyası, onun güvencesi, onun merhemi gibi gelir ona. İyi bilir susmayı, unutmamayı, bekleme-yi, geçici olarak kendini küçültmeyi ve alçaltmayı. Böylesi hınçlı insanlardan oluşan bir topluluk, sonunda başka bir topluluğa oranla kaçınılmaz olarak daha kurnaz olur. Nitekim, kurnazlığa büsbütün farklı bir paye verir. Birinci derecede bir var olma koşulu olarak görür onu. Oysa, asil insanlar için, kolaylıkla lükse ve incelmışliğe kaçan nahoş bir tat taşır kurnazlık.⁵

5 Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü*, çev. Z. Alangoya. İstanbul 2011, s. 25, 31.

Anadolu'nun on birinci yüzyılda Türkler tarafından fethedilerek yurtlaştırıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Yirminci yüzyılın başına kadar da buranın gayrimüslim ahalisi Ermeniler ve Rumlar ile on beşinci yüzyılda İspanya'dan göç eden Yahudiler, temel insan haklarına dokunulmadan (mal, can, dil, din, ırz) hayatlarını sürdürmüşlerdir. Milliyetçilik/ulus devlet fikriyatının, daha doğrusu tekebbür ve istiğna/egoizminin yükselmesiyle Osmanlı parçalanmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batıcı-Türkçü kanadı, bu fikriyatı benimseyerek elde kalan Anadolu'yu gayrimüslimlerden (Ermeni ve Rumlar) temizleyerek, burayı İslamlaştırarak Türk milliyetçiliğine dayanan seküler Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu. Türkiye'nin Müslüman ahalisi, burada daha önce yaşayan 'Türkler', Karadeniz'deki Lazlar ve Güneydoğu'daki 'Kürdistan' bölgesindeki (bugünkü Bitlis, Siirt, Şırnak, Hakkari, Batman, Van, Bingöl) 'Kürtler' ile Balkan Savaşları ve Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Anadolu'ya göç eden Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman unsurları olan Pomak, Arnavut, Boşnak, Çeçen, Çerkez, Abhaz, Gürcü, Tatar ve güneyindeki Sünni, Süryani, Nusayri Araplardan oluşuyordu.

Yeni devlet, Osmanlı'nın hâkim etnisitesi/soyu-sopu-boyu Türk, anadili Türkçe olan Türklerin (Oğuz, Türkmen, Çepni, Terekeme, Karapapak, Azeri, Avşar, Yörük...) yurdunda/ Türkiye'de, Türkçe resmî dili ve Türk milliyetçiliği aracılığıyla kuruldu. Devleti kuran CHP ve TSK'nın içinde Türklerle birlikte Balkan ve Kafkas göçmeni unsurlar daha fazla idi. Yurdu-yuvasını kaybetmiş yurtsuzlar, Türkiye'yi çağın raconuna göre (ulus devlet) bir 'can simidi' olarak kurdular. Gayri Türk unsurlar, Türkçe üzerinden asimile edilmeye çalışıldı. Kürtlerin yoğun olduğu Güneydoğu dışındaki bölgelerde asimilasyon -Kürtler dâhil- büyük ölçüde başarıldı. Güneydoğu'daki

feodal 'ağa'lık sistemi kaldırılarak toprak reformu yapılısaydı, büyük ihtimalle onlar da asimile edilebilecekti. Ancak bu yapılamadığı için 'marabalar', daha sonra PKK'yı kurdu. "Keşke böyle olsaydı." demiyorum; durum tespiti yapıyorum. Kürtler, kuruluştan itibaren birçok kez isyan ettiler; son isyanları da PKK aracılığıyla otuz yıl sürdü. Bu isyanı doğuran temel saik, Kürtlerin asimile edilerek Türkleştirilmesi politikası idi. Irak ve Suriye'de Araplaştırılmak, İran'da ise Şiileştirilmek istendiler. Bu proje tutmadı ve bugünlere geldik. Politik ve tarihsel nedenlerden dolayı yüz yıl geç kalmış olarak bir 'Kürt' ulusu ve 'ulus devleti' oluşturulmaya çalışılıyor. Ulus devlete inananların fikren karşı çıkmasının imkânsız olduğu bir durum.

AKP kurulup iktidara geldikten sonra, daha önceden başlayan etnik (Kürt-Türk, gayri Türk-Türk) ve dinsel-mezhepsel (Alevi-Sünni) kimlik üzerinden politika yapmak giderek gelişti. Şu anda CHP, büyük ölçüde sekülerleşmiş Alevi-Sünni Türkleri; MHP, muhafazakâr/milliyetçi Sünni Türkleri; BDP, sekülerleşmiş Kürtleri; HÜDAPAR/Hizbullah, Sünni dindar Kürtleri; The Cemaat, dindar Sünni Türkleri; AKP ise merkez sağ/muhafazakâr-Sünni olarak büyük ölçüde tavanında gayri Türk unsurların (Kürtler dâhil) bir koalisyonunu oluşturuyor. AKP'nin tavanında A. Gül, A. Davutoğlu ve C. Çiçek'ten oluşan nispeten etkisiz ve Davutoğlu dışında Tayyip Erdoğan'ın güvenmediği bir Türk unsuru da bulunmaktadır. Bu aksın, The Cemaat ile politik paralelliği gözlerden kaçmamaktadır. Bu partinin başında olan Sayın Recep Tayyip Erdoğan, 'Gürcü' kökenli bir Müslüman olarak, PKK ile 'çözüm süreci'ni başlattı. Kadim 'Türkçü' hegemonya sona erdirildi. Bütün etnik unsurlar, kendi kimliklerini, dillerini geliştirmeye ve ifadeye çalışıyorlar. Bu durum, bir taraftan da İslam'ın ortadan kaldırmaya çalıştığı; fakat *Kureyş* kabilesine dayanan dört halife/Asr-ı saadet dönemi ve *Emevî-Abbâsî* klan-saltanat dönemleriyle de üstesinden gelemediği *kabile*/etnisite dayanışmasını güçlendirdi. Yine de Türkiye'de Aleviler ve Sünniler *Türklükle*, Kürtler ve Türkler *Sünnilikle*, muhafazakârlar ve sekülerler ise *Türkiye* ile birbirine bağlanmıştır. Siyasi erk-

ten beklenen, bu fiilî ümmet/etnik-mezhepsel çoğul toplumu, *kimlik* siyaseti yerine, ahlaki temelli (adalet-zulüm, hakkaniyet-haksızlık) bir politikayla yönetmesidir. Demokrasi de, şeriat da aslında bunu hedefler.

‘Türk’ kelimesinin Anadolu’daki herkesi kuşatan ‘şemsiye’ bir isim olduğu tezine –doğruluk payı olsa da– bütünüyle katılmıyorum. ‘Alman’, ‘Fransız’, ‘İngiliz’ kavramları, bir dille birlikte yapılan asimilasyon sonucu ‘şemsiye’ kavramlardır. Osmanlı İmparatorluğu sürecinde böyle bir asimilasyon yaşanmadı. Yirminci yüzyılın başından itibaren İttihat ve Terakki’nin giriştiği asimilasyon çabaları da başarısız oldu. Batılıların –bu arada İsmet Özel’in de– Müslümanlığı ‘Türk’ kavramı üzerinden dolayım-lamaları da Anadolu’nun ve Osmanlı’nın etnik, dinsel çoğul gerçekliğini yansıtmıyor. ‘Amerikan’ isminde olduğu gibi coğrafyaya atıf yapan ‘*Türkiyelilik*’ veya *Anadolu halkı* tabirleri, burada yaşayan herkesi memnun edecek kapsayıcı birer isim olarak görünüyor. Doğası gereği dinamik olan toplumsal olgulara veya olaylara –nesne veya kişi olmadıkları için– anlamsız ‘isim’ değil, anlamlı ‘isim-sıfat’ verilir. Ayrıca, isim değiştirme de –memnuniyete bağlı olarak– hayatta vaki bir şeydir.

Bu durumda Türkiye’de yaşayan ‘gayri Türk’ unsurların dikkat etmesi gereken bazı hususlar şunlardır:

1. Türk milliyetçiliğini başlangıçta ‘Türk’ etnisitesi (Türk boyları) yaratmamıştır. Onlar adına birçok Balkan kökenli veya Anadolulu gayri Türk (Ziya Gökalp başta olmak üzere) düşünür ve fikir adamı, siyasi önder, bu fikriyatı ileri sürmüş ve desteklemiştir. Osmanlı döneminde saraylı ve şehirli gayri Türk unsurların taşralı/köylü Türkleri *Manav* veya *Etrâk-ı bî idrâk* deyimleriyle aşağıladıkları bilinmektedir.

2. Türkler, burayı fethettikten sonra Osmanlı döneminde –yönetici sülale/hanedanlık Türk olması (Osmanlı) hasebiyle– vergi ve asker/yeniçeri deposu olarak elde tutulmasını da sağlamıştır. En son Kurtuluş Savaşı’nda da aynı şeyi yaptılar. Kurtuluş Savaşı’na Kürtler başta olmak üzere diğer etnik

kökenli bazı Müslümanlar da 'cihad' davası olarak katılmışlardır.

3. Anadolu'nun fatihi, dolayısıyla da 'ev sahibi' olan Türkler, Balkanlar'dan ve Kafkaslar'dan gelen göçmenleri (*evlâd-ı fâtihân*), kendi evine alıp onlara aş, iş, ev, ekmek ve güvenlik bahşetmiştir. Kürtlerin, Anadolu'nun fethinde Alparslan'ın ordusunda bulunmaları, Osmanlı döneminde yaşadıkları 'Kürdistan' bölgesinin 'sahibi' olma hakkını onlara verir; ancak, bugün dağıldıkları ve bulundukları bütün coğrafyayı hak etmezler. Türkiye'nin her yerinde Kürtlerin meskûn olmaları, Türklerin 'ırkçı' olmamalarının, cömertliklerinin sayesinde.

4. Kürtlerin çoğalma hızının yüksekliğinden dolayı, Güneydoğu'dan (Osmanlı döneminde yaşadıkları 'Kürdistan' bölgesinden) Cumhuriyet döneminde göç ederek –başta Doğu Anadolu (Diyarbakır, Muş, Ağrı, Iğdır, Kars, Erzurum, Elazığ, Tunceli, Adıyaman, Urfa, Kilis...) olmak üzere– Anadolu'nun her yerine yerleşmelerine kardeş belledikleri için ses çıkarılmamıştır. Bu demografik değişimin/dönüşümün nedeninin, Türklerin ve diğer asimile olmuş Müslüman unsurların modernleşmeyi/şehirleşmeyi Kürtlerden önce yaşadıkları için, nüfuslarında azalma olduğu bilinmektedir. Şehirli bir gayri Kürt ailenin nüfus ortalaması iki iken, Kürt aileninki beştir.

5. Anadolu'daki Müslüman ahali, kardeşliğini İslam; –gayrimüslimler dâhil– duygudaşlığını, iletişimini ve kaynaşmasını da büyük ölçüde Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Karacaoğlan, Nasrettin Hoca... aracılığıyla 'Türkçe' üzerinden yapmıştır. Kürtler ve Arapların dışındaki bütün gayri Türk unsurların Müslümanlaşması, Türkçe ve Türkler üzerinden olmuştur. Türkçe, –Kuzey Afrika'da Arapçanın bölge halkına zorla empoze edilmesi gibi– gayri Türk unsurlara devlet zoruyla empoze edilmemiştir. Bu durum, Güneydoğu'da tarih boyunca sadece Sünni-İslam kardeşliğine dönüşmüş; Kürtçe, bölgede etkinliğini her zaman korumuştur.

6. Kürtler başta olmak üzere, bu coğrafyadaki bütün 'gayri Türk' unsurlar; Türklerin alicenaplığına, toleransına,

fedakârlığına, Osmanlı döneminde –devletin kurucu etnisitesi olmalarına rağmen– aşağılanmış olsalar da ırkçılık yapmayışlarına vefa ve minnet borçludurlar. Başbakanımız Sayın Tayyip Erdoğan: “Ben milliyetçi olsaydım Arap kızını alır mıydım?” demişti. Doğru. Ancak, Sayın Erdoğan şunu da unutmamalı: Gürcü kökenli bir Müslüman olarak, Arap kökenli Emine Hanımefendi ile evlenmesini temin eden zemin, başta Müslümanlık ise ikinci olarak da, Türkçe ve İstanbul/Türkiye’dir. Anadolu gibi, İslam’ın mayaladığı çok etnisiteli coğrafyalarda ‘ırk/etnisite’ veya ‘kabile/aşiret’ davası gütmek, tek kelimeyle ‘fitne’dir. Kültürel olarak ‘ümmet’, genetik olarak ‘melezlik’, buranın önemli bir gerçeğidir. Şu anda Türkiye’de bu durumda olan milyonlarca insan var. Cumhuriyet döneminde İslam’ın zayıflatılması, ümmet bilincini hayli gevşetmiştir. Nüfus mübadelesinin yapıldığı yıllarda Yunanistan’a gönderilen yaşlı bir kadın, Ortodoks Rum’un: “Biz gavur muyduk ki bizi buralara gönderdiler.” sözü, Osmanlı’nın, İslam’ın yarattığı kültürel mayanın gücünü gösterir.

Etnik kimliklerin, dillerin inkâr edilmesi, kasd-ı mahsus ile asimilasyonu ahlaken yanlıştır. Bu, son iki yüz yılda ekonomik olarak yükselen burjuvazinin yarattığı ırkçılık/milliyetçilik, ulus devlet ideolojisi. Müslümanlık, kimlik ayrımını mümin-kâfir üzerinden; siyasetteki dost-düşman ayrımını da ırk/dil, zengin-fakir (sınıf), mümin-kâfir (din-mezhep) üstünden değil, adalet-zulüm üzerinden yapar.

7. Bugünlerde yaşanan etnik kökenleri yeniden hatırlamanın coşkusu ve hatta yer yer taşkınlığını anlamak mümkündür. Ancak, bunun etnik bölünmeye veya bir tür Türk düşmanlığına/aşağılamasına dönüşmesi asla anlaşılabilir. Bunu yapanları –Allah’a inanıyorlarsa– o Allah çarpar. İktidarı ve imkânlarını ehliyet/liyakat ve hakkaniyet/adalet yerine, büyük ölçüde etnisite (Gürcü, Çerkez, Kürt...) dayanışması üzerinden paylaşan tüm AKP’lilere duyurulur. Bu söylediklerim, tersinden bir tür kabilecilik/milliyetçilik olarak okunabilir. Ama öyle değil; benim amacın, başkalarına (gayri Türk unsurlara) tarihte “iyilikte öncü/öncelik” (9/100) yapmış

olanların, Türklerin hakkının vefa/kadirşinaslık gereği teslim edilmesi çağrısıdır.

Şimdiye kadar hep AKP'ye oy vermiş ve 28 Şubat günlerinden itibaren askerî vesayete karşı, sivil hükümetleri ve iradeyi desteklemiş ve bunun faturasını da ziyadesiyle ödemiş bir Müslüman 'Türk' olarak, etnik anlamda renk körüydim ve sağırdım. İnsanları ahlaki kriterlere göre tanıyordum. Son zamanlarda etnik isim duya duya kökenimin 'Türk' olduğu bana 'hatırlatıldı'. Normalde insan yaşarken adını zihninde tutmaz, hatırlamaz. İsim, ötekilerin bizi tanıması ve 'çağırması' içindir; 'kovması/ötekileştirmesi' için değil. Etnik kökenin, farklılık olarak fıkraların ve folklorun ötesinde benim için 'değersel' bir anlamı yoktur. Fert/kişi/ben olmak ne ise bir dili/ırkı/etnisitesi olmak da aynıdır. Etnik/ırk ve dil farklılığı, Allah'ın ontik/antropolojik yaratmasıdır (30/22). Değer olan, ahlaki karakter ve insan olmanın teknik kapasite 'üstünlük'lerinin (95/4, 17/70) gereği olarak ahlaki sorumluluklarını yerine getirerek kazanılan şeref, izzet, haysiyet ve onurdur (49/13). Ben hâlâ insanları ahlaki olarak (çakal, kurt, hırsız, iki yüzlü, puşt, ahmak veya dürüst, adil, akıllı, namuslu...) değerlendirmeye ve buna göre itibar etmeye devam edeceğim.

'GEZİ PARKI' PROTESTOSU/GALEYANI/VANDALİZMİNİN SOSYAL PSİKOLOJİK ANALİZİ

–Politik-Stratejik Analiz Yerine, Duygu ve Düşüncelerin
Kimyası–

Zorla kültür ve siyasal bir devrimle kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, tek parti yönetiminden sonra 1950'de sandık/seçime geçince halkın kahir ekseriyeti, kültürel değerlerine sahip çıkarak DP/Menderes'i iktidara getirdi. 1960'da devrimciler ihtilal ile yönetimi devirdi ve Başbakanını astı. 1965 de tekrar sandık ve seçim geri gelince halk, AP/Demirel'i tekrar iktidara getirdi. Devrimciler, iktidarın peşini bırakmayarak muhtıralarla 1980'e gelindi ve ordu tekrar yönetime el koydu. 1982'de halk tekrar aynı geleneğin ANAP/Özal versiyonunu iktidara taşıdı. Doksanlardan iki binlere kadar 28 Şubat ile ordu, sağ seçmeni rahat bırakmadı. İki binlerden itibaren AKP/Erdoğan, aynı geleneği devraldı. Ordu, bunları da rahat bırakmadı. 27 Nisan e-muhtırası ve çeşitli darbe teşebbüsleriyle iki bin onlu yıllara geldik.

Devrimcilerin çağdaşlaşma/sekülerleşme ideolojisini benimsemiş olan %30'luk seçmen, 1950'den itibaren çoğu zaman ve çoğunlukla iktidarsızdır. 2000'li yıllardan itibaren de kendini devrimin resmî mirasçısı olarak gören TSK'nın kurmay heyetinin darbe teşebbüslerini desteklemelerinin nedeni, demokratik yoldan iktidar olma umutlarının külliyen tükenmiş olmasıdır. Son dönemde Başbakan Sayın Erdoğan'ın ortaya koyduğu ekonomik ve siyasal başarıdan dolayı –yönetmeye talip oldukları hâlde, buna erişememiş olmaktan dolayı– kendilerini 'aşağılanmış' algılamaktadırlar. Silivri mahkûmiyeti ve Suriye politikasının yarattığı hoşnutsuzlukla birlikte hükûmetin son iktidarından sonra kendini güçlü görerek attığı bazı kültürel-sembolik adımlar, bu kesimi hayli tedirgin etmiştir.

1980'den itibaren Kürtler, kendilerinin Türkiye'de kültürel ve kimlik olarak aşağılandıklarını derinden hissetmeye başladıkları için PKK ortaya çıkmış ve otuz yıla varan bir isyan hareketi yürütmüştür. Kürtlerin oy oranı ise maksimum %10'dur.

Muhafazakâr milliyetçi sağ %70 ve gayri Kürt %90, seküler/sol-Alevi ve Kürtler karşısındaki çokluklarından dolayı, demokrasiyi 'sandık/seçim' fetişizmine indirgeyerek ve tarihsel-kültürel mağduriyetlerinden/mağlubiyetlerinden (Menderes, Özal ve Yazıcıoğlu) dolayı karizmatik lider kültüne duydukları ihtiyaçtan dolayı demokrasiyi ve çoğulculuğu içselleştirememektedirler. Kadın-erkek arasındaki ataerkil/erkek egemen kültür, kolayca siyasete de yansımaktadır. Devrimle kurulmuş, tek partiyle tahkim edilmiş, askerî vesayet rejimiyle sürdürülmüş, yerli burjuvazisinin dışarıyla işbirlikçi olduğu politik kültürel bir yapının normalleştirilmesinin ölümü ve yaralanmayı göze almış 'karizmatik' liderler olmadıkça değiştirilemeyeceği iddia edilebilir. Sandık/seçmen, ülkeyi 'kimin' yöneteceğini tayin eder; 'nasıl' yönetileceğini değil. Sandık ve seçim, şu anda siyasal mağluplar için 'hakem' anlamı ifade etmiyor; çünkü arada 'kilo/siklet' farkı var. Burada sağ/muhafazakâr iktidarlara düşen, bir zamanların er meydanında güreşmemiş, kabadayılıkla/zorla (tek parti dönemi) 'pehlivanı' olan muhataplarını er meydanında 'insaf' ile fazla hırpalamamalarıdır. Diğer türlü, rakipleri minder dışına kaçıyor/kuralları ihlal edebiliyor. Futbolda da 1-3 gol atma 'yenmek' için yeterlidir. Ondan fazlası rakibi 'aşağılama'dır. Bundan sonra sinirler tahrip olduğu için, rakip takım oyun kurallarını ihlal etmeye. 'faul' yapmaya başlar.

Çözüm, tarihsel-kültürel blok olarak 'iktidara mahkûm' %70 ve %90'ın, muhalefete 'mahkûm' %30 ve %10'u özgürlükler açısından taşıdıkları kaygıları göz önünde tutarak ve ekonomik alanda hakkaniyet ve adalete riayet ederek estetik ve etik bir hazır bulunuşla yönetmeleridir. Kültürel, ideolojik ve politik bir devrim yaşamış bir toplum ve ülke olarak, tarihi süreçte toplumda derin 'fay' hatları oluşmuş durumda

(Kürt-Türk, Alevi-Sünni, laik-dindar/seküler-muhafazakâr). Siyasete vaziyet edeceklerin ihtiras, intikam ve inkâr tutumları olamaz. Tersine, tevazu, tolerans, empati ve öz eleştirel ve çoğulcu olma mecburiyetleri vardır.

Sorunun çözümünde muhalefetin üç ayrı grup olduğu göz önünde tutulmalıdır: 1- Faiz lobisi ve dış güçler (ihamet). 2- Marjinal sol örgütler (intikam). 3- CHP tabanı/endişeli modernler/beyaz Türkler (duygusal içerleme/iltihaplanma ve uçuklama). Bu üçüncü kesim, sandıktan umudunu yitirmiştir. Demokraside umudunu yitirmek 'tehlikeli'dir. Bu umutsuzluk, büyük kitlelere 'sokağı' umut hâline getirir (Tahrirleşme). Bu kesim, uzun süreden beri aşağılanıyordu ve korkutulmuştu. Gezi Parkı olayıyla birlikte 'korku sınırı' aşıldı. Taksim'e ve Kızılay'a karşı büyük çaplı kitlesel mitingler düzenlemek, cepheleşme (laik-dindar, Alevi-Sünni) psikolojisini artırır. Giderek Suriyelileşiriz: Dışarıdan bakınca Tayyip= Esed-muhalefet benzetmesi; içeriden bakınca, tersi.

Gezi olayında 'son damla'yı kimin (faiz lobisi, sol örgütler, çevreci-tweet gençliği, dış güçlerin ajanları...) damlattığı önemli değil; önemli olan, bardağın şimdiye kadar dolduğudur. 'Bardağın dolması', burada iki anlama gelir. 1- Faiz lobisinin köşeye sıkışması ve dış güçleri kızdıracak icraatlar. 2- CHP tabanının sandıktan umudunu kesmesi yetmiyormuş gibi; atılan son kültürel-politik adımlar ve Tayyip Bey'in konuşma üslubuyla aşağılanmaları.

Gezi Parkı olaylarının Türkiye'nin yaklaşık 70 iline sıçraması ve 700'e yakın protesto eyleminin gerçekleşmiş olması, olayların nedenini faiz-reklam lobisi, ajanlar, provakatörler, çapulcular, marjinal sol örgütler, vandallara bağlamayı aşarak daha derindeki 'endişeli modernler'in galeyanını tetikleyen sosyal psikolojilerini anlamayı gerekli kılıyor. Sadece şeytanı suçlamak doğru değildir; önemli olan, şeytanların başarılı olmasının bizden kaynaklanan ahlaki-stratejik nedenlerini teşhis etmektir. Muhafazakâr-milliyetçi-mukaddesatçı sağın %70'lik oy tabanı, buraya dükkân açan ve kâr eden (iktidar olan) siyaset esnafının kişisel kabiliyetinden, zekâsından, ah-

laki kabiliyetinden gelmiyor; müşterilerle olan kültürel kod akrabalığından geliyor. CHP, İP, DHKPC... Müslüman mahallesinde (çoğunluğu Sünni Türkiye’de) ‘salyangoz’ satmak ise, muhafazakârlık da bu mahallede sürekli ‘kokoreç’ satmaktır. Mahallede satılacak daha başka nimetler de mevcuttur. Siyaset, bu nimetleri üretme ve yetiştirme zeminidir.

Tayyip Bey, mağdur ve mazlum (muhafazakâr) bir kitlenin temsilcisi olarak kendi de fiilen mağduriyetten ve mazlumiyetten geliyor. Totaliter eğilimi ve psikolojiyi (tarafدارları nezdinde ‘karizma’ ve ‘liderlik’) doğuran bu şartlardır (Atatürk, Hitler ve Öcalan). Bu durumda bulunan kişinin mevcut politik gerçekliği algısı bozulur ve dinleme kapasitesini kolayca kaybedebilir. Lider/karizma, siyasi olarak ‘geri adım atma’ sınırını kolayca aşabileceği için, mümkünse etrafındakilerden birilerinin atılabilecek ‘geri adım’ları behamahal atması gerekir. Bunu ona en fazla ‘güvendiği’ veya ‘saygı’ duyduğu kişiler söyleyebilir. Karşı tarafın alevlenen nefret/kin/intikam ateşini söndürecek olan budur. Bu raddeden sonra karşı tarafa ‘gözdağı’ vermek için atılacak olan ‘ileri’ her adım, yangına benzin dökmektir.

Ramazan ayı yaklaşırken televizyon kanalları 'reyting garantili' hocaları kendi kanallarına bağlamak için yarışa girdiler. Örnek olarak, Nihat Hatipoğlu 600 bin liraya ATV ile anlaşmış. Hoca ramazanın bereketini ifade etmek için: "Bu parayı on bir ayda kazanamadım." demiş. Ayrıca hocanın oğlunu da bu verimli/bereketli 'iş'e hazırladığı biliniyor. Ahmet Özhan 450 bin liraya bir aylığına imza atarken; onu 400 bin lira ile Mustafa Karataş (Show tv), 150 bin liraya M. Fatih Çıtlak Star tv ile antlaşma imzalamış.

Fransız filozof-sosyolog Pierre Bourdieu, din ile ekonomi arasındaki ilişkiyi vukufiyetle teşhis etmiş ve betimlemiştir. Şöyle diyor:

Dinsel girişim, ekonomik boyutlu bir girişimdir. Ancak, bu niteliğini itiraf etmez ve ekonomik boyutunun bir tür sürekli yadsınması dâhilinde çalışır: "Ekonomik bir edimde bulunuyorum; ama, bunu bilmek istemiyorum. Bunu öyle bir kipte yapıyorum ki, kendi kendime ve başkalarına bunun ekonomik bir edim olmadığını söyleyebiliyorum. Başkalarının gözünde, ancak buna bizzat kendim de inandığım takdirde güvenilir olabilirim... Dinsel girişimin gerçeği, iki (kath) gerçeğinin bulunmasıdır: Biri, ekonomik gerçek; diğeri ise, ilkinin yadsıyan dinsel gerçektir. Bu durumda, her bir pratiği betimlemek için, tıpkı bir müzik akoru gibi, birbiriyle üst üste binen iki sözcüğün bulunması gerekir: havarilik- pazarlama, müminler-müşteriler, kutsal hizmet-ücretli hizmet... Dinsel pratiğe eşlik eden dinsel söylem, bir simgesel meta ekonomisi olarak, ibadet ekonomisinin ayrılmaz parçasıdır."⁶

Şüphesiz Bourdieu'nun söyledikleri, dinler tarihini göz önünde tutarsak, oldukça gerçekçi bir niteliğe sahiptir. Ancak bu durum, salt Tanrı rızası için dinsel girişimlerin veya

ilişkilerin olmayacağı anlamına gelmez. Dinler tarihi, bunun örnekleriyle de doludur. Örneğin, Hz. İsa ve havarileri, bunun iyi bir örneğidir. Hz. İsa, din istismarı yapan 'Rabbî' (Ahbar-Haham) denen 'din adamları'nı eleştirirken onlara: "...ziya-fetlerde başköşeyi, havralarda ön tarafları, çarşı ve pazarlarda hürmetle selamlanmayı severler" (Matta, Bab: 23). "Ey kör kılavuzlar! Siz küçük sineği süzerek ayırırsınız; fakat, deveyi yutarsınız." (agy.) demişti. Kur'an'da, Yahudi ve Hristiyan din adamlarının din sömürsünü: "*Haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan insanları alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayan (bunlara), elem dolu bir azabı müjdele.*" (9/34) tehdidiyle eleştirmiştir.

Fransız edebiyatçı Moliere, *Tartuffe* adlı tiyatro eserinde Hristiyan papazlarının din istismarını şöyle eleştirir:

Ah o menfaat düşkünü, iki yüzlü, inanç tacirleri yok mu; onlar, mevki ve itibar satın alırlar. sahte inançlarıyla. Bu adamlar, öte dünya için çabalar gözüktüp, asıl bu dünyada ceplerini doldururlar. Müthiş bir ağırbaşlılık ve yapmacıklıkla insanlara dünya nimetlerinden uzak durmayı öğütler; kendileri ise, saraylarda yaşarlar. Kendi kusurlarını da çok güzel kitabına uydururlar. Fırsatçıdırlar, kinci, imansız ve yapmacıklıdırlar...⁷

Büyük İslam filozofu Kindî ise aynı tipin Müslüman versiyonunu şöyle eleştirir:

...Amaçları, politik veya bürokratik riyaset ve din tacirliğidir. Oysa, kendileri dinden yoksundur; çünkü, bir şeyin ticaretini yapan, onu satar; sattığı şey ise, artık kendinin değildir. Kim, din tacirliği yaparsa; onun dini yoktur.⁸

İslamiyet'te 'din adamı' sınıfı yoktur. Âlimler (ulemâ) vardır. Âlimler, İslam'ın erken döneminde devletten menfaat temin etmezlerdi, Medreselerin kurulmasından sonra âlimler, devlet memuru olmuşlardır. Onlar, Kur'an'ı ve hayatı dinî prensipler açısından yorumlarlar. Bugünkü akademisyen 'ilahiyatçı'lar, ulemanın zayıf mirasçılarıdır. Müftü, vaiz ve

7 Moliere, *Tartuffe*, çev. M. F. Gençkal, İstanbul 2008, s. 28.

8 Kindî, *Felsefî Risaleler*, çev. M. Kaya, İstanbul 1994, s. 4-5.

imamlar, zamanın gerektirdiği 'din görevlileri/hizmetlileri'dir. Maaş almaları caizdir. Eskiden 'ulema' ticaret veya vakıf gibi gelirleri olduğu için "*Allim meccanen, kema ullimte meccanen*: Bedava öğrendiğin gibi, bedava öğret." ilkesince vaaz ve irşat faaliyetinde bulunuyorlardı. Günümüzde bunların nesli kalmadı. Dinî kurumların (Diyanet ve ilahiyat) halkın dinî bilgisini ve şuurunu artırmak için 'Allah rızası' için olmasa da maaş karşılığı vaaz ve irşat faaliyetinde bulunmaları, anlaşılır bir durumdur. Bu durumda, din görevlileri memurlar: müminler ise Bourdieu'nun 'müşteriler' dediği duruma tekabül eder. Ancak, 'reyting garantili hocalar', medya çağında tam yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız 'din istismarcıları' grubuna giriyorlar galiba. Piyasa sisteminde dinî yorum ve vaaz da 'arz-talep' kanununa bağlı. Kitlelerin gönlüne, arzusuna göre bir söylem geliştirmişsen eğer, reytinge bağlı olarak gelsin itibar ve paralar. Spinoza'nın dediği gibi: "Kitleler, Tanrı'yı kandırma peşindedirler." Reyting garantili hocalar ise bu kandırma işinin profesyonelleri/meslek erbabı oluyorlar.

Dünyadaki sigara karşıtlığı ve yasağı Türkiye'ye de sirayet etti. Kapalı mekânlarda ve kamu binalarında sigara içmek yasaklandı. Yasağı savunanların sağlık açısından haklı ve ahlaki argümanları var. Dinî açıdan hakkında açık hüküm yoktur diye 'tahrimen mekruh' demeye de gerek yoktur. 'Haram'ın bütün koşullarını fazlasıyla taşımaktadır. Kendine ve etrafına zarar vermek. Sigara içmeyenler tiryakilere biraz üstten zavallı, bağımlı (hasta) ve neredeyse 'ikinci sınıf' insan gözüyle bakıyorlar. Ancak, sigara içme olayı, sanıldığı kadar basit bir şey olmadığı gibi, sigara yasağı da sanıldığı kadar masum/haklı bir tepki değildir. Öncelikle, sigara içmek, yaygın kanaatin aksine sadece biyo-fizyolojik bir zevk-keyif veya bağımlılık değildir. Evet, kafası boş ve tuzu kurular keyfine sigara içebilirler: "İster zengin ol, ister fukara, yak yemeğin üstüne bir sigara." sözü böylelerini niteler. Oysa sigara içme olayı, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı gibi daha derin psikolojik-ekonomik sebeplerin bir sonucu ve semptomu da olabilir. Ekonomik yoksulluk içinde olanlar, ruhsal anomi, boşluk yaşayanlar ve yalnızlar, sığınacak yer olarak uykuyu veya uyuşturucu, alkolü ve sigarayı tercih edebilirler. Çaresiz; acı, ıstırap ve sıkıntı içinde olanlar, bu tip bağımlılık yaratan maddeler kullanırlar. "Efkâr (üzüntü) basınca" onu dağıtmayı sigarada ve kadehlerde ararlar. Orhan Gencebay'ın "*İçiyorsam sebebi var / Yarınmdan ümit mi var*" dizeleri bu hâletiruhiyeyi dile getirir. Yoksul ülkelerdeki bağımlılıklar ekonomik; zengin ülkelerdeki bağımlılıklar ise ruhsal boşluktan kaynaklanır.

Üçüncü bir tiryaki grubu daha vardır ki bunlar, kaygılı ruhlardır. Kendini gerçekleştirme kaygısı olanlar, bir ideal peşinde koşanlar, tutkuları, duyguları, davaları olan, entelektüel olanlardır bunlar. Bunlar sigara karşıtları kadar kendilerini düşünmezler, fazla akıllı, sağlıklı olmayı, genç kalmayı,

uzun yaşamayı ve huzurlu olmayı terk etmişlerdir. Sigarayı ta ciğerlerine kadar çekişleri 'eskâr'larındandır ki fikrin çoğuludur.

İtiraf etmeli ki sigara karşıtları 'akıllı'dırlar; sağlıklı olmayı, genç kalmayı, uzun yaşamayı hedeflerler. Bunlar hava kirliliğini, suların kirliliğini, toprağın kirliliğini, besinlerin kirliliğini (kimyeviliğini), egzoz gazlarını, nükleer radyasyonu görmüyorlar, sigarayı gördükleri kadar. Sigara karşıtları genellikle Kaygusuz Abdallardır. Sigara içme sonucuna, bu kendini bile bile öldürme, ölüme götürme eylemine basit bir 'aptallık' gözüyle bakıp 'zorla' bunu engellemeyi kendilerinde bir 'hak' ve üstünlük alameti olarak görürler. Sigara içenlerin (kendini öldürenlerin) hangi ekonomik, kültürel koşullar ve düşünsel kaygılar gereği bu duruma geldiklerini zerre kadar anlamaya çalışmazlar. Sigara karşıtı bu benciller, zorla, yasakla, zamlarla sorunun halledilebileceğine inanırlar. Muzdariplerin, yoksulların, yalnızların, sıkıntı içinde olanların, kaygı taşıyanların dertleriyle hemdert olmayı düşünmeyecek, düşünemeyecek kadar 'huzurlu'durlar. Sigara içme olayı basit bir 'bağımlılık' olayı değildir. Bağımlılık sonuçtur. Asıl önemli olan sigaraya/alkole/uyuşturucuya başlamayı kolaylaştıran/hazırlayan koşullardır. Mücadele edilmesi, çözülmesi gereken budur. Kimse bu zor ve karanlık bölgeye girmek istemiyor. Zira yasa koyup ceza kesmek daha kolaydır.

1. İlk Küçük Şoklar

İran'a 6-10 Mayıs 2009 tarihinde bir akademisyen arkadaşım ile sivil olarak oradaki medreselerde/merkezlerde teolojik alanda neler yapılıyor öğrenmek ve biz, ilahiyat alanında Türkiye'de son 20-30 yılda neleri tartışıyoruz birbirimize aktarmak amacıyla, kontak kurmak için gittik.

Havaalanında bizi karşılamaya gelecekleri yarım saat bekledikten sonra iletişim kurmak amacıyla telefonlarımıza davrandığımızda telefonların çalışmaması ilk şoktu. Karşılamaya gelenlerden arabayı kullanan 'Azeri uşağı'; bizimle muhatap olan ise kıt Azericesiyle İranlı bir genç idi. Tahran'da bir otele gitmeyi beklerken, 'Şehr-i Mukaddes'e, Kum'a gideceğimizi söylediler. Yolda hafızamda öğrencilik yıllarımdan kalan Hâfız'ın bir iki beytini okumam onları mest etti. İki saatlik bir gece yolculuğuyla Kum'a vardık. Bizi bir medresenin yurduna yerleştirdiler. Ranzalı sekiz kişilik bir odada iki kişi kaldık. Arkadaşım şoke olmuş idi, ben ise yatılı okuduğum yılları hatırlamışken uyuyakalmıştım. Sabah 6'da uyandırdılar; saat sekizde Rey'de başlayacak olan 'el-Kuleynî' Sempozyumu'na yetişmemiz gerekiyormuş. Bu sefer mihmandarımız İstanbul'dan Kum'a gelip dinî eğitim gören Türk öğrenci, Sevgili Yusuf idi. Saat sekizde Rey'deki İmam Hasan el-Mücteba'nın oğlu Hazret-i Abdülazim'in türbesinin de olduğu külliyeye geldik. Mütevazı kahvaltımızı külliyenin aşevinde yere bağdaş kurarak yaptık. Klasik İran mimarisinin nefis bir örneği olan komplekste İslami ilimlerden Kur'an, hadis ve kelam-felsefe (irfan) için ayrı ayrı araştırma ve eğitim merkezleriyle birlikte, kütüphane, astronomi merkezi, müze, klinik, aşevi ve misafirhane mevcut.

Sıkı aramadan sonra konferans salonuna girdiğimizde bütün koltuklar, çoğunluğu beyaz sarıklı (siyah sarıklılar peygamber soyundan gelen 'seyyidler' oluyor), siyah cübbeli, hepsi sakallı mollalar salonu doldurmuştu. Sahnenin arka duvarını kaplayan 'Allah' lafzının önünde kürsüde ayakta hafız-ı kelamın Kur'an okuyuşuyla birlikte yerlerimizi aldık. Ayetullah Haşim-i Rafsancanî'nin açılış konuşmasıyla sempozyum (aslında seri konuşmalar) başladı. Konuşmalardan biri yapılırken yaşlı Afganistanlı bir mollanın oturduğu yerden sürekli konuşmacıya karşı çıkması, laf atması, ortalığı hareketlendirdi. Susturmaya çalıştılar, olmadı. Sonunda kollarından tutup havada konuşa konuşa dışarı çıkardılar. Yusuf'un yüzü çok üzüntülüydü. Zira hocaları hakkında bizde oluşturmaya çalıştığı iyi imajı zedeleyen bir durumdu bu. Yusuf'un kendisi de yapılan konuşmalardan pek bir şey anlamamış olmalı ki bize fazla tercüme yapma ihtiyacı duymadı. Biz de yarı uyuyarak ilk 'meyve molası'na ulaştık. Molada sigara içişime mollaların gözaltından bakışlarına aldırmadan sigaramı tükettim. Orta Çağ İslam/İran mimarisinin şaheseri içinde yüzlerce sarıklı/sakallı mollanın arasında iki ayırık otu gibiydik, biri uzun saçlı –ben–, diğeri kravatlı, takım elbiseli iki 'profesör'. Şadırvana öğle namazı için abdest almaya giderken, zaman ve mekân algım hayli dağılmıştı. Öğleden sonraki oturuma katılmadan Kum'a döndük. Arkadaşım Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu'nun şikâyeti üzerine bizi yurttan bir otele transfer ettiler. Bir sonraki gün tanıştığımız 'Azeri' bir molla odamızı daha lüks bir diğeriyle değiştirdi: Milliyetçiliğe hak mı verelim?

2. Şehr-i Mukaddes: Kum

Mollaların deyişiyle Havza-i Kum: Şehr-i Mukaddes: Kırac ve çölün ortasında yeşili olmayan, bir buçuk milyon nüfuslu, çoğu iki katlı yapılardan oluşan gri şehir. Üç yüze yakın medrese, akademi, araştırma merkezi; elli bin öğrencisiyle İran'ın dinî merkezi. Ahmed-i Necat'ın direktifiyle şehir, klasik mimari tarzını koruyarak yenilenmeye çalışılıyor. Kahire'de olduğu gibi, trafik kurallarının işlemediği, kaosun içinde kozmos.

Otomobiller, motosikletliler ve yayalar, herkes birbirinin hızını biliyor gibi. Ancak, söylendiğine göre trafik kazalarındaki yıllık ölüm bilançosu İran'da 30 bin kişi. Bizden betermişler.

Şehrin sokaklarında kara çarşafı (çador), fakat yüzleri bakımlı kadınlar ile beyaz sarıklı ve sakallı mollaların harmonisi var. İran sanatındaki renklerin (örneğin, firuze) ve desenlerin narin cümbüşü, toplumsal hayatta iki renge indirgenmiş: Masumiyetin sembolü: beyaz ve üzüntünün, yasın, matem, ağdın sembolü: siyah. Veya daha derine bakarsak İran'ın üç bin yıllık dinî kavramlarıyla: Nur ve zulmet. İran'ın tarihi ve dinî köklerinden asla vazgeçmeyeceğinin işareti. Fakat kadınların toplumsal hayatın her alanında bu 'siyah' görüntülerine ters bir statüleri olduğunu herkes biliyor. İran'da dilencilik yasak. Yüz metrede bir cadde kenarlarına konulmuş sadaka kumbaralarına atılan paralar toplanıp fakirlere veriliyor. Kum'da bulunduğumuz günlerde Hz. Fâtıma'nın ölüm yıl dönümü törenleri vardı. Akşamları şehrin en büyük camii/türbesinde Hz. Ali'den rivayet edilen uzun 'Kumeyl' duası ağıt olarak, ağlayarak hoparlörden okunuyordu. On binlerce kadın-erkek bu duaya gece yarısına kadar katılıyordu. On iki imam ve onların ahfadının türbelerini 'ziyaret', Şiilikte 'hac' ibadetine yakın bir değer taşıdığı gibi, onların her birinin doğum ve ölüm yıl dönümlerinde yapılanlar da birer nafile 'ibadet' makamında. Bunlara devrimden sonra 'şehit' edilen Ayetullahların sayısı da eklenince, biraz Acem abartısıyla "Her yer Kerbela, her gün aşure" sözü doğru oluyor. İran'da türbeler şehirlere, ziyaretler/törenler de insanlara sürekli maneviyat/ruhaniyat veriyor. Sünnilikle mukayese edildiğinde Şiilikte zaman ve mekânın 'kutsal' ile doldurulması, Protestanlık ile Katolikliğe benziyor. Birincilerin fakirliği izahtan varestedir. Katoliklik ile Şiilik arasında da bir benzetme yaparsak, günümüzde birincisi ölü, ikincisi ise diri ve cevval. Dinin toplumsal bir dünya kurma mekanizmaları devrimden sonra ülkede daha da çoğaltılmış durumda.

Kum'da gezdiğimiz yazma eserler kütüphanesi harikaydı. Ayetullah Maraşî (babası Maraş'tan gitme) tarafından kuru-

lan özel el yazmaları kütüphanesi, zenginlik bakımından dünyada üçüncü. Maraşî, parayla hatim okuyarak, parayla kaza namazı kılarak ve bazen de aç kalarak kazandığı paralarla kitaplar almış ve bu harikayı yaratmış. Allah rahmet eylesin.

Her birinin ülkenin değişik kentlerinde yüzlerce şubeleri olan üç merkez/medrese/üniversite/akademide yetkililerle görüşmeler yaptık. Türkiye'den kendilerini tanımak, fikir teatisinde bulunmak, ilişki kurmak isteyen bizlere son derece sıcak ilgi gösterdiler, kendilerini tanıttılar ve Türkiye'deki dinî düşüncüyü/ilahiyat fakültelerindeki çalışmaları tanımak istediklerini söylediler. İlk iki gün sarık/sakal ve cübbenin zihnindeki negatif duvarı (öteki/molla) ile toplantılara katıldım. Ancak üçüncü günde 'sarık' imgesini aşarak yüzlerindeki, konuşmalarındaki aynı uygarlığa, dünyaya, dine ait olma-lığın derin ortaklığını (kardeşliğini), yüzlerindeki meymeneti, samimiyeti görmeye başladım. Rengi farklı olsa da kırk-elli yıl önceye kadar Anadolu'nun birçok yöresinde benzer sarıkların giyildiğini, jandarmaların gelmekte olduğunu duyunca da çıkardığını hatırladım. Ayrıca da papazlarla ilahiyatçıların veya diyanetçilerin akdettiği birçok 'diyalog' toplantısında asla yakalanamayacak sıcaklığa rağmen, çoğumuzun onlara karşı nasıl da 'hoşgörülü' ve sevecen davrandığımızı hatırlayınca ilk günlerdeki duygularımdan dolayı kendimden utandım.

Medrese/merkez/akademilerin araştırma ve eğitim programlarına baktığımda programlarda var olan Sünnilik ve çağdaş sosyal/insan bilimleri müfredatının yer almasının ve çalışma/araştırma konusu yapılmasının 'bilim için bilim' gâyesinden daha fazla, birincil amacının 'Şiiliği' tahkim etmek olduğunu hissettim. Devletin resmî ideolojisi 'Şiilik' olunca, politik iradenin 'ilim/bilim' kurumlarına yüklediği misyon da onu güncellemek oluyor. Doğal olarak, 'Devrim' bir 'iman'ı temsil ettiği için, ilim kurumları 'kritik/eleştiri' ile onun altını oyacak hâli yok. Onların dinî/ilmî sorumlulukları/kullukları bu gövdeyi ayakta tutmak, yaşatmak ve düşmanlarına karşı korumak olmalı. Bizim 'Sünni'liğe karşı kritik oluşumuzdan hayli memnun olan mollalar, Şiiliğe karşı kritik düşüncüyü

benimsemiş bazı çağdaş isimlerden (örneğin. Ali Şeriatî ve Ahmed el-Kâtib) bahsettiğimizde pek de memnun olmadılar.

Devletin/Devrim'in politik baş düşmanı ABD ve İsrail ise teolojik 'iç-öteki'sinin ise seküler veya yarı seküler Sünni ülkelerden daha ziyade, 'Selefi/Suudi Arabistan' olduğunu gördüm. Sanırım bunun esprisi "Yumurta (dogma) yumurtaya değince kırılır." olmalı. Esas neden siyasi olsa da Irak şu anda bu kırılmanın alanı. Ancak İran Devrimi'nin önderlerinin – başta Humeyni olmak üzere– Sünni dünyayla ilişkilerde ihtilaf noktalarından ziyade ittifak noktalarını ön plana çıkarmak yönünde 'siyasi' (dinî) bir karar aldıkları da bilinmektedir.

Selefiyye ile Araplık, tasavvuf ile Türklük arasında nasıl kültürel/psikolojik bir genoloji varsa Şiilik ile Perslik (Farslık) arasında da aynı genolojik bir uyuma var. Anadolu Türklerinden/Türkmenlerinden Şii olunca 'Alevî' oluyor; ağıt/mer-siye 'türkü/nefes'e dönüşüyor, göğsünü dövme de 'semah' oluyor herhâlde. İran Azerilerinin Şiilik ortak paydasında eritilme siyasetinin faili bahsettiğimiz genolojik örtüşmedir. Genç Azeriler neredeyse Türkçeyi unutmuşlar. Bunun sebebi sorduğunda, bir Azeri esnaf: "Bizim TRT-Şeş'imiz yok." demişti. Ancak, Tebriz gibi Türklerin yoğun olduğu bölgelerde Türkçe yayın yapan yerel televizyonların olduğunu öğrendim.

Dinin tarihte/toplumda teoloji/mezhep olarak yaşandığı sosyolojik/hermenötik bir gerçekliktir. Teolojilerin kendilerini bizihi 'din' yerine koydukları da –bir zaaf olarak– bilinmektedir. Fakat birçok dinde yeni mezheplerin/ekollerin çıkması (örneğin, Protestanlık, Selefilik vs.), bu zaafın aşılabilirliğinin bir göstergesidir. Şiilikte de Usûlî-Ahbarî şeklinde düşünsel bir ekolleşmenin olduğu ve İran Devrimi'nin 'Usûlî' ekole mensup Ayetullah Humeyni'nin *velâyet-i fakih* (fakihlerin yönetimi) içtihadıyla başarıldığı bilinmektedir. Bütün bunlara rağmen, Şiiliğin temeli olan 'imamet' ve 'masumiyet' akaid ilkelerinin (dogmalarının) aşılabileceğine dair zerre miktarı bir emare yoktur. Şiilik, Hz. Muhammed'de var olduğuna inanılan 'masumiyet' ve onun Tanrı ile ruhsal/zihinsel direkt ilişkisinin Hz. Ali kanalıyla on iki imama geçtiği ve yoğunluğu

azalsa da ayetullahlarda devam ettiği inancına dayanır. Bu ruhani yetki ve yetenek transferi, Hz. Muhammed'in siyasal yetkisinin transferini de içermektedir. Muaviye ve Ali arasındaki çatışma sonrasında Emevîlerin Hz. Ali soyuna karşı giriştiği trajik kıyım ve kırım, bu tarihi, Şiiliğin ontolojik bir parçası hâline getirdi. Tıpkı Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi, ölümü, dirilmesi vs. tarihi olaylar üzerine Katolik Kilisesi ve mezhebinin kurulması gibi. Orta Çağdaki Katolik Kilisesi ve imparatorluk arasındaki siyasal ilişkiye benzer olarak, dinî otorite (Ayetullah Hameney) ile siyasal otorite (Ahmed-i Necat) arasındaki ilişki –dinî otoritenin nihailiğine rağmen– bir rekabet, çekişme ilişkisi değil; bir iş bölümü, ortaklık ilişkisi gibi.

Kafkasya, Türki Cumhuriyetler ve Arap dünyası üzerinde iki kadim (Pers ve Osmanlı) imparatorluğun vârisi iki yeni devletin (İran ve Türkiye) nüfuz mücadelesi alttan alta hâlâ sürüyor. İdeolojileri farklı olsa da iki devlet arasında epeyce paralellikler mevcut. Bizim için Atatürk'ün sembolik-kapital değeri ne ise onlar için Humeyni'ninki aynı. Anıtkabir ve Humeyni'nin Türbesi de öyle. Bizim liderimizin resim-heykel ve vecizelerine verdiğimiz önem kadar, onlar da Humeyni'nin resimlerine ve sözlerine yer veriyorlar. Örneğin, Van sınırında onların tarafta Humeyni'nin resmi, bizim tarafta Atatürk'ün resmi birbirlerine bakıyor. Onlar, kadınları örtünmeye zorlarken biz açılmaya zorluyoruz. Bazı kesimler için bizim 'Atatürkçülüğü'müz ile onların tümünün 'Humeynîciliği' aynı.

Sünnî kelâmı, felsefeyi (Meşşâî felsefesini) düşman olarak görüp evinden kovmasına rağmen (Gazâlî); Şii dünyada, Eflatun felsefesi (ilahî felsefe) mistisizmle 'İşrakîlik' adıyla birleşerek (Şîrâzî, Sebzevârî, Molla Sadrâ, C. Devvânî, N. Tûsî...) tarih boyunca Şiiliği hep besledi. Salt-aklı aşan bu felsefe (teosofi), masumiyet ve imamet dogmalarının arkasında durduğu müddetçe, hiçbir 'aklı' ve 'dilsel' (*beyânî*) kritik/teolojik tartışma bunları yerinden oynatamaz. Humeynî: "İmamlarımızın Allah ile öyle 'hâlleri' vardır ki o makama, ne melek-i mukarrebûn ne de nebi-yi mürselin ulaşabilir." demişti. Şiilikteki 'rabbani âlim' (âlim, arif, filozof) unvanı, Sünnilikte-

ki 'kelamcı', ayetullah sıfatı ise Sünnilikteki 'fakih'e tekabül eder. Âlimlere nispet edilen 'ayetullah' ve 'huccetullah' gibi ifadeler, epistemolojik bağlamda onların 'papa'lar gibi dinî bilgi alanında yanılmazlığını ima etmektedir. Sünnilikteki 'tasavvuf', nesnesi olmayan bir öznenin 'devrimciliği' ise Şiilik, nesnesi siyaset olan siyasi/mistik bir devrimciliktir. Sarıksakal-cübbe, bir yandan din adamlarının toplum üzerindeki dinî/siyasi otoritesini kurarken, diğer taraftan da günaha karşı bireysel otosansürü temin ediyor: "Sarığı olanın sırığı olmaz." "Sakalından utan."

3. Tahran: Kafesteki Pars

Devrimin, İran'ın diğer şehirlerini kolayca hükmü altına alıp ideolojisine bağladığını söyleyebiliriz. Çünkü devrimin önderi olan ayetullahlar ve mollalar, kır-köy kökenli olduğu gibi, destekleyen halk da orta ve alt tabakalardı. Aralarında ciddi bir dinsel/teolojik (ideolojik) kopuş yoktu. Ancak Tahran müstesna. Şah'ın yarattığı tipik bir megalopolis olarak bu şehir. Şah ailesinin yaptığı 'Ak Devrim'in, modernleşmenin, sekülerleşmenin, halktan kopuşun, zenginlerin sembolü ve mekânıydı. Devrimden sonra devrime epeyce bir süre direnmesine rağmen, zıdd-ı inkılâbî cephe (Şah taraftarları, komünistler, namıdiğer Mücahidin-i Halk) şimdilerde pes etmiş durumda. Üst geçitlere yazılmış Humeynî'nin sözleri, duvarlara çizilmiş ayetullah resimleri, sokaklara ve meydanlara verilmiş dinî isimlerle şehir otuz yıldır Şiileştirilmeye, dinselleştirilmeye çalışılıyor. Mecburi yarım başörtüsü, modernleşmiş (abartılı makyajlı) Tahranlı kadınların başlarında hâlâ iğreti duruyor. İki yıl önce Antalya'da bir otelde kalırken, bir İranlı turist kafesi gelmişti otele. Elli beş altmış yaşlarında bir kadının mini etek giydiğini gördüğümde İranlı modern kadınların devrim sonrası trajedisini hissetmiştim.

Dinî tebliğ/propaganda eğitim kurumlarında yapıldığı gibi radyo ve televizyonlardan da sürekli yapılıyor. Arabaların çeşitli yerlerine yapıştırılan çıkartmalar ve yazılar dikkat çekici: *Es-selâmü aleyke ya ruhullâh*: Selam sana ey Allah'ın ruhu (Humeynî). Selam sana ey Fâtıma. Allah, İmam Mehdi'nin

(On İkinci İmamın) çıkışını hızlandırın... bunlardan bazıları. Humeyni'nin Tahran'daki mezarı, Tahran'ın bekçisi gibi. Tahran'da düzenlenen uluslararası kitap fuarı hem katılan yayınevleri-kitap miktarı hem de halkın gösterdiği ilgi bakımından fevkalade idi. Tahran'da göze çarpan arabaların modellerinin azlığı ve ortalama on-on beş yıllık oluşunun kaynağı, hem iktisadi (fakirlik) hem de İslami (israfı önleme) olmalı. İran, küresel kapitalist sistemin dışında, aynı zamanda ambargo altında kendi kendine ayakta durmaya ve kendi modernitesini, sanayisini, silahlanmasını yaratmaya çalışıyor. Uzak Doğu ülkeleri gibi, teknik 'taklit' kabiliyeti gelişkin olmadığı için durumu zayıf.

4. Hâsıl-ı Kelam

Sünnilik, sararan umumi yeşilliğin içinde daha koyu yeşillikler oluşturmaya başlamış olsa da (fundamentalizm, radikal/siyasal İslam) Şiilik, siyah ve beyaz renkleriyle Tanrı'yı yeryüzüne indirmiş ve politikaya sokmuş durumda. Grileşen ve sararan (çölleşen: Nietzsche) dünyamızda bu renklerin yeryüzünde olması, atmosferimiz açısından her hâlükârda iyidir. Şeytanı yaratarak insanlığın dinî düşüncesine katan eski İranlılardır. Humeyni, Amerika'yı 'Büyük Şeytan' olarak nitelemişti; veled Bush da İran'ı 'Şeytan Üçgeni'nin bir numaralı unsuru olarak ilan etmişti. Kimin haklı olduğuna insanlığın vicdanı karar verecek. Ancak, Amerika ve İsrail'in işi zor. Çünkü İran'ın Allah'a olan inancı, ABD'nin Baba-Oğul ve Kutsal Ruh'a, İsrail'in de Yahve'ye olan inancından çok daha güçlü görünüyor. Bir tarafta ölümü 'şehadet' olarak hayata tercih eden 'uhrevi' bir halk, diğer tarafta yaşamı epeyce zenginleştirmiş ve estetize etmiş dünyevi (seküler) halkların 'paralı' askerleri. Berikiler, güçlü olsa da kaybedecekleri çok şeyleri var. Ölümü göze almış insanlarla başa çıkmak zordur. Çünkü onların kazanacağı sonsuz bir 'öteki' dünya var.

Türkiye'ye döndüğümüzde gözümün ve zihnimim her şeye alışması iki günümü aldı.

Ak Parti, otoriter İslamcı 'Milli Görüş' gömleğini çıkarıp 'demokratik muhafazakârlık' kavramıyla demokrasi ve laiklik ile bir biçimde barışmaya başladıktan sonra, Hayrettin Hoca, çıtayı yükselterek İslam'ın gavur/Batı icadı demokrasi ve laiklikle asla uyuşamayacağını tekrar etmeye başladı. Örneğin, 29.05.2014 tarihli *Yeni Şafak*'taki yazısında şöyle diyor: "Demokrasinin oturduğu zihniyette, felsefi temelde beşerin Yaratan'a denkliği, üstünlüğü veya bağımsızlığı vardır. Burada insan, Allah'tan bağımsızdır. Demokrasinin esası budur ve bunun İslam ile katiyetle bağdaşmayacağı kanaatindeyim." Hoca, asıl problemin, demokrasinin kökeninde beşeriyetin bulunması değil; onun ayrılmaz parçası olarak lanse edilen, devletin vatandaşlarına eşit uzaklıkta olması ve yasa yapmada dine başvurmama anlamında laiklik olduğunu belirterek şöyle devam ediyor: Laik demokrasinin İslam ile çelişen temel noktası: "Allah'ı işe karıştırmaması, hâkimiyetin doğrudan ve kaynak olarak halka ait olduğunu ilke olarak kabul etmesidir... Demokrasilerde dinli dinsiz, eşcinsel olan olmayan, dinî ahlak ve hükümlere riayet eden ve etmeyen her kişi, eşit değer, durum ve haklara sahip olarak bir arada yaşarlar. "Eşit değer, durum ve haklar"da, Batı tipi demokrasinin İslam ile bağdaşmaz oluşunun bir başka delilidir." Ayrıca Hoca aynı yazısında demokratik-laik bir toplum için İslami kaynak olarak gösterilen 'Medine Vesikası'nın da yorumlandığı gibi olmadığı, onun Medine'ye hicret eden Peygamber'in zayıf döneminde yaptığı ve yine de iplerin kendi elinde olan bir güvenlik anlaşması olduğu ve topu topu 9 ay sürdüğü, sonradan hâkimiyeti bütünüyle ele aldığını söyler.

Hocanın yaptığı eleştirilerin benzerini yirminci yüzyılın başlarında İslamcılığın önemli temsilcilerinden biri olan Said Halim Paşa da yapmıştı. Paşa, kanun yapma yetkisinin iti-

dal, hikmet, ihtiyat, basiret ve bitaraf olan ve faziletleriyle, ilimleriyle milletin hürmet ve itimadını kazanmış mütehassıslar sınıfına, şeriatı temsil eden ulemaya, erbabına, selahiyet sahiplerine verilmesi gerektiğini; bu mühim vazifenin, taraf tutan, adaletle fazla ilgilenmeyen, siyasi rekabet ve ihtirasların peşinden koşan siyasi erke, hükûmete ve siyasi partilere verilemeyeceğini ileri sürer.⁹

Batı'da da birçok idealist ve romantik düşünürün (Nietzsche başta olmak üzere), aristokrasiyi, seçkin elitler yönetimini demokrasiye tercih ederek; demokrasiyi sürünün, ayak takımının, anti-kültürün iktidarı olarak eleştirdikleri bilinmektedir.

Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı kitabında, demokrasiyi ideal bir rejim olarak değil, 'kurucu-rasyonalist' (sosyalizm, faşizm) ve totaliter-teokratik rejimlere karşı, beğenmediğimiz yöneticileri belirli bir süre içinde kansız olarak başımızdan defetme ve yenileriyle değiştirme fırsatı veren insanlığın elinde denenmiş en iyi veya az kötü rejim olarak niteler.

Bu yazıda, önce Fazlur Rahman ve M. Âbid el-Câbirî'nin demokrasi ve laiklik konusundaki görüşlerini özetledikten sonra, İslam-siyaset-demokrasi ve laiklikle ilgili görüşlerimi Hayrettin Hoca'nın ve Said Halim Paşa'nın yaklaşımlarını irdeleyerek ortaya koymaya çalışacağım.

Fazlur Rahman, "Dinin Emrindeki Siyaset" adlı makalesinde "siyasi aksiyonun, İslam'ın ve onun kamu hayatını düzenleyen değerlerinin bir bölümü, açıklaması ve gerekli bir aracı olduğunu; devletin dinin şeffaf bir yansıması, aracı olduğu; dinin insan hayatının bütün alanlarına doğrudan nüfuz ederek oraları etkilediği; camide ve savaş alanlarında olduğu gibi pazarda, okulda ve meclis salonlarında da olduğunu" söyler. Rahman'a göre İslam'ın nihai amacı, yeryüzünde ahlaki prensiplere bağlı sosyo-politik ve ekonomik bir düzen kurmaktır.

Kendi görüşlerini Cemâleddîn el-Efgânî ve Namık Kemal'in İslam'daki 'şûrâ' prensibini halk iradesini temsil eden ve halkın kendi meseleleri için verilecek kararlara aktif olarak katılmasını sağlayan temsili hükûmet anlamında doğru yorumlarına dayandığını söyleyen Rahman, kendisinin de demokrasinin Orta Çağ yönetimleri olan saltanat ve hilafetten İslam'ın hedeflerine daha çok hizmet edeceğini söyler.

Halim Paşa'nın ve Hayrettin Hoca'nın yasamanın halkın arzularına ve cehaletine bırakılamayacağı, uzmanlık gerektireceği itirazına Namık Kemal'e dayanarak Rahman şöyle cevap verir: Savaş, barış, vergi, eğitim... gibi umuma ait 'iş'lerin çözümü için teknik ilahiyat bilgisine sahip olmak gerekmez; Kur'an'ın bu konulardaki tavsiyelerinin ortalama herkes tarafından anlaşıldığı ve bugün de anlaşılabilirliğini belirtir. Kur'an'ın amacının insanlardaki ahlaki enerjiyi ortaya çıkararak bunu uygun kanallarda kullanmak olduğunu belirten Rahman, ona teknik bir kitap olarak bakmanın şuurumuzu körelteceğini ileri sürer. Kitlelerin kararlarında ilahî iradeye değil de arzularına, keyiflerine göre tercihte bulunacakları itirazına da Rahman şöyle karşı çıkar: "Eğer İslam ümmetini oluşturan kitleler İslam'dan habersiz ise bu hata kime aittir? Sorumluluk, Müslüman hükûmetlere, özellikle de Müslümanları eğitmeyi ihmal eden din âlimlerine, dinî liderlere aittir."¹⁰

Özetle, Fazlur Rahman, İslam-siyaset ayrımına veya İslam-laiklik ayrımına gitmeden, demokratik zeminde ikisini birbirine çelişik olarak görmemektedir.

Câbirî'ye gelecek olursak, o da İslam'ın devletten ayrılmayacağını, her ikisinin de amaçlarının 'makâsîdu's-şeria' bağlamında aynı olduğunu belirttikten sonra, laikliğin Kilise kurumuna ait Batı toplumların bir icadı olduğunu; onların din-devlet sorunlarını çözmek için üretildiğini; İslam toplumlarında bu kavrama ihtiyaç olmadığını; Müslümanlar için demokrasi ve akılcılığın yeterli olduğunu belirtir. Rahman'dan

10 Fazlur Rahman, "İslam ve Siyasi Aksiyon", *İslam'da Siyaset Düşüncesi* içinde, İstanbul 1995, s. 8 vd.

farklı olarak 'şûrâ' kavramının dilsel ve tarihsel analizini yapan Câbirî, demokrasinin bu kavramdan doğrudan çıkarılamayacağını; onun modern bir tecrübe ve teknik olduğunu, ancak Müslümanların yönetim tekniğine ilişkin temel kaynaklarda belirlenmiş bir formun olmaması ve Peygamberimizin: "Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz." hadisi uyarınca bu araçsal-teknik prosedürü yönetim işlerinde kullanmalarının bir sakıncası olmadığını belirtir. Câbirî, Rahman'dan farklı olarak günlük siyasette din istismarına ve tefrikaya/iç savaşa meydan verebileceği kaygısıyla dini; topluma, eğitime, sivil alana bırakmak ve siyasetten ayırmak gerektiğini ileri sürer.¹¹

Kendi değerlendirmelerime gelecek olursam, Halim Paşa'nın ve Hayrettin Hoca'nın kaygılarını anlamak mümkün. Ancak, önerdikleri Allah'ın insanlar için korunmasını istediği maslahatların ne olduğunun kutsal kitaplardan çıkarılması, yasa hâline getirilmesi ve denetlenmesi için önerdikleri 'faziletli seçkinler' grubunun hangi kriterlere göre seçileceği, bu kişilerin ilahî hakikati ifade ettiklerini kendi dışlarında kimin denetleyeceği, bu kişilerin ahlaki karakterinin garantisinin ne olduğu açık değildir. Samimiyetlerinden nasıl emin olacağımız belli olmadığı gibi -velev ki olalım- ilimlerinin yeterliliğini neye göre tayin edeceğiz? Yani demem o ki, mutlak hakikati aramızda temsil, tarif, teyit ve teşri imkânı yoktur; buna diakritik (diyalojik ve eleştirel) hermenötik yöntemle yaklaşabiliriz. Bu ilahî irade ve hakikat iddiasının ihtiras ve cehaletle birleşmesinin trajik sonuçlarını Kilise'nin kanlı tarihinden ve İslam'ın erken dönemindeki neredeyse iki yüzyılı alan iç savaştan ve son yıllardaki Şii-Sünni çatışmasından biliyoruz ve görüyoruz. Demokrasinin şeffaf, denetlenebilir, hesap verilebilir, hür basın ve muhalefetin eleştirisine açık mekanizmalarından ve kurumlarından sonra arta kalan kötülük, İran'da örneğini gördüğümüz kerameti kendinden menkul veya halkın hürmet gösterdiği 'ulemanın' veya 'faziletli elitler'in yaratacağı çürümeden daha ehvendir.

11 M. Âbid el-Câbirî, *Yeniden Yapılanma*, çev. A. İ. Pala, M. Ş. Çıkar, Ankara 2001, s. 77 vd.

Hayrettin Hoca'nın laikliğin ve demokrasinin eksiği olarak saydığı devletin insanlara "eşit değer, durum ve haklar" verdiği iddiasından, onun tasavvur ettiği 'İslam Devleti'nin insanları kategorize edeceği ve totaliter devletlerde olduğu gibi 'makbul vatandaş' ve 'sakıncalı piyade'ler üreteceği anlaşıyor. Allah'ın gözündeki değer ve değersizliği, Hoca kolayca devletin gözüne transfer edebiliyor. Bunun yaratabileceği insan harcamalarını veya muhtemel tenkitleri varın hesap edin.

Bana göre de siyasette ayet ve sloganlarla sesli konuşmanın, yani dinî değer, sembol ve kavramlara aleni atıf yapmanın doğurduğu iç savaş, din sömürüsü ve totalitarizmden ve İŞİD benzeri zırvalardan, dehşetten kurtulmanın yolu, dilini vicdanından ve okuduğu Kur'an'dan anladığını akla ve eleştiriye açmış, kendi adına konuşan ağırbaşlı bir 'İslamcılık'tır. Sekülerizm tarafından çöleştirilmiş ve ocağı sönmüş dinin dumanın etrafı sardığı bir dünyada ne kadar mümkünse.

Millet olarak nesir ve soyut düşünceye ilgisizliğimiz, şirsellüğümüz, türküselliğimiz, konuşma/sohbet ve duygusal ağırlıklı tabiatımız ve görsel ağırlıklı idrak eğilimimiz, mezheplerimize ve meşreplerimize olan kesin inançlılığımızı, dogmatikliğimizi doğuruyor: “*Sevdim mi, tam severim / Ölümüne giderim.*” Dinsel kanaatlerimiz, dirayeten/tahkikten ziyade taklide dayanması, dinsel bilincimizin zayıflığını ve yamalı bohça oluşunu, eskimişliğini görmeyi engelliyor. Klasik Sünni usulün (*edille-i şer’iyye/edille-i erbaa*) ve itikadın (Mürcie) istiabını doldurmasından sonra, yeni bir usul/episteme ve metodoloji geliştirilemediği için, her kafadan bir ses çıkmaya başlamış ve ortalık çamura çevrilmiştir. Medresenin/ulemanın otoritesindeki dönemde ‘yarım molla’ din yıkıyordu; şimdi internet çağında ve postmodern dönemde herkes kendine uygun bir dinsel kimlik ve bilinç oluşturuyor. Bunun avantajlarını ve dezavantajlarını birlikte yaşıyoruz. İslam’ın ve İslam dünyasının Aydınlanma ve sekülerizm tarafından global-kültürel saldırıya uğraması ve ayrıca yüzyılın başlarında yabancılaşmış aydın zümreleri tarafından İslam coğrafyasının tamamında siyasi-kültürel ‘devrim’ler ile yapılan ikinci ve yakın saldırılar, muhafazakâr çevrelerde kimlik kaygısını ve mevcut olanı koruma güdüsünü daha da güçlendirdi. Dinî bilincimiz ve duygusallığımız (iman ve amel), bin dört yüz yaşında olan yaşlı bir entitenin/gövdenin etrafında oldukça zayıf ve bulanık: kuvvetli olan yerlerde ise patolojik ve bağınaz.

Küresel güçlerin kapitalist hegemonyasında, sürekli bir deprem ortamında gibi ülke olarak varlığımızı sürdürme; aileler olarak da geçim ve iâşe kaygısıyla uğraştığımız için, maneviyata (eğitime) ayıracağımız bütçe ve zaman hayli sınırlı. Bereket versin ki millet olarak merhamet, yardımseverlik, misafirperverlik, pratiklik/gözü peklik/atılganlık ve emperyalik

gibi genlerimiz var ve bunlar bizi koruyor ve hâlâ bir arada tutuyor. Emperyalliğimiz, insanları sömürücülüğümüzden gelmiyor; doğadaki uzun süren tarihi göçebeliliğimizden, yönetme tutkumuzdan ve merhamet hislerimizden geliyor. Yenilmişliğimizin kısa süren içe kapanma ve kendiyile ilgilenme/meşgul olma sürecinden sonra, Milli Görüş-Ak Parti çizgisi ve The Cemaat/Hizmet/Paralel Yapı, bu emperyal ruhun tekrar politik cisimleşmesidir. Cemaat'ın giriştiği son politik korsanlık, bu emperyal duygunun entelektüel yetersizliğinin, beceriksizliğinin ifadesidir. Akıldan, tartışmadan, itirazdan ve eleştiriden kaçarak rüyalara, batını yorumlara ve koşulsuz itaata sığınan aklın trajedisidir. Bu korsanlık, Ak Parti'ye bir 'ihanet'tir. Ancak millete, dine ve ülkeye 'su-i kasd' olduğu söylenemez. Haricilik gibi (cahil samimiyeti), her üçüne de zarar vermiştir.

Ak Parti, Suriye politikasındaki aceleciliğini, Amerika'nın tuzacağına düşmesini dışarıda tutarsak, bahsi geçen emperyal duyguyu dış politika olarak oldukça başarılı ve özgüven sahibi bir çizgide devam ettirmektedir. “*Ne Şam'ın şekeri; ne de Arab'ın yüzü*” diyen bir aşamadan, bugün bütün Türk ve İslam dünyasıyla ilgilenen bir dış politika ufkuna ulaşmış durumdayız. Ancak, şairlerin hamasetine, şeyhlerin himmetine ve hocalara hürmete dayanan Türkiye İslamcılığının veya muhafazakârlığının ciddi düşünürlere ve teologlara ihtiyacı görmezlikten gelinemez. Politik sürecin yorumsal, içgüdüsel, çıkar ve başarı odaklı ontik tabiatı göz önünde tutulursa bu dilin eleştiriye açık ve yorumsal ortak sağduyu ve kamu yararı yerine, *hak* veya *hakikat* gibi dinsel/ilahî imalara kayması, rahatça totalitarizme vücut verebilir.

Ekonomik olarak endüstri devrimiyle ilgisi olmayan Avrupa ve ABD dışı toplumlarla ortak kaderi paylaşıyoruz. Bir dönem, Orta Çağ'dan kalma 'asker millet' oluşumuzun bir uzantısı olarak ordumuzu NATO'ya, yani Batı'ya kiralarak geçinmeye çalıştık. Daha sonra gözü açıklık ederek Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılarak beleşten geçinmeyi tahayyül ettik. Haklı olarak adamlar bunu yutmadı. Ancak, Türkiye, Avrupa Birliği'nin hukuki kriterlerine yaklaşma idealinden

vazgeçemez. Buraya attığımız ipi koparır veya bilinçli olarak bırakırsak, yuvarlanacağımız yer, Ortadoğu'nun (hukuksuzluğun) gayya kuyusudur.

Görünen o ki tarım, ticaret ve turizm esas sektörler olmak üzere, üreteceğimiz bazı ara endüstri mallarıyla zar-zor geçinmek zorundayız. Kendimizin icat ettiği bir tane dahi teknik/endüstri ürünüümüz yoktur; çünkü birbirimize sürekli "İcat çıkarma!" tavsiyesinde bulunduk ve "Eski köye yeni âdet getirmeyi yasakladık." Ayrıca, icat çıkarmak, zor iklim koşullarının içgüdüğü ve kândır. Akdeniz'in ve Mezopotamya'nın her şeyi Tanrı'nın inamı, ihsanı, lütfu, inayeti ve ayeti olarak gören, vahiy ve yağmur rahmetiyle yoğrulmuş bereketli toprağında ne sofistike teknolojik ürünlere, ne de soyut felsefeye ihtiyaç vardı. Eski Yunan'ın meraklı birkaç pagan filozofunu dışarıda tutarsak, "Bu nedir?" ve "Bu nasıl oluyor?" sorularını sorup cevabını arayan bilimsel düşünce –birkaç kişinin özel merakı dışında, Avrupa'da son üç dört yüz yılda olduğu gibi yaygın, ısrarlı ve yaratıcı değildi ve– pek gelişmedi. Daha ziyade bu coğrafyada "Bu değirmenin suyu nerden geliyor?" şeklindeki dinî mümkün kılan "Niçin?" sorusu soruluyordu. Vahiy/peygamber geleneğinin toprağı, Doğu Akdeniz, Filistin ve genel olarak Mezopotamya'dır.

Müslüman olduktan sonra Anadolu halkı olarak, büyük bir tevekkül ve kadercilikle savaş meydanlarında İslam'ın kılıcı olduk. Goethe'nin gözlemlediği gibi, Müslüman orduların: "Üstünde benim adım yazılı olmayan ok / kurşun, bana isabet etmez" diyen tevekkül/kader inancı ve sabır erdemi olmasaydı, o kahramanca ilerleyişler ve çöküş döneminde direnişler nasıl mümkün olabilirdi?: "Ne ağlarsın benim zülfü siyahım/ Bu da gelir, bu da geçer, ağlama." Anadolu, asker ocağı olarak Osmanlı'ya kaynak sağladı; ancak Osmanlı, bu kuş uçmaz-kervan geçmez, ocağı zor tüten, büyük bir bölümü bozkır olan bu ocağa bir ocak taşı bile koymadı. Balkanlar'ın yeşil ormanları, düz ovaları, çağlayan dereleri ve güzel kızları Osmanlı'nın askerî-sivil bürokrasisinin ilgisini daha fazla çekiyordu. Onların kızıl elması idi. Nihayet, tüfek icat olup mertlik bozulunca,

eski kılıç kınında paslanmaya başladı. Balkanlar'ı çok kısa bir süre içinde kaybederek tekrar Anadolu'ya çekildik. Sanayi toplumunda artık bir işe yaramayan kadercilik ve tevekkülü, Merhum Mehmet Âkif, *Safahat*'ta kıyasıya eleştirmeye başlamıştı. “*Ferman padişahın yollar, dağlar bizimdir*”den, artık yeni Cumhuriyet'te “*oyumu sana verdim, çocuğumu işe koy*”a gelmiştik veya bugün tartıştığımız kimin sınavsız yakınlarını işe aldığı aşamasına. Çünkü devletin dışında iş bulma kapasitemiz hayli düşük.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Osmanlı bakiyesi olan halklara tekrar bağrını açmış olan Anadolu'nun bin yıllık mayası, yüzyılın başında İttihat ve Terakki aydınlarının ulus devlet ve milliyetçilik modasına biraz fazla kendini kaptırarak bozulmuştur. Devrimlerdeki temel saik olan var kalma içgüdü-sünü anlasak ve haklı bulsak da kültürel kodlara karşı biraz hor davranılması, Anadolu'nun hoşgörüyü dayanan bin yıllık İslami mayasını sakatlamıştır. Nüfus mübadelesi sırasında Anadolu'dan Selanik'e gönderilen Ortodoks Rum yaşlı bir kadına: “*Biz gavurmuyduk ki bizi buralara gönderdiniz?*” dedirten hoşgörüyü, kendimiz için, Alevi ve Kürt kardeşlerimiz için, laik ve muhafazakâr çizgide olanlarımız için bugün tekrar ihtiyacımız var. Anadolu'nun iti bile Müslümandır; Kangal cinsi, bunun örneğidir. Bu birliği, bugün tekrar başarabiliriz. Hacı Bektaş'ı, Yunus Emre'yi ve Mevlânâ'yı iç politikada kavgaya aparatı olarak kullanmaktan vazgeçip, onların davrandığı gibi davranmaya ihtiyacımız var. İslam'a itibar etmeyeceksek Avrupa'nın uzun süren kendi kendini yeme tarzındaki din, ırk ve çıkar savaşları sonucu geliştirdiği demokrasi, hukuk devleti, laiklik, insan hakları ve sivil toplum gibi iç barış aparatlarını hakkıyla kullanmalıyız. Tekrar kendimizi din, mezhep, ırk ve çıkar saikiyle yememize gerek yoktur.

Cemaat, PKK ve AKP, örgütlenme içeriği açısından aralarında pek fark olmayan devasa yapılardır. Her üçü de tek başlı ve yetmiş kollu 'dev'asa piramidal yapılardır. Başlangıçta Ak Parti, şimdilerde ise hükümet ve devlet kurumları, başı Erdoğan olan devin; okullar başta olmak üzere, dershaneler, medya kuruluşları, TUSKON ve bankalar... başı Gülen olan devin; PKK ise başı uzun süre Öcalan olan, gövdesi ise KCK, Kandil, HDP ve birçok ekonomik işletme olan devin bedenleridir. Öcalan hapse atıldıktan sonra PKK devinin başı, İmralı/Öcalan, Kandil ve HDP olmak üzer üçe bölünmüştür.

Bu kişilerin efendi, karizma veya liderliklerini (mutlak otorite) elde etmelerinin sırrı, kendilerinden vazgeçmeleri veya karşıtlarıyla girdikleri çatışmada yaralanmayı veya ölümü (kefen giyerek yola çıkma) göze almış olmalarıdır. Müslüman toplumlarda 'karizmatik lider' miti, nübüvvet, hilafet, mesihiyyet-mehdiyyet, saltanat ve velayet kodlarından (biat/itaat) beslenir. Siyasi liderin/otokratın gerçek saygınlığı/korkunçluğu ise önceki/geçmişteki ezikliği ve horgörölmüşlüğü'nün yansıması ve telafisi için 'ölümü öldürmesiyle' elde ettiği veya ele geçirdiği güç ve çıkar mekanizmasıyla taraftarlarına (hücrelerine, organlarına, bedenine) sağladığı çıkar ve yol açabileceği zarar ve dehşettir. Ekonomik koşullar gereği zayıf kalmış veya eğitim/kültür açısından cahil kitleler için karizmatik lider/kahraman, sığınılacak bir rahimdir; yoksullar ve çaresizlerin umut ve güven kaynağıdır. Çakallar/sırtlanlar... için ise kuzu postudur; konformizim-oportünizmlerinin zeminidir. 'Devlet' gücü, meşruiyet temeli olan hukuktan arındırılarak lidere/kahramana transfer olmuştur veya kahraman onu ele geçirmiştir.

'Karizmatik lider' bir taraftan iyiliğin, güvenin, aklın, doğruluğun, adaletin; diğer taraftan gücün, zorbalığın, korkunç-

luğun ve şiddetin kod adıdır. Baş, başlangıçta mağdur-madun bir insanlık durumunu ortadan kaldırmak için cesaretle kendini bu mücadeleye adar. Bu fedakârlık, mağdurları-madunları cezbeder ve başın etrafında kartopu gibi toparlanır. Baş, özverisini ispatladıktan sonra 'otorite' ve 'karizma' niteliklerini kazanır. Beden, bundan sonra oluşur. Baş ve beden, birlikte 'dev'asalaşır. Bu 'dev'in eylem ve hareket tarzının toplam psikolojisi şöyle işler: "İnsan, doğası gereği hayvani bir yaratılışa sahiptir. Bu nedenle, insanların tüm çabaları, sürüleşmeye yöneliktir: "Gelin birleşelim." Tabii ki bütün bunlar şatafatlı isimler (saikler) ile (aşk, sempati, coşku, vb.) büyük (politik) planları gerçekleştirmek için yapılır. Bu bizim gibi alçakların her zamanki ikiyüzlülüğüdür. Böylece birey olmaktan sürü içinde kurtulmuş oluruz."¹ "Yakın tarihe damgasını vuran savaşlar, işkenceler, zorunlu göçler ve diğer hesaplanmış vahşetler, çoğunlukla eylemlerinin haklı olduğuna içtenlikle inanan insanlar tarafından ve aslında inandıkları bazı temel ilkelerin uygulanmasının (mutlak) gereği olarak yapılmıştır."²

Dinlerin veya din temelli örgütlenmelerin en büyük tehlikesi, 'iyi' ve 'kötü'yü Tanrı'nın mutlak iradesine bağlayarak ve bunu da, Tanrı'nın iradesini kendi bilincinin mutlak doğru anladığı vehmine kapılarak (Hariciler ve Kilise'nin tarihinde olduğu gibi), 'sevap-günah', 'helal-haram', 'hak-batıl', 'iman-küfür'... şeklinde tarih ve toplumların (insan ve insanlık durumlarının) pozisyonel, tekrarlanamaz, özel dinamizminden çıkararak ebedi/mutlak kurallar hâlinde insanlara zorla dayatmalarıdır.

Bu yapılarda bulunan insanların hiçbirisinin 'insan' olarak anlam ve değeri yoktur. Sadece 'fonksiyonel' malzeme/araç değerleri vardır: "Sen, ben yok: biz varız." sloganı egemendir. Kendi başına hareket etmeye kalkışan organ veya hücreler, 'kanser' olarak görülüp derhal dışarı atılır. Vücutta hücre ve organ yenilemesi yapılır; ancak baş aynı kalır ve

1 Zygmunt Bauman. *Postmodern Etik*, çev. A. Türker, İstanbul 2011, s. 56.

2 Bauman. *a.g.e.*, s. 89.

bu işlemler, liderin emir ve tavsiyeleri doğrultusunda yapılır; üzerinde uzlaşmış ahlaki ilkeler kriterine/racona göre değil. Görev almada esas olan ehliyet ve liyaketten ziyade 'sadaket/güven'dir. Yapı, demokrasilerin temel ilkesi olan 'kuvvetler (yasama, yürütme, yargı) ayrılığı' değil; kuvvetler birliği üzerine kurulmuştur. 'Çok başlılık' ve "her kafadan bir ses çıkması", ortak sorunların çözümünde herkesin kendince katkı vermesi olarak değil; hakikatin bilgisinin kendinde olduğuna inanan karizmatik liderin kararını fesada uğratan 'kötü' şeylerdir. Çok başlılık, liderin kafasındaki yöne doğru gelişmeye 'pranga' vurur. Kurumsal akla, şûrâya, icmâya, oydaşmaya ve çoğunluğun görüşüne asla itibar edilmez. Lider, başkalarının görüşünü dinleyebilir; ancak son kararı tek başına kendisi verir. Samimiyetini ispat etmiş liderin yanılabilceğine ihtimal verilmez. Otokratın kendi psikolojisi olan "Bir olmak, diri olmak ve iri olmak", temel sloganlardır. Hücreler, devin kutsiyetine veya olağanüstülüğüne inandıkları için, organlardan veya hücrelerden bir kısmının ölü veya çürümüş olabileceğine asla inanmazlar. Bu tip yapılar, çınarlarda olduğu gibi kökün/başın çürümesiyle ayakta ölür.

Başta veya vücutta bir sorun olabileceği, kolay kolay kimse aklına gelmez. Örneğin, dört bakanın 'hırsızlık' iddialarının dışarıdan/Paralel Yapı ve Parlamento tarafından 'Yüce Divan'da yargılanması teşebbüsüne, başta baş olmak üzere organların ve hücrelerin karşı çıkması, kutsiyetin/karizmanın çizilmesine karşı tepkileridir. Sözcü/gözcü/fedai/silahşör Mehmet Metiner ve Şamil Tayyar'ın, oylama da lehte oy kullanan milletvekillerini 'hain' olarak nitelemeleri; başka bir bayan milletvekilinin ise: "Hırsızlıklarını gözlerimle görsem inanmam!" demesi, bunun kanıtıdır. Cemaat'te de bazı kişiler, Fetullah Gülen'e baş kaldırdıkları veya eleştirdikleri için 'hain' nitelemesiyle vücudun dışına atıldığı bilinmektedir. Aynı gerekçelerle PKK da zaman zaman 'infaz'ların yapıldığı bilinmektedir. Organlar, kurumlar ve hücreler, kendilerini başın iradesine göre şekillendirir ve hizalanır. 'Otosansür' dediğimiz hadise devamlı iş başındadır. Başın dışındaki kişile-

rin hiçbirinin kendine has bir 'özgöl ağırlığı' yoktur. Onlar, sadece bulundukları bölümde gövdenin hayatiyetini sürdürmesi için işlevseldirler. Başın otoritesi veya karizması, dinselliği ağır basan Cemaat ve Ak Parti'de tanrısal ve kutsal bir kişilik olduğu inancından kaynaklanır. Tanrı rüyalar, ilhamlar veya liderin karar, iş ve icraatlarını kolaylaştırma ve denk getirmelerle karizmatik lidere yardım ettiğine inanılır. Seküler olan PKK da ise başın fedakârlığı, acımasızlığı, kararlılığı ve kahramanlığından kaynaklanır.

Bu yapılardaki yaşam tarzı 'simbiyoz'dur. Dev, işlevsellikleri/itaatkârlıkları oranında vücutta bireylere yer verir. Dışarıda bulunan bir sürü aç-işlevsiz hücre ve organ, vücuda girmeye çalışır. Hücreler, 'dev' olmanın prestijini, ihtişamını ve otoritesini öğrenerek paylaşır ve taşır. Piramidin tabanına yakın hücreler, yukarıya tırmanmaya çalışır. Bu tip yapılar, şuurltında 'menfaat', şuur üzerinde 'misyon' olmak üzere çift katlı bir psikolojiye sahiptir. Misyon fikri, baş başta olmak üzere vücutta da yüce amaç/ütopya için birçok ahlaksızlığı/Makyavelizmi kolayca meşrulaştırabilir. Paralel Yapının, Ak Partililerin politik icraatlarını; hükûmetin ise, Paralel Yapının icraatlarını deşifre etmeleri sonucu, bunu gözler önüne serdi. Evrensel (Cemaat), bölgesel (Ak Parti) ve ulusal (PKK) bir 'misyon/ütopya' duygusu, yüz binleri-milyonları akıl almaz coşkuyla sarabilir. İtiraf edilmemiş menfaat beklentisi 'acil/dünyevi'dir (seçim, güç, itibar, çıkar kazanmak); ancak, bu acil olan menfaat/itibar/prestij ve çıkara bazılarında 'uhrevi/tecil edilmiş' bir menfaat de eklenmiş olabilir. Paralel Yapıda durum biraz böyledir. Fetullah Gülen'in 'hizmetkârlar'a "Evinizi buraya yapmayın!" tavsiyesini hatırlamak gerekir. Piramidin tabanında uhrevi bir 'hayır ekonomisi' (ahireti kazanmak) işlediği hâlde; yukarıya doğru tırmandıkça bunun dünyevileşmesi mümkündür. PKK'da ise üst tabakanın uyuşturucu-sigara kaçakçılığı veya istihbarat örgütleriyle ilişkisi hatırlanabilir.

Baş başta olmak üzere, bütün organlar ve hücreler, ülke vatandaşlarından kendi dışındaki insanları kolayca 'düşman'

olarak ötekileştirebilirler. Piramidin tepesine yakın olanların, diğer deyimle tepeyle temasta olanların bir kısmı 'fedai', 'sözcü' ve 'gözcü'; diğer bir kısmı, iki yüzlü ve yalakadır. Lideri takip etmek, ona bağlanmakla, onu kovalamak veya onu binnek atı gibi görmek, bazen karışık ve iç içedir. Birlik vurgusu, temel inanç ve değer olduğu için, fikir ayrılıkları, 'fitne' ve 'fesat' olarak algılanır. Böylesi örgütsel veya siyasal yapılar, zorla yaratılmış sürekli bir istikrara dayandığı için, liderin dehasına, dehşetine veya deliliğine göre örgüt veya toplum için 'şans' veya 'şanssızlık' dönemleridir.

Aslında 'birlik' vurgusu, birinci etapta ve dipte hücrelerin, organların menfaat, korku ve saygı birliğidir; fakat bu birlik dışarıya 'fikir/dava birliği' veya ülkenin 'bütün/büyük'lüğü olarak lanse edilir. Gerçekte ise ülke içten yarılmış/kırılmış veya bölünmüştür. Böylesi yapılarda liderin/efendinin dışında kimsenin 'fikri' olamaz. Diğerlerinin fikir dedikleri, karizmatik liderin söylem ve icraatlarının/hikmetlerinin savunusu, haklılaştırılması ve şerhidir. Nerede kutsiyetin, nerede menfaatin, nerede korkunun kol gezdiği pek anlaşılmaz; üst üste binmiş veya iç içe geçmiş olabilir.

Bu yapılar, 'demokrasi' zemininde onun kural ve kurumlarını kendi vücutlarının büyümesi ve ayakta kalması için kullanır. Ancak, demokratik 'sistem'le hiçbir alakalarının olmadığı ortadadır. Çünkü, demokratik sistemde organ, yapı ve hücrelerin her biri tartışma, ikna ve oydaşmayla karar alır; yapıların içinde bulunan bireylerin her birinin özgürlüğü ve özgül ağırlığı vardır. Baş, temsilci veya orkestra şefi işlevi görür. Hatalar, tartışmayla aza indirgenmeye çalışılır; kurumlar ve kararlar hep eksiktir; deneme-yanılma/tecrübe yoluyla parça parça islah çabası vardır.

Bu devletlerden bir ülkede birden fazla olması, -'Türkiye'de olduğu gibi- çatışmaya veya iç savaşa sebebiyet verir. Tanrısal düzende olduğu gibi, siyasal düzlemde Tanrı'ya öykünme hâli problem çıkarır: "*Yerde ve gökte iki ilah olursa, buralardaki düzen fesada uğrar.*" (21/22). "*Birden çok ilah olursa, her biri kendi yarattığına tahakküm eder ve sonra da birbirlerine*

galip gelmeye çalışırlar” (23/91). Firavunlar, İskender, Sezar, Cengizhan, Napolyon, Nasır, Saddam, Stalin, Mao, Mussolini, Hitler ve Kaddafi vb.nin önderliklerinde kurulan devlet/siyasi yapılar, bahsettiğimiz devlerin/tarısai öykünmelerin yeryüzündeki tarihsel bazı örnekleridir.

III. BÖLÜM
SÖYLEŞİLER

SORU 1: İlahiyatçı bir akademisyen olmanız hasebiyle Türkiye'deki ilahiyat bölümlerinin fen ve sosyal bilimlerle ilişkisindeki uzaklık/sorunlu alanlar nelerdir?

Cevap: 'İlahiyat' veya 'din' alanı sekülerizmin hegemonyasında oluşmuş kavramlardır. Daha derinde ise varlığı 'kutsal-profan' diye ikiye ayıran Batı düşüncesinin yarattığı bir sorundur. Modern anlamda doğal/pozitif 'bilim', dinin ilgi alanı değildir. O, insani bir faaliyettir. Sosyal bilimleri (antropoloji, psikoloji, sosyoloji...) İslam teşvik eder. Normatif bilimler ise (siyaset, hukuk, ekonomi) –şariat (fıkıh ve kelam) devam etseydi– İslam'ın toplumsallaşması olacaktı. Sosyal ve insani olan (siyaset, hukuk, ekonomi) her şey veya ahlaki olan her şey, İslam'a göre 'dini'dir. Din, dünyanın imarı ve ıslahıdır. Pozitivizmin –Hristiyanlık bağlamında– aşağıladığı gibi, dogmatik, bağnazlık, hurafe ve mitolojiye boğulma değildir. İslam, Orta Çağlarda 'şariat' kavramıyla bunu deruhte etmeye çalışıyordu. Endüstri devriminden, burjuva devriminden sonra İslam'ın politik bedeni (Osmanlı) yıkılınca her şey bitti. Din, 'diyanet' olarak 'özel: kalp' alana zorla itildi. Bilimi de –tartışmalı olsa da– 'ilahiyat' oldu.

SORU 2: Türkiye'de 110 ilahiyatçı akademisyen, 17 Aralık Yolsuzluk Operasyonu'na hinen 16 Mart 2014'te ortak bir bildiri yayımladı. Siz, tek başınıza "İlahiyat fakültelerindeki 'akademisyen' ilahiyatçılar ise henüz 'ulema'nın tarihsel saygın-tarafsız misyonunu (vicdan ve hakkaniyet) ve yerini doldurabilecek ilmi-ahlaki ağırlığa/çapa ve siyasi bağımsızlığı haiz olmadıkları için bir kısmı 'bildiriler' ile siyasi 'taraf' olmuşlardır." diyerek "meşru otoriteye itaat ana ilkedir"i savunan ilahiyatçılara karşı çıktınız. İlahiyat/ilahiyatçılar ve iktidarlar arasındaki 'kriz', AKP iktidarıyla nasıl bir temayül kazandı?

Cevap: Tanrı, ta Yahudilerin döneminden itibaren ‘âlim’lere, -müminleri sömüren ‘haham ve papaz’lar olarak ‘din adamları’na değil- siyasi erki ahlaki bağlamda uyarma sorumluluğu vermiş ve bu görevi yerine getirmeyen Yahudi âlimlerini “*kitap yüklü eşekler*” (62/5) olarak nitelemiştir. İslam tarihi de bu açıdan ne yazık ki iç açıcı değildir. *Ulemâ-i rûsûmun* (devletin resnî âlimleri) sayısı, devlet yöneticilerine, siyasilere karşı hakkı-hakikati söyleyen (Mutezilî âlimler, Ebû Hanîfe, İbn Teymiyye...), gerektiğinde savaşa giden (“Gündüz silahlı, gece külahlı”), onları eleştiren âlimlerden sürekli fazla olmuştur. Cumhuriyet döneminde ‘üniversite’nin siyasi erk karşısındaki itaatkâr-edilgen, ‘evet efendim’ci tutumunu biliyoruz. 1950’lerden sonra ‘ilahiyatçılar’ üvey evlatlar olarak ezik olarak ortaya çıktılar. İki binlerden sonra, muhafazakâr iktidarla birlikte ‘öz’ evlat olunca sevinçlerinden siyasi iktidarın yaptıklarını görececek gözleri yok; gözleri kamaşmış durumda. Bazıları da ‘parti müftülüğü’ne soyunuyor. Oysa hukuk, bilim ve dinin toplumdaki rolü, daima ‘hakemlik’ olmak zorundadır. Bu kurumların başı, daima göğe değmelidir; siyasi iktidarın eteklerine değil. Batı toplumları, bunu nispeten başarmışlardır. Buralarda “vicdanı hür, irfanı hür” insanlar istihdam edildiği sürece bu kurumlar kendilerinden bekleneni verebilir.

SORU 3: İktidarın ‘öz evladı’ demişken sizin gibi ilahiyat profesörü olan Hayrettin Karaman’ın pozisyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu ‘öz evlat’ olma durumunda ne gibi imtiyazlar devreye giriyor?

Cevap: Hoca, geleneksel fıkıh literatürüne bağlı, onun bilgi üretme kalıplarını ve üretilen bilgiyi ‘doğru’ kabul eden ve bu bilgiyle iktidara ‘fetva’ veren kendince samimi bir ‘âlim’dir. İktidar nezdinde ‘muteber’ bir kişi olmanın ötesinde özel imtiyazlar peşinde olduğunu tahmin etmiyorum. Ancak, Hocanın trajedisi, geleneksel kalıplarla modern yapılar, kurumlar ve ilişkiler hakkında ‘fetva’ verilemeyeceğini; o kalıpların da yanlış olabileceğini düşünmemesi veya düşünmemesidir. Örneğin, *Mecelle*’deki “*Ez-zarurat, tubihu’l-mahzurat*” (Zorunlu durumlarda yasaklar mübah olur.) ilkesine göre iktidarın her türlü günahını meşrulaştırabilirsiniz. Hocanın bu ilkeyi red-

detme veya somut koşullar-kurallar getirme düşüncesi/içti-hadı olamaz. *Zaman* gazetesi yazarları Ali Bulaç ve Mümtaz'er Türköne'nin Hocaya yönelttikleri eleştiriler, -taraf olmalarına rağmen- kayda değerdir.

SORU 4: Danimarka'da 30 Eylül 2005 tarihinde Jyllands Posten adlı bir gazetede, Hz. Muhammed'in yüzünü konu eden 12 karikatürden oluşmuş bir seri karikatür basıldı. Saldırgan ve rencide erlici bulunan karikatürler dine küfretme (blasphemy), nefret söylemi (hate speech) algısı üzerinden büyük bir krizin çıkmasına neden olurken, bazı Avrupa ülkelerinde gazeteler ve Mısır'daki Al Fager gazetesi aynı karikatürleri yayımlayarak ifade özgürlüğüne (free speech) destek verdiklerini açıklamışlardı. Türkiye özelinde de piyanist Fazıl Say davası var. Twitter üzerinden paylaştığı Ömer Hayyam rubaisinde "dinî değerleri alenen aşağıladığı" iddiasıyla açılan davada Fazıl Say suçlu bulundu ve 10 ay hapis cezasına çarptırıldı. Bu ceza, ifade özgürlüğüne bir darbe olarak da tanındı. Siz dine yönelik, dinî hassasiyetlere ilişkin nasıl bir 'eleştiri' muhteviyatını öngörmektesiniz? İlaveten, mevcut AKP iktidarı nezdinde dolaşıma sokulan din özelinde 'hassasiyetlerimiz' politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Sekülerizmin 'kutsal'ı olmadığı için 'hakaret'i tanımıyor, doğaldır. Bazı İslam ülkelerinde ise 'dine hakaret' suçu, akıl almaz bir şekilde genişletilmiş durumda. Dindarlar, kültürel ve politik olarak Batı tarafından sıkıştırılmış oldukları için, müsamahasızlar ve yer yer de bağnaz olabiliyorlar. İslam, dinlerin kutsallarına hakaret etmeyi, küfretmeyi yasaklar: "Onların Allah'ın dışında tapındıkları tanrılarına küfretmeyin; onlar da Allah'a küfrederek. Her topluma kendi yaptıkları kötü davranışlar hoş görünür" (6/108). Kur'an, müşrikleri ve Yahudi-Hristiyanları kıyasıya sert bir şekilde eleştirir. Eleştiri ve hakareti birbirine karıştırmamak lazım. Dinin teolojisi/doktrini/teorisi ve kurucu peygamberleri eleştirilebilir. Eleştiri, dinler için oksijen mesabesinde; onların diri kalmasına yardımcı olur. Asıl tehlike kayıtsızlıktır. Dindarların kendilerince geliştirdikleri kişisel 'hassasiyet'leri, ifade ve dinsel düşünceyi eleştirme önünde engel olamaz. Hassasiyetler, kişilerin eğitim düzeylerine göre azalır ve çoğalır. İnsan hakları çerçevesinde evrensel ölçülere kavuşturulmalıdır.

SORU 5: Özel yaşamdaki dinin dokunulmazlığının kamusal alana taşındığını görüyoruz. Gülen Cemaati, medya kuruluşlarındaki kullandıkları dil, eğitim kurumlarındaki pedagojik yaklaşımlar ve iş dünyasındaki örgütlenmesiyle buna önyak olmakta. Bu kapsamda Gülen Cemaati'nin, İslam dinine yönelik eleştiri alanının sınırlarını belirleme ve kontrol altına almadaki rolü nedir sizce?

Cevap: Gülen Cemaati, sivil kalabilseydi, demokratik rejimlerin raconu gereği kimsenin bir şey söyleme hakkı olamazdı. Oysa onlar, bürokrasi içinde 'paralel' görünmez bir devlet kurarak, görünür siyaseti ve devleti 'korsan' yollardan ele geçirmeye kalkıştılar. İşbirliğine girdikleri güç odakları da 'Türkiye' hakkında pek hayırlı niyetleri olan kimseler değiller. Büyük ütopyalar –komünizm ve faşizm örneklerinde olduğu gibi– çok tehlikelidir. Ütopistler, hedefe varmak için 'her şeyi' göze alabilirler. Mistisizmle (rüyalar) politika yapmaya (dünyayı Müslümanlaştırmaya) kalkışırsanız, olacağı budur. Mevcut siyasi erkin de ona karşı savunmaya geçmesi normal. Benim rahatsızlığım, bu politik kavganın 'din dili' ile sürdürülmesidir. Bu, iç savaş ve toplumsal parçalanma tehlikesi taşır.

SORU 6: İslami kesimin sıklıkla başvurduğu "Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i anil-münker", iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlaki ve hukuki bir tabir olarak geçiyor. Faziletli bir toplum tahayyülü ve ortak bir şuur oluşumunu öngören bu tabir, kulun sorumluluk aktini de formüle ediyor. Siz bir söyleşinizde bu kavramı Hz. Muhammed'in de katıldığı "Hilfu'l-Fudûl: Erdemliler Topluluğu"nın bir ilkesi olarak belirtiyorsunuz. Aynı zamanda bu kavram, Gülen Cemaati gibi İslami hareketlerin motivasyon siyasetini üretmedeki temel referansı. Gülen Cemaati özelinde bir 'ihtida siyasetine' de tekabül etmesini nasıl değerlendirirsiniz?

Cevap: Bu ilke, aynı zamanda Mutezilenin beş temel ilkesinden biridir ve Kur'an'ın 'dava'sını yansıtır. Her Müslüman böyle bir sorumluluğu haizdir. Peygamber'in dediği gibi: "Eli ile gücü yeten eliyle, sözünü ve kalben kızarak-severek..." Sorun, bunun kurumsal, ahlaki ve estetik formların nasıl oluşturulacağıdır. Misyon, sanıldığı gibi, sadece Hristiyanlığa mahsus bir dava değildir. Şeriatın temel maksatları olan malın, canın, aklın, dinin ve ırzın korunmasıyla devletin görevleri çıkarılır. Bunların bugünkü açılımını 'insan hakları'

olarak anlamak mümkün. “*Dinde zorlama yoktur.*” (2/256) ilkesine bağlı kalmak kaydıyla, herkes kendince bu ilkeye bağlı kalabilir. Cahiller ve bağnazlar, bu ilkeyi kendi vehimlerine yorumlayınca tarihte ‘Hariciler’in ve ‘Haşhaşiler’in ortaya çıkması gibi, bugün de ‘Allahu Ekber’ diyerek kafa kesen ‘terör’ örgütleri ortaya çıkıyor.

Gülen Cemaati, başlangıçta ‘gönüllü’ ve sivil bir hareket olarak bu ilkeyi aktüelleştiriyordu. Sonradan ‘korsan ve dijital’ bir ‘siyaset’ uygulama stratejisine evrildiler. Bu durum, iktidar tarafından tehlike ve ‘hıyanet’ olarak algılandı. Aralarındaki savaş devam ediyor.

SORU 7: Suriye’deki savaşla birlikte ‘kafa kesenlerin’ Türkiye’den destek aldıklarını ve sınır kapılarına dayandığı biliyoruz. IŞİD ve diğer radikal İslamcı örgütlerin ‘İslam’ adına gerçekleştirdiği vahşeti ve yıkımı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Ortadoğu’daki şiddete başvuran örgütlerin teolojik meşrulaştırma araçlarının Kur’an veya ‘cihad’ olması, onları vahşi birer hayvana çeviren iç politik baskıları ve ABD, İngiltere ve İsrail’in bölge üzerinde uyguladığı dış baskılarını, aşağılamalarını görmezlikten gelmeyi gerektirmez. Temsilde hata olmaz, “Aç köpek fırın deler.” veya “Kediyi köşeye sıkıştırırsan yüzüne sıçrar.” Bölgenin, bugünün, çölün, Arapların antropolojisinden gelen huşuneti, şiddet içeren bir kutsal kitabı ve şiddete başvurmuş bir peygamberin *praxisi* ile meşrulaştırmak –koşulları ve saikleri dikkate almadan– son derece kolaydır. Yapılan da budur. Kutsal kitapta ve Peygamber’in hayatında varit olan şiddeti tarihsel kritik ile İslam’ın evrensel özünden ayırma işi ise bugünün mevcut teolojik düşüncesinin vüsatini aşan bir sorumluluk olarak ortada duruyor.

SORU 8: İslami düşüncenin gelişiminde ve dolaşıma sokulmasında yazılı ve sözlü literatürün ‘hiyerarşik’ bir ilişki içinde olduğunu görüyoruz. Said-i Nursi külliyatı ve okuma pratikleri de bize İslam’ın daha geniş bir kitleye yayılması için bir ‘duyular rejimi’ geleneğinden istifade ettiğini gösteriyor. Görmek, duymak karşısında daha rasyonel, daha itibar edilebilen bir duygu. Görmenin, duyma eyleminin yerini alması ile mistik bir din deneyimi anlayışı yerini aktivist bir din deneyimi anlayışına bırakıyor [moda ifade

ile aksiyon insanı]. Tüm bu süreç nasıl bir dinî otoritenin layihine neden olmaktadır sizce? Bu otoritenin gündelik hayatı disipline etme fonksiyonlarını nasıl anlamlandırabiliriz?

Cevap: Görme, duyma ve kalp/akıl, dinî doğruluğun dinamik ve kompleks yapısını doğru görmeye beraberce kullanılması gereken aktlardır: “*Hakkında bilgin olmayan şeyin peşine gitme; kulak, göz ve kalp bundan sorumlu tutulacaktır*” (17/36). Ayrıca dinsel akt düşünce, duygu ve davranış üçlüsünden oluşur. İslam’da gönüllü olarak otorite, “*Her bileninin üzerinde daha iyi bilen biri vardır.*” (12/76) mottosu ışığında rölatif olarak “ilmiyle amel olan” âlimlerin otoritesine dayanır. Siyasi otoritenin meşruiyetini sağlayan şey ise seçim/şûrâ’dır (42/38). Bu da yapısı gereği demokratik (icmâ) ve tartışmaya dayanan iknaya yaslanır (16/125). Tanrı’nın ahlaki iradesini pratize etmenin bundan başka yolu yoktur. Tanrı adına zorla otorite kullanma teşebbüsleri (teokrasiler, kiliseler, ayetullahlar, şeyhler, imam-lar...) Firavunluk teşebbüsleridir.

SORU 9: *Soma’daki katliamdan sonra gündelik hayatın disiplini için İsmailîliğe Cemaati’nin Soma’ya çıkarma yapmasını, ölen madenciler için hatim indirmesini ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ile görüşmelerini nasıl yorumluyorsunuz?*

Cevap: İsmailîliğe Cemaati, bugünün tasavvuf tarikatı olarak ‘bir lokma-bir hırka’ mottosu yerine ‘bin lokma-bin Mazda’ mottosuna bağlı; bilinçleri olan her şeyi ‘ilahî takdir’ olarak olması ‘gereken’ olarak algılayan yabancılaştırmış dinsel bilincin bir tezahürüdür. Felaketlerin nedenleri ve sorumluları üzerine düşünme yerine, uhrevî sonuçlarını ‘hatim’ ile kurtarmaya çalışan bir pragmatizmdir yaptıkları. Teselli teolojisi, insan bilincinin kendine yabancılaştırmış bütün olup biteni Tanrı/kader ile dolayım-lama zayıflığıdır.

SORU 10: *Soma maden katliamı özelinde, ‘fıtrat’ kavramı epeyce tartışılır oldu. Tanrı yaratımı, değiştirilemez bir öz fikrine dayandırılan bu kavram üzerinden bir edebiliğin peydah edilerek toplumsal eşitsizlikleri ‘fıtrat’ veya ‘kader’ kavramları ile meşrulaştırıldığını görüyoruz. Öyle ki bu ebedilik, toplumsal ve tarihsel olarak meydana gelmiş eşitsizliklerin normalleştirilmesinde iktidarın can yeleği hâline gelmiş durumda. Bu imtiyazlı pozisyona sahip bir diğer kavram ise ‘kader.’*

Bu iki kavramın toplumsal eşitsizliklerin doğallılaştırılması ve yeniden üretilmesindeki rolüne dair ne düşünüyorsunuz? Toplumun bu normalleştirme ile kurduğu ilişkinin direniş potansiyeli var mıdır?

Cevap: Fıtrat ve kader kavramlarını tanımlama girişimlerinin hasbi olanı yanında dinler tarihi boyunca biri 'cehalet'ten, diğeri 'hıyanet'ten (kandırma) kaynaklanan iki saiki daha olmuştur. Bu, Rahmetli Ali Şeriatî'nin 'Dine Karşı Din' dediği pratiktir. Marx'ın 'afyon' nitelenmesi de budur. Dinin peygamberler tarafından vazedilen özü ise adalet, özgürlük, zulmün ve sömürünün engellenmesidir. Din (dinî duygu), kişilerin bilinç kaybı olarak 'öğretilmiş çaresizlik' olarak aktüelleşebilir. Korku ve çıkar saikleri, –Spinoza'nın dediği gibi– kitleleri Tanrı'yı kandırma teşebbüsüne iter. Gözü açık tilkiler tarafından istismar aracı olarak kullanılabilir. Teologların bir kısmı, Tanrı'nın gözüne girmek için akıl almaz hokkabazlıklara, yaltaklanmalara teşebbüs edebilirler. Din çarpması, cin çarpması gibidir. Din, suya benzer; hayat kaynağı olabildiği gibi, insanı boğabilir de. Din, ateş gibidir; insanı ısıtabildiği gibi, yakabilir de. Din, elektrik gibidir; ortamı aydınlattığı gibi, kaçak yaparsa insanı çarpabilir de. Dinden bahsederken, "Hangi din?" ve "Hangi dindarlık?" soruları önemlidir.

SORU 11: İktidarın da sonuçta muhafazakâr karakterine bakınca onlar sizin bu "Hangi din?" ve "Hangi dindarlık?" sorularını nasıl cevaplıyorlar? Sizin şerhiniz nedir bu konuda?

Cevap: Muhafazakârlık, bilinç olarak "Ne şiş yansın ne kebab." ata binen gelinin: "Hem giderim. hem ağlarım." demesi, "Dünya da bizim, ahiret de bizim." kolaycılığıdır. Bilincin yerine, hafızaya yaslanma tembelliği ve kolaycılığıdır. İradi aksiyon yerine, alışkanlık ve geleneklerin gücüne güvendir. Dinin/imanın kor ateşi ellerini yaktığı için, inancın/dogmanın ve kültürün, ritüellerin külüyle avunmadır, vicdanın kendini kandırmasıdır. Kitabına uydurma ve hileişeriyeye başvurmaktır.

SORU 12: Direniş Teolojisi kitabınızda "Bugün ihtiyacımız olan şey, egemen iktidarlara yamanmış olan dogmatik teolojilerin (tuzu kuruların) ve dinsel kurumların ve söylemlerin arasındaki 'diyalog' değil; ezilen halklar arası 'dayanışma' ve 'direniş'tir. Sadece texte (metne) dayanan dogmatik teolojiler değil; kontekse dayanan dayanışma ve

direniş teolojileri üretmeliyiz." diyorsunuz. "Direniş teolojisi sadece Latin Amerika'da değil, 'siyahi ilahiyat' olarak Güney Afrika'dan Kara Panterler'e kadar uzanıyor. Tanrı'nın siyah olması, İsa'nın da..." diyorsunuz. Şiddet ve çözümsüzlük sarmalına sıkıştırılmış Kürtler ve Aleviler bağlamında direniş teolojisini nasıl anlamlandırabiliriz?

Cevap: Güney Afrika'daki kurtuluş teolojisinde "Call of Islam"ın rolünü unutmamak gerekir. Oradaki direnişte Müslümanlar, Mandale ile kol kola savaştılar. Güney Afrikalı Ferid İshak'ın teorisyenlerinden olduğu İslami Kurtuluş Teolojisini (*Qur'an, Liberation and Pluralism*) de anmak gerekir.

DHKP-C ve PKK'nın dinle ilişkileri olmayan Marksist sol kökenli örgütler olduklarını biliyoruz. Kürt Hizbullahı, şiddeti terk ederek direnişini İslami kodlara ve demokratik mücadeleye dayamaktadır. Kürtler ve Aleviler, mücadelelerinde şayet dine itibar etmiyorlarsa Sünni ve Türklerle birlikte yaşamaktan ve aynı evi/yurdu paylaşmaktan gelen 'Anadolulu' veya 'Türkiyelilik' mayalarını atlayamazlar. Nüfus mübadelesi esnasında Anadolu'dan Selanik'e zorla gönderilen yetmiş yaşlarında bir Ortodoks Rum kadının, üzüntüsünü ve hayal kırıklığını: "Biz gavur mıyduk ki, bizi buralara sürdünüz?" diyerek ifade etmesi, Anadolu'da bin yıldan beri süren etnik ve dinî kökeni ne olursa olsun, birlikte yaşamaktan doğan müsamahayı, mayalanmayı ifade eder. Türk ulus devletinin şimdiye kadar bu iki kesime -Sünni dindarlara ettikleri de unutulmamalı- yaptığı haksızlıkları teslim edelim. Bunu düzeltmek için demokratik mücadeleleri destekleyelim. Bununla birlikte bu kesimlerin İngiliz, İsrail ve Alman istihbaratlarının manipülasyonlarına karşı uyanık olma gibi bir sorumlulukları da vardır. İslam'ın içinden bir özgürlük teolojisi geliştirme potansiyelleri daima mevcuttur.

SORU 13: İslam tarihinde Hz. Muhammed'in ölümüyle dinî liderliği dört halife sürdürmüştür. Fakat Türkiye'de hem İslami gelenek ve çevrelerde hem de halk arasında Hz. Ali, diğer üç halife kadar ön plana çıkmaz. Hz. Ali'nin bu konumunun Aleviliğin dışlanmasıyla kaynaklı bir yanı var mıdır? Bu minvalde Alevilerin ibadethanelerine ve inançlarına yönelik devletin tutumunu nasıl yorumluyorsunuz?

Cevap: İsim koymayı bir sevgi göstergesi olarak alacak olursak, Anadolu'da Ali isminin Ebubekir, Ömer ve Osman isminden az olduğu söylenemez. Sünniler, dört halifeyi eşit oranda severler; ancak, bunların dördünün de 'Kureyş' kabilesinden olmasının 'anormalliğini' soruşturmazlar. İslam, imanı üst kimlik olarak tesis etmişken; ilk halifenin seçimi ile birlikte İslam'ın savaşıarak yok ettiği sanılan 'kabilecilik' kimliği, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra tekrar hortlamıştır. Dört halifeyi Sünniler nazarında mitleştiren şey, Muaviye ve sonrasına (saltanat) nispetle onların dinî hamiyetleridir. Türkmenlerin (Alevilerin) Arapların erken tarihinde gerçekleşen bir trajediye, mağduriyete (Hz. Ali'nin katli, Kerbela) ilgilerini ahlaki açıdan takdir etmekle birlikte, buradan Şi'anın-Hıristiyanlara öykünerek- yaptığı gibi bir 'din' çıkarmayı anlamak mümkün görünmüyor.

Alevilerin ibadethane talepleri, İslami açıdan da insan hakları, demokratik hukuk devleti ve laiklik açısından da temel haklarıdır. Behemehâl verilmelidir. İnsanların nereye 'ibadethane' diyecekleri devleti ilgilendiren bir sorun değildir. Teolojik olarak 'cem ayini'nin İslami açıdan 'ibadet'; Emevî'nin de 'ibadethane' olup olamayacağını, düşünceyi, bilgiyi önemseyen Alevilerle 'bilgisel' açıdan biz ilahiyatçılar tartışabiliriz. Aleviliği Allahsız veya Alisiz olarak düşünen materyalistler için denecek bir şey yok.

SORU 14: Allah'ın Ahlakiliği Sorunu adlı kitabınızda Eşarilik, Maturidilik ve Mutezilede tecessüm eden, İslam'daki Allah tasavvurunun eleştirisini yapıyorsunuz. "Peki bizim Allah tasavvurumuz bizim dünyamızda uzun süreden beri kimin zengin, kimin fakir olacağını, fiyatları, kazaları, felaketleri, vakitsiz ölümleri...vs. 'ilahî kader' adı altında meşrulaştırmaktan başka neye yarıyor? İnsan özgürlüğünün bu en büyük rakibini, bu yanlış imajı öldürmenin zamanı gelmedi mi? Diğer türlü, Kur'an'daki adaletin Allah'ı nasıl geri gelebilir?" diye bitiriyorsunuz kitabınızı. Allah'ın bu 'yanlış' tasavvurlarının teolojik alandan çok, toplumsal ve siyasal alandaki yansıması nasıldır?

Cevap: Tanrı'ya inanıyor ve O'nu önemsiyorsanız, "Nasıl bir Tanrı?" sorunu önem kazanır. Çünkü O'nu günlük edim-

lerinizde otorite olarak benimsemişsiniz demektir. Kur'an'da "Allah'a iftira edenden daha zalim kimdir?" (6/21) ve "Allah'ı gereği gibi takdir edemediler." (6/91) uyarıları yapılır. Siyasal bir mevkide totaliter bir Tanrı imajına sahip iseniz, Firavun olursunuz. Toplumsal olarak da bu imaj, hiyerarşik bir yapı üretir. Oysa İslam'ın toplumsal ütopyası, pramidal olarak dikey (*vertical*) değil; "ileri-geri" (56/10, 48/16) kavramlarıyla yataydır (*horizontal*). Allah, mustazaflardan/ezilenlerden yadır (4/75); adil, iyilik ve dayanışma içinde olanlar ve dü-rüstlerle beraberdir. Kur'an'ın her sayfasında bunu rahatça görebilirsiniz.

SORU 15: Devlet ile halk arasında dini yaşama arzusu açısından iki önemli kırılma oldu: Kürtlerin 'Sivil Cumaları' ve Gezi sürecinde antikapitalist Müslümanların öncülüğünde 'Yeryüzü Sofraları'. Siz bir ilahiyatçı olarak bu iki olayı nasıl yorumluyorsunuz?

Cevap: Gezinin 'haysiyet ayaklanması' olarak onursal 'içerleme-uçuklama' yaniyla Başbakanın 'bağımsızlık politikalarından' ifrit olan yabancı istihbaratların ve uluslararası şirketlerin yerli sponsorlarının (TÜSİAD) 'kışkırtma' paylarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. İktidarın Gezi'deki 'içerlemeyi' görmemekte direnmesi kadar, muhalefetin oradaki yabancı tahrikini ve kışkırtmasını görmemesi de o derece yanlıştır. Sivil Cumalar, organik, içten gelen (dindarane) bir oluşum değil, seküler PKK'nın suni atraksiyonları oldukları, imam-larının birinin Bodrum sefası fotoğraflarıyla belgelendi. İhsan Ağa'nın tertiplediği o sofralardan birine ben de önceleri katılmışımdım. Fakat, 'Gezi İmamı'nın 'antikapitalist' söylemi, küre-sel kapitalizm eleştirisi yapmadan, abdestli kapitalistlerimiz olan muhafazakârların görmemişliklerini deşifreye odaklanmış bir 'mülkiyet düşmanlığı' söylemine indirgenmesi, onun handikapı olarak gözüküyor. Ayrıca Hz. İsa efendimizin dediği gibi "Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya, insanın hakkını da insana vermeliyiz." İhsan kardeşim, Tanrı'nın hakkını da insana vermeye çalışıyor. Teolojik açıdan bu biraz zorlama geliyor bana.

Kur'an'a baktığımız zaman kalp 'katılaştan', 'taşlaşan', 'has-talanan', 'paslanan' birçok niteliği olan müthiş bir kavram. İnsanın hem vicdanını hem hevasını hem de aklını birlikte içeren iç içe geçmiş bir kavramdır ki bu çok önemli bir tanım bence. Hem vicdani kabiliyetimizi hem içgüdülerimizi hem de akıl ve mantığımızı içeren bir kavram. Akıl kelimesi Kur'an'da isim olarak geçmez; düşünme vb. kavramlar hep kalbin fiilleridir. O yüzden ben düşünceyi mantık ile vicdanın sürekli aktif olduğu bir kavram olarak görüyorum. Aslında Kur'an'ın istediği de budur: İnsanın aklederek sürekli doğru yolda bulunmasını istiyor. Dolayısıyla vicdan öldüğü zaman insanın en önemli hasletlerinden birini kaybetmiş olursunuz. Mantık kaybaldığı anda ise taklide düşersiniz, tekrara düşersiniz ki bunun adı da muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık geçmişten geleni muhafaza etmektir. O açıdan ben dini düşüncenin en büyük handikabının muhafazakârlaşma olduğunu düşünüyorum.

İlhami Güler ile yeni kitabı İlhamiyyât üzerine konuştuk. Kitaptaki aforizmalardan hareket ettik, yeni aforizmalara ulaştık. Heidegger, "Soru sormak düşüncenin zekâtıdır." der. Biz soru sorduk hoca zekâtını verdi.

Her kitabınızda başka sorular ve başka arayışlarla çıkıyorsunuz okurun karşısına. Sürekli sorular sorduran kısa metinlerden oluşan kitabınızın adı İlhamiyyât. Adınız da İlhami. Tasavvufun çokça kullandığı bir kavram aynı zamanda. Tasavvufu yoğun olarak eleştiren pasajlar da var kitapta. İlham kavramını nasıl anlıyorsunuz?

Kitabın girişinde de tanımlamıştım aslında. İlham, kişinin yoğun olarak üzerinde düşündüğü, kafa yorduğu konularda insanın aklına gelendir. İnsanın durduğu anda kafasında net olarak beliren, bir anlamda aklın gölgesi demiştim ben ilham. Kafa yormadığınız, hakkında bilginiz olmayan bir konuda ilham gelmez. Sufilerde de öyledir. Teşbihte hata olmaz "Ayının kırk türküsü var, kırkı da ahlât üstüne." Ayı kırk tane türküyü uydurabiliyor; niye, çünkü kafaya takmış. Dolayısıyla neyi kafaya takmışsanız, neyi düşündüyseniz, neye iştiaklı

* Söyleşi: Asım Öz

iseniz o konuda size düşünmenizin sonucu olarak bir fikir derli toplu hâlde geliyor. İlhamlar böyle gelir. Giz, kayıp olan bir şey değil yani.

Ameller niyetler kadar sonuçlara da bağlıdır diyorsunuz?

Bu çok önemli çünkü bizim Sünni gelenekte niyetin tek başına yeterli olduğu sanılır. Hâlbuki bunun kadar tehlikeli bir şey yok. Niyetiniz halis olabilir fakat niyetlendiğiniz şey ve doğuracağı sonuçlar hakkında ciddi bir düşünmeniz bir kaygınız yoksa o zaman niyetin halisliği cehaletle birleştiği takdirde çok korkunç sonuçlar doğurabilir. Buna en manidar örnek Haricilerdir. Son derece samimi insanlardı. Namaz kılarken saflarda birbirlerinin omuz başlarının yırtıldığı söylenir. O kadar samimi insanlar ama o dürüstlük onların cehaletle bir terör yaratmalarını engellememiştir. Diğer örnek Kilise'nin Orta Çağ'da yarattığı şiddet ve katliam: Altında samimiyet vardı. Allah rızası(!) için bir gecede 15-20 bin Protestanı öldürdüler. Yani iş aynı zamanda sonucuna da bağlıdır. Sonuçta ne hâsıl oluyor hikmet mi cehalet mi? Kur'an'a baktığımızda, sonuç da en az niyet kadar önemlidir.

Günel Altıntaş Soyut dergisinde yayımlanan bir yazısında 'aforizma'ya 'değinme' demiş... Sanırım 'değinme'yi aşıyor 'aforizma', dibindeki, bitişiğindeki gerçeklerden ötelerdeki gerçeklere sığıyor. Siz nasıl tanımlıyorsunuz aforizmayı?

Yani kitaba isim verirken 'aforizma' mı 'düşünme' mi 'düşünceler' mi koyalım diye bir tereddüt geçirmiştik. Aforizma felsefedeki anlamıyla "alışık olmadık", "bilinenin biraz daha ötesinde"ki düşünce anlamlarına geliyor. Çünkü kitlelerin veya Ortodoksilerin genelde hakikatleri çok bildiktir çok anlaşıldıktır. Aforizmayı, biraz da olayın dibine doğru derinine doğru giden düşünce diye tanımlarım ben.

Aslında bu tip 'özeldeyişler' bir anımsatma, bir uyarma anlamı taşımakta, bu anımsatma ve uyarmalarla da hataların, yanlışlıkların yapılması önlenmektedir diyebilir miyiz?

Denebilir. Neticede yaygın ve alışıldık olanın yanlış olabileceğini hatırlatıyor. Onun için kitabımı ithaf ederken bir cüm-

le kullanmıştım: “Vicdanını kolay kandıramayanlara” diye. Çünkü insan vicdanını kolayca kandırır, yapacağını yapar. Oysa biraz daha uykusuz, biraz daha rahatsız, müteyakkız olduğunuz zaman, ilk anda size görünen doğrunun veya normalin böyle olmayabileceğini görebilirsiniz. Yani dolayısıyla biraz üzerine gitmeyi gerektiriyor bazı konular.

Teolog kavramına ilişkin olarak “yarı doğruyu söyleyen kişi” şeklinde bir tanımınız olmasına karşılık hem bu kitabında hem de bundan önceki kitabınızda teoloji ile irtibatlı adlandırmalar söz konusu. Bu kavramı sık kullanma gerekçeniz nedir?

Yaygın olarak hem Türkiye hem de dünya teolojiiyi kullanılıyor. Çünkü kelam kelimesi teolojiye göre Türkiye’de daha az biliniyor. Kelam deyince çok ciddi bir adam bana “Hocam konuşma üzerine mi?” demişti. Kelamın anlamını az sayıda insan biliyor. Teoloji yabancı bir kelime ama ben yaygın olduğu için kullandım. Yarı doğru hususu da, bir doğruluk payı var. Çünkü genelde teologlar hep savunma pozisyonundadırlar. Dolayısıyla kolayca kendilerini kandırırlar. Mesela şöyle bir genelleme yapıyorum, felsefe daha sorgulayıcı bir düşünce tarzıdır. Kolay teslim olmayan bir düşünce tarzıdır. Hatta düşüncenin kirpisi derler. Sürekli rahatsız edici bir tarafı vardır. Bilim daha tarafsızdır. Bir şeye karşı olma ve taraf olma gibi bir yapısı yoktur. Ama teoloji biraz daha savunmadır. Savunma durumuna geçtiğiniz andan itibaren o psikoloji sizi çok büyük hatalara düşürebilir. Dolayısıyla ben o teolojinin dışına çıkmanın –yani realiteyi daha doğrusu hakikati görmek için savunma mekanizmasının dışına çıkmanın– daha soğuk kanlı olmanın, soru sormanın –Heidegger “Soru sormak düşüncenin zekâtıdır.” der– yani hakikat tutkusunun teolojik duygudan daha önemli olduğu kanaatindeyim. Hani biraz sorgulayıcı düşünceye sahip olmak demek bir imanımızın olmayacağı manasına gelmiyor. Ama teolojik dediğin zaman biraz dogmatiklik akla geliyor. Yani hazır doğrular var ve o doğruları sürekli tahkim etme, sürekli savunma ve dolayısıyla her zaman hakikatin yarısını söyleme gibi bir pozisyon ortaya çıkıyor.

Modernlik, kapitalizm postmodernlik ve sekülerizm kavramlarına da değiniyorsunuz. Çağımızın temel sorunu sistem değil dünya görüşü sorunudur, diyorsunuz. Dünya görüşünü nasıl tanımlıyorsunuz?

Dünya görüşü kişinin en temelde varlığın ve hayatın anlamının ne olduğunun cevabıdır aslında. Yani varlık nedir? Ve ben kimim? En temel sorulara verilen cevap, kişinin dünya görüşünü oluşturur. Dolayısıyla en temelde metafizik dünya görüşüdür. Şu anda biz bir dünya görüşünün, bir metafiziğin içindeyiz. Yani bu seküler metafizik, bazı filozofların duyumcul kültür dedikleri yani insanın beş duyusuyla kavradığının dışında başka bir hakikatin olmadığını kabul eden adına sekülerizm de dediğimiz böyle bir atmosferin. dünya görüşünün, üst kültürün altındayız. Çağımız bir dünya görüşünün egemenliğinde olan bir çağ. İslam dünya görüşü ise tamamen ayrı. "Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz." bizim dünya görüşümüzün temelini oluşturan ayettir. Toplumsal hayatımızı tanzim eden iktisat, hukuk, siyaset, mimari, müzik, sanat bütün bunlar, aslında temeli itibarıyla bir dünya görüşüne bağlıdır. O yüzden bugün çağımızın genel sorununun dünya görüşü sorunu olduğunu düşünüyorum. İslam'ın alternatif bir dünya görüşü olduğu ve bunun yerine ikame edilmesi gerektiğini savunuyorum.

Sizce hangi evler otele dönüşmüştür?

Bir sene İngiltere'de kaldım bunu orada daha yakından hissetmiştim. İnsanlar evlere genelde sadece yatmaya gidiyorlar. Evin otele dönmesi, aile kurumuna bağlı. Aile parçalandığı, ortadan kalktığı oranda evler otele döner. Ama anne-baba-çocuktan oluşan aileler devam ettikçe evier yuva olarak kalacaktır. Ama bunlar kayboldukça yani menfaat, bencillik giderek arttıkça ev herkesin belli saatlerde gidip yattığı bir otele dönüşmüş oluyor.

Sürekli meşgale içinde olursanız dahi canınız sıkılmaz mı hiç?

Can sıkıntısı... Bence insanın anlamlı bir dünya görüşü varsa her zaman yapacak bir şeyleri vardır. Eğer insan ruhu bir şeye yönelmişse ki bu da hayatın anlamına bağlıdır. An-

cak yönsüz insanın ruhu, canı sıkılabilir. Yoksa siz hayata ciddi bir anlam yüklemişseniz o zaman hayatta yapacak bir şey bulursunuz. Bazıları yalnızlığı can sıkıntısıyla özdeşleştirirler bu durum modern bireyin trajedisidir. Çünkü anlamsızlıkla direkt alakalıdır. Tam tersine yalnızlık sizi çok daha derin düşüncelere sevk eder.

Vicdan kavramı metinlerde merkezi yer tutan kavramlardan biri. Vicdanı niçin çok önemsiyorsunuz?

İnsan ancak vicdanını ortaya çıkarabildiği oranda insan olabiliyor. Tanrı'nın beklentisi anlamında insanın değeri, bilim yaratmasından geçmiyor. Dolayısıyla mantık ve konuşma insanın fazilet anlamında ayırt edici özellikleri değildir. O yüzden Tanrı'nın bize ruhundan üflemesini, bize vicdan vermesi olarak yorumluyorum. Kur'an-ı Kerim'de geçen "dağların yüklenmediği insanın yüklendiği emanet" vicdandır. Vicdanı önemsiyorum çünkü din aslında vicdandır. İman, salih amel vs. bunların tümü bizim vicdanımızla gerçekleştirebileceğimiz şeyler. Biz çoğu zaman âdetlerin, geleneklerin peşine takılarak vicdanımızı öldürüyoruz. Tarih ve toplumun kontrolüne girdiğin andan itibaren vicdan devreden çıkıyor. Dolayısıyla her birey kendi toplumunun kültürü altında hareket ediyor ve hakikati bulamıyor. Vicdanın önündeki en büyük engel, insanın hevasıdır ve içinde yaşadığı toplumdur. Bunların ikisi de bizi kuşatmıştır. İçimizdeki heva, dışımızdaki gelenek, tarih ve toplum zindanlarını, duvarlarını yıkmanın tek bir yolu var o da vicdanımız. Ancak vicdanımızı ayık tutabilirsek bu zindanlardan kurtulma imkânımız ortaya çıkar.

Çağdaş özgürlük kavramını ahlaki bakımdan bütün dinlerin ve kadim felsefelerin iddialarından vazgeçişin göstergesi olarak yorumlama gerekçeniz nedir? Bugünkü özgürlük kavramının anlam dünyasına müdahalede bulunarak bu kavramı ıslah etmek imkânsız mı?

Aydınlanma, hümanite, modernizm bunlar politik olarak krallığa başkaldırı olmasının haricinde kültürel olarak da Tanrı'ya başkaldırıydı biliyorsunuz. Dolayısıyla bunu bir Allah'a isyan ve insanın haddini aşması olarak görüyorum. Bu yönüyle modernite, sekülerizm ve hümanizm yanlış giri-

şimlerdir. Modern özgürlük kavramı insanın kendini yeterli görmesi ve serbest olmasıdır. Serbest olması ne demek, yani “ben keyfimin istediğimi yaparım”. İşte bu bence çağdaş özgürlük kavramının dayandığı yanlış noktadır. Oysa dinler, özgürlüğü hep sınıрыla birlikte ortaya koyar. Çağdaş özgürlük kavramında insan kendisi içindir. Oysa kadim dinler temelde insanların kendi özgürlükleri yanında bir ötekini de kabul etmeleri gerektiğini savunur. Büyük öteki Tanrı, küçük öteki de diğer insanlar. İşte bu yüzden modern özgürlük kavramını eleştirdim.

Kavramları ve meseleleri yorumlarken somutun bilgisini ihmal etmeyen bir bakışınız var. Nüfuz hırsızlığı bunlardan biri. Öte yandan da geçmişle şimdi arasında bağlantı kuruyorsunuz. Radikalite kavramını İslam fıkıhındaki azimelle birlikte düşünmeniz bu bağlamda anılabilir. Realiteyi hakikat olarak görmeyen bir bakışınız da var somutun analizinde. Realiteye teslimiyet insanlık ve Müslüman bilinç açısından ne tür sıkıntılara sebep oluyor?

Realiteye teslim olduğunuz zaman hakikati ortadan kaldırmış olursunuz. Çünkü bana göre hakikat realite değildir. Çünkü hakikat realitenin ötesinde olan bir şeydir. Gerçeklik görünür olandır. Oysa hakikat derin bir düşünce ve ahlaki kapasiteyle anlaşılabilir bir şeydir. Dinlerin davası aslında hakikat davasıdır. Yani realite değil. Realite zaten bilimin konusudur. Dolayısıyla ister ahlaki mevzular olsun isterse metafizik mevzular olsun her ikisi de hakikatle ilgili mevzulardır.

Sizce İslam düşüncesinin en büyük talihsizliği nedir? Bu aşılabilir bir sorun olarak görünüyor mu size?

Temel sorun bence düşüncenin durması. İslam düşüncesi dediğimiz zaman aslında ortada öyle bir şey yok. Uzun bir dönemden beri hafıza var. Hafıza ayrı bir şey düşünce ayrı bir şeydir. Hafıza, düşüncenin zihnimizdeki yansımasıdır. İslam toplumları olarak neredeyse bin yıllık bir duraklama, geviş getirme, hafızayı tekrar etme dönemi yaşadık. Dolayısıyla adına gelenek dediğimiz, alışkanlık dediğimiz şey bu. Oysa hayat dinamik ve devam eden bir süreçtir. Hayat dinamik olduğu için düşüncenin de dinamik olması gerekiyor. Realite-

nin peşine takılmayıp da onu kontrol edebilmek için hayatın dinamizmini takip etmeniz gerekiyor. İslam düşüncesinin en büyük handikabı geleneğe takılarak uzun süre hayatı takip etmeyi durdurmasıydı. Bunun tekrar düşünmeye başlamakla tekrar düşünmeyi öğrenmekle aşılabileceği kanaatindeyim. Düşünmeyi öğrenmek gerekir biliyor musunuz? Çoğu insan düşünmeyi hazır yani konuştuğumuz gibi düşündüğümüzü sanıyor. Öyle bir şey yok. Düşünme aynen bir mobilya ustalığı gibi bir zanaatkârlık gibi eğitimle öğretimle kazanılacak bir şeydir. Biz maalesef uzun süreden beri hayatın her alanında ya geleneği ya da Batı'yı taklit ediyoruz. Birbirlerinden farklı olabilirler ama İslam dünyasının içinde bulunduğu durum sürekli taklittir. Bazı alanlarda Batı'yı taklit ediyoruz. Bazı alanlarda da geçmişimizi taklit ediyoruz. Taklitten kurtulup da tekrar düşünmeyi öğrendiğimiz takdirde ben olayların yoluna gireceği ve kurtulabileceğimiz kanaatindeyim.

Peki kavram ve gerçeklik arasında nasıl bir irtibat kuruyorsunuz?

Kavramlar, bizim gerçekliği veya hakikati ifade ettiğimiz kaplardır. Kavramlar gerçekliğe ilişkin de olabilir hakikate ilişkin de olabilir. Bizden önce üretilmiş olan kavramları biz üretmedik. Acaba kavramlarımız realiteyi ve hakikati tam olarak yansıtabiliyor mu? Tekrar kendimizi sınavalım. Yeni kuşaklara düşen bunları sürekli test etmektir. Kavramların üzerine gidip onları yeniden ifade etmektir. Zihnimiz sürekli kritik ederse hazır bulduğunuz dilin sahliliğini her zaman test etme imkânımız olur. Kritik olmasa o zaman her şey ezbere olur.

Kalp kavramı tasavvufun çokça istismar ettiği kavramlardan biri. Müminin kalbi ölünce muhafazakârlaşır diyorsunuz. Yaşadığımız zamanlardaki muhafazakârlaşmaya ve bu bağlamdaki tartışmalara nasıl bakıyorsunuz?

Tasavvuf kalp kavramını salt pozitif anlamda kullanır. Oysa Kur'an'a baktığımız zaman kalp 'katılaşılan', 'taşlaşan', 'hastalanan', 'paslanan' birçok niteliği olan müthiş bir kavram. İnsanın hem vicdanını hem hevasını hem de aklını birlikte içeren iç içe geçmiş bir kavramdır ki bu çok önemli bir tanım bence. Hem vicdani kabiliyetimizi hem içgüdülerimizi

hem de akıl ve mantığımızı içeren bir kavram. Akıl kelimesi Kur'an'da isim olarak geçmez; düşünme vb. kavramlar hep kalbin fiilleridir. O yüzden ben düşünceyi mantık ile vicdanın sürekli aktif olduğu bir kavram olarak görüyorum. Aslında Kur'an'ın istediği de budur: İnsanın aklederek sürekli doğru yolda bulunmasını istiyor. Dolayısıyla vicdan öldüğü zaman insanın en önemli hasletlerinden birini kaybetmiş olursunuz. Mantık kaybolduğu anda ise taklide düşersiniz, tekrara düşersiniz ki bunun adı da muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık geçmişten geleni muhafaza etmektir. O açıdan ben dinî düşüncenin en büyük handikabının muhafazakârlaşma olduğunu düşünüyorum.

Tanrı şehirlerde tutulmuştur, diyorsunuz. Şehir ve din ilişkisi bağlamında son zamanlarda liberal aydınlar tarafından gündeme getirilen kent dindarlığını nasıl yorumluyorsunuz?

Metropollerin insanı büyük ölçüde doğadan kopararak bizim dine açık hâlimizi ortadan kaldırdığı kanaatindeyim. Etrafımız gökdelenlerle ayağımızın altı asfaltla etrafımız arabalarla dolu. Sosyal yaşamımızın geçtiği yerler çarşılar, alışveriş merkezleri vs. Bunlar biyolojik duyguların tahrik edildiği mekânlar. Dolayısıyla hevanın endüstriyel olarak üretildiği, kültür olarak üretildiği bir yapıdır modern yapılar. Bir Rus bilginin sözü aklıma geliyor: "Nüfusu altmış bini aşan yerlerde insanlık olmaz." Çok doğru bir söz bence. Çünkü bu kadar kalabalık ve devasa yapılarda insan tekniğin kölesi hâline geliyor. Yani teknik artık kontrolümüzden çıkıp ekonomiyle birleşerek modern insanın kalbini, ruhunu esir aldığı ve beden ve içgüdülerini parlattığı bir süreç. Biz bugün Kur'an'da da geçtiği gibi elimizle oluşturduğlarımızın esiri hâline gelmiş durumdayız.

Söyleşi için teşekkür ederiz.

ÇOK İMAN, ÇOK DÜŞÜNCE GEREKİYOR!*

Ben genellikle kitap tasarlayıp yazmıyorum. Makale tarzında çalışıyorum. Beni rahatsız eden konularda varoluşsal olarak hissettiklerimi yazıyorum. Kitapların adı da kendini bana bağırıyor. Adlandırmada zorluk çekmiyorum.

Asım Öz'ün röportajı

İlhami Güler yalnızca bir ilahiyatçı değil, şirketlerin yönlendirdiği 'küreselleşmeye' karşı çıkan, dünyanın bugünkü durumuna sert eleştiriler yönelten ve bu konularda siyasi yazılar yazan, söyleşiler yapan, demeçler veren, eylemlere katılan bir antiemperyalist. Kısacası gerçek bir entelektüel eylemci. Dini algılama noktasında tartışmalı yaklaşımları olsa da siyasal yönüyle direnişten yana olmuş bir isim. “Zalimler, nasıl bir çöküşe uğrayacaklarını yakında görecekler?” (26/227) ayetinden hareketle bir direniş teolojisi oluşturunanın zaruriliğine dikkat çekiyor İlhami Güler, *Direniş Teolojisi* kitabında. Kitabın ithaf cümlesi üzerinde durulmaya değer doğrusu: “Kendini ‘tarihin sonu’ olarak insanlığa dayatan zalimliğe/israfa (kapitalizmi) ve dünyamızı esir almaya çalışan tağuta (ABD) dünyanın her yerinde direnen herkese...” Kitap iki ana bölümden oluşuyor: “Küresel Direniş” ve “Yerel Direniş”. Ayrıca ilk bölümün sonunda ekler bulunuyor. Güler, bir direniş teolojisine duyulan ihtiyacı, “Bugün ihtiyacımız olan şey, egemen iktidarlara yamanmış olan dogmatik teolojilerin (tuzu kuruların) ve dinsel kurumların ve söylemlerin arasındaki ‘diyalog’ değil; ezilen halklar arası ‘dayanışma’ ve ‘direniş’tir. Sadece texte (metne) dayanan dogmatik teolojiler değil; kontekse dayanan dayanışma ve direniş teolojileri üretincliyiz.” şeklinde gerekçelendiriyor. İnsan arzularının/hevasının yarattığı fesada ve bu fesattan çıkışı mürnkün kılacak yola işaret etmesi bakımından oldukça önemli olan kitabı İlhami Güler’le konuştuk.

Direniş Teolojisi’nde yer alan yazıları nasıl yazmaya karar verdiğinizden ve kitabın yapısından ve ithafından bahsederek başlayalım mı söze?

Asım Öz, *Özgün Duruş* dergisinde yapılan röportaj.

Ben genellikle –iki kitabım hariç– kitap tasarlayıp yazmıyorum. Makale tarzında çalışıyorum. Beni rahatsız eden konularda varoluşsal olarak hissettiklerimi yazıyorum. Sonradan geri dönüp baktığımda, belli yerlerde/konularda birikimlerin, göllenmelerin olduğunu görüyorum. Kitapların adı da kendini bana bağırlıyor. Adlandırmada zorluk çekmiyorum. İthaf da öyle. Birden ilham olarak geliyor.

Kitabınızı yerel ve küresel direniş olarak ikiye ayırma nedeninizden başlayarak küresel ve yerellik kavramlarını nasıl cınlamları dırdığınızı merak ediyorum?

Kitaptaki yazılar üç iktidar odağına karşı direnişi öneriyor. Birincisi, Makyavelizm veya küresel emperyalizm, ABD, İngiltere ve İsrail'in İslam coğrafyası üzerine zorla tasallutuna karşı direniş. İkincisi ülkemizdeki militarizme karşı direniş. Üçüncüsü ise dinin ölümü olarak veya Tanrı'yı kandırma teşebbüsü olarak teşhis ettiğim ülkemizde cari muhafazakârlığa karşı direniş.

Bir direniş teolojisi tasarlamak ya da var olan direniş öğelerini hatırlamak bugün için ne ifade ediyor?

Nefs-i emmarenin kendini 'uygarlık' olarak sistemleştirdiği, adını Batılı 'pesimist' olarak yaftalanan düşünürlerin 'duyumcul' (Sorokin), 'kahraman' (Schubart) ve Prometheusçu-seküler (Danilevski) olarak koydukları bir ayartma çağında yaşıyoruz. Hâsılı "Asra yemin olsun ki insanlık hüsrân içindedir" (103/1-2). Direnişi hatırlamak, "Sabrı ve hakkı tavsiye etmey!" (103/3) hatırlamaktır. Asr suresi, biliyorsunuz Kur'an'ın özetidir.

Böyle bir direniş algısı nasıl donanmalı?

Kur'an okuyarak, yeniden iman etmekle zuhurunun şiddetinden özünü gizleyen küfrü ve zulmü görme imkânını yakalayabilirsiniz. Aksi takdirde 'tarihin sonu' masalına inanıp cennetinizi yeryüzünde kurma (refah devleti) iğvasına kapılırsınız.

Kitabınızı okurken, teorinin, kafamızın bir yerinde çınlayıp duran pratik karşılığını düşünmeden edemiyorum. Latin Amerika'daki kurtuluş teolojisinde olduğu gibi İslami direniş düşüncesinin bu

gününü, onu besleyen düşünürler ve pratikler üzerinden okuduğumuzda nasıl bir manzarayla karşılaşırız?

Dinin, insanlarda 'sahte bilinç'e dönüşme kapasitesi hayli yüksektir. Marx'ın dediği gibi, kolayca kitleleri uyuşturan afyona dönüşebilir. Özellikle iktidarla birleşince çürüme âdeta kaçınılmazdır. Latin Amerikalı papazlar bu durumu görerek, Hristiyanlığı doğuş dönemindeki gibi ezilenlerin kurtuluş ideolojisi olarak yorumladılar. Bugün İslam dünyasında da egemen iktidar odakları İslam'ı kendi hegemonyalarını sürdürmek için bir enstrüman olarak kullanıyorlar. Merhum Ali Şeriatî, bu durumu 'Dine Karşı Din' olarak kavramsallaştırmıştı. İstisna olarak Mısır'da Seyyid Kutub ve onun sol yorumcusu Hasan Hanefî, İslam'ı bir tür ezilenlerin kurtuluş ideolojisi olarak yorumladılar.

11 Eylül'den sonraki gelişmeleri nasıl yorumluyorsunuz?

Amerika'nın İslam coğrafyasına tasallutunu artırdı. Bölge halkı ve yönetimleri de ikiye bölündü. 1- İşbirlikçiler. 2- Direniş cephesi. İşbirlikçilerin sayısı direnenlerden daha fazla. Bu da normal. "İnsan zayıf yaratılmıştır" (4/28).

Bilincin sömürgeleştirilmesi olarak ılımlı İslam politikaları küresel iktidar için nasıl bir misyon icra ediyor?

İşini kolaylaştırıyor.

İslamcılığın geleceğini nasıl görüyorsunuz? Yeni programı ve planı ne olmalı?

İtiraf edelim ki bazı bölgelerde iman, bazı bölgelerde de enlektüel zaafından, hatta iki zaafın birden olması nedeniyle kolayca şiddete veya egemen küresel güçlere eklemlendi. Çok iman, çok düşünce gerekiyor. Lafla peynir gemisi yürümüyor.

Tüm bunlara "toplum/lar nasıl baktı/bakıyor"u da mutlaka konuşmalıyız?

İslam coğrafyasında halkların –Suud ve Körfez Krallıkları hariç– günlük iâşe derdine mahkûmiyetlerinden dolayı, olup biteni ahlaki, dinî, kültürel kaygılarla politik bir bilinçle değerlendirmeye imkânını pek haiz olmadıkları kanaatindeyim. Yoğun kriz bölgeleri hariç tabi.

Heyecanlı olma, duygusal olma, tutkulu olma hakkı konusunda reel politiğe teslim olan siyasilerin olumsuz tavır almaları biraz da bu hakların potansiyelinden çekindiklerinden mi kaynaklanır?

Reel politiğin bütün dünyada Makyavelizm olduğu en azında Machiavelli'den beri müsellemler bir gerçek. Sorun, reel politiğe teslim olduğunuzda, insan olmanın ve Müslüman olmanın imkânının kalıp kalmadığıdır. Bahsettiğiniz duygular, insanı insan yapan duygulardır. Sorun, insan ve Müslüman kalarak kaybı göze almak mı, yoksa bunların kaybı ihtimaline karşı 'başarılı' olmayı tercih etmek mi? Muaviye ikinciye, Hz. Ali birinciye tercih etmişti. "Muaviye kazandı, Ali kaybetti." diyebilirsiniz. Bu, neyin peşinde olduğunuza bağlı.

"Peki, iktidar nerede?" sorusunu sorunsallaştırmak ve ona sabit bir cevap vermeyi reddetmeyi içeren postyapısalcıların 'iktidarın maske-sini düşürmek' amacıyla yapıp ettikleri amaçlarına ters düşmüyor mu? İktidarı açıkça tanımlamadan direnişi nereye konumlandıracağız, yoksa direnişi konumlandırabileceğimiz her türlü etik zemini yok edip kendilerini çoktan eylemsizliğe mi itti bu ve benzeri akımlar?

İktidar, bir otorite mercii olarak kendiliğinden negatif bir kategori değildir. Önemli olan, otoritenizi hakka, haklılığa, yani meşru bir zemine, sürekli kritiğe/muhalefete açık olma ya mı dayandırıyor sunuz, yoksa salt güce, haksız şiddete mi? Direniş, meşruiyetini birinci tarz otorite ideasından alır. Post-yapısalcıların iktidar analizi, gelip nihilizme dayanır. İktidar olmanın ahlaki anlamda çok zor, âdeta avuçta ateş tutmak gibi bir şey olduğu doğrudur. Ancak bu zorluğu görerek görevden kaçmak da anlamsızdır.

Dünyanın bugünkü gidişatıyla nasıl mücadele edilmelidir, sorusu çerçevesinde gündeme gelen olgulardan biri de STK'lar. Özellikle son yıllarda çok fazla gündeme gelen sivil toplum kuruluşları (STK'lar) konusunda Arundhati Roy, STK'ların hayranı olmadığını, bu örgütlerin çoğunun fonlarını Batılı kuruluşlardan sağladığını, sonunda bir düdüklü tenceredeki düdük görevini gören kuruluşlar hâline geldiklerini belirtir. Siz ne düşünüyorsunuz?

Fiilî durum bizim ülkemizde de böyle olabilir. Ancak bu, STK'ları, örgütlü güç kullanma tekeli olan devletten gelebilecek tehlikelere karşı bireyi koruyan bir siper, mevzi oldukları ger-

çeğini değiştirmez. Önemli olan, sivil toplumun kendini meşru menfaat ve Peygamberimizin de katıldığı *Hılfu'l-Fudul* (Erdemliler Topluluğu) gibi “emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker” ilkesine dayanan gönüllü, organik yapılar olup olmadığıdır.

Kitabınızda yer alan ekonomi odaklı ölümler çok güncel ve hayli sarıcı. ABD ekonomisi, dünya ekonomisi, bu arada Avrupa ekonomisi ve Türkiye ekonomisi açısından son derece hareketli gelişmelere eşlik etti geçtiğimiz yıllar. Kitabınızdaki öngörü ve uyarıları büyük ölçüde doğrulamış olsa da bu söyleşinin verdiği olanaktan yararlanarak bu gelişmeleri değerlendirmek ister misiniz? Kapitalizmin sonu müjdeleri herhâlde abartılı ama neo-liberalizmin sonunun geldiği, kapitalizmin yeni bir 'birikim rejimi'ne geçişin eşiğinde olduğu yolundaki değerlendirmeler konusunda ne düşünüyorsunuz?

Yeni bir ekonomik yapıya geçmek, yeni bir üst kültür sisteme, paradigmaya, ruha ve prototipe geçmeye veya evrilmeye bağlıdır. Şu anda çağdaş Prometheusçu, kahraman, duyumcul, seküler paradigmanın gün batımını, akşam vaktini yaşıyoruz. Bu kültürün gezegenimizi ve insanlığı sürüklediği bazı problemleri, bunların semptomlarını yaşıyoruz. Biraz daha canımızın yanması gerekiyor. “İnsanlar kendilerinde olanı değiştirmedikçe, Allah onların durumunu değiştirmez” (13/11).

Bu bağlamda gündeme gelen İslami sol tartışmalarının niteliği hakkındaki düşünceniz nedir? Bu tartışmaların 60'lı yıllardaki tartışmalarla farkı var mı? Varsa neler? Böyle bir algı direniş teolojisi perspektifinde neler sağlayabilir?

Solun ve sosyalizmin kendisi, özünde Hristiyanlığın devamı anlamında sekülerleştirilmiş bir ahlak ve tinsellik olsa da dayandığı metafizik bağlamında duyumcul ve kahraman kültürünün altında çalıştı. Bu teoriye İslami bir aşı yapmak bana pek makul gelmiyor. Bu sistem de yeryüzünde 'cennet' kurma peşinde koşuyor. Mülkiyet, özgürlük ve insanın denenmesi gibi temel kavramlarda farklılıklar var. Ancak, bu farklılıklar, zalimliğe ve israfa (kapitalizme) karşı durmada ortak cephe kuramayacakları anlamına gelmez.

Türk muhafazakârlığının 50'li yıllardan bu yana Amerika'ya duyduğu sevginin kaynaklarının değiştirilemez bir kültürel genetik olarak devam edişini değerlendirdiğimizde hangi durum daha baskındır?

Kitabımdaki makalede dediğim gibi, dünya hayatının insanı ayartmasını dinle örtme ve dindar 'mış gibi' yapma, bağlamında Türk ve Amerikan muhafazakârlıkları birleşmektedirler. Bana göre Avrupa'da Amerika'dan farklı olarak –birçok şeyine katılmasam da– bir ciddiyet, derinlik ve asalet var. Amerika, Avrupa'nın taşrasıdır. Cumhuriyet'in kültür devrimiyle Türkiye de asaletini kaybetti. Avrupa aşkıyla başlayan maceranın sıkıyı görünce Amerika muhipliğine evrilmesi boşuna değil.

Kitabınızın temel söylemi konusunda dile getirilen dinlerin birlikteliğini savunduğunuz ya da direniş teolojisinin yeniliğini sorgulayan eleştirilere nasıl bakıyorsunuz?

Dinlerin birliği diye bir şey savunmuyorum. Mağdurların ve namusluların dinleri, dilleri ne olursa olsun egemen küresel baskıya karşı birlikte direnmelerini savunuyorum.

Küresel iktidarın maskesini düşürmek, hem bariz olduğu hem tahmin etmediğimiz yerlerde onu su yüzüne çıkararak, hegemonyasını kırmak için neler yapılabilir?

İnsanın tek ayırt edici vasfının, onun iç bütünlüğü, yani vicdanı olduğuna inanıyorum. Kendi iç bütünlüğünü (dürüstlük, omurgası dik olmak, sütü temiz olmak vs.) gerçekleştiremeyen biri insan olamayacağı, kalamayacağı için, iş buradan başlıyor. Bizim dilimizde iman etmek de aslında böyle bir şeydir. Bunu başaranların birbirini bulmaları ve birlik oluşturmaları gerekiyor.

Şimdi önümüzdeki sürece, geleceğe nasıl bakmalı?

Denenmenin özü, inanmak ve umutla (Allah rızası ve cennet) içgüdülere, zulme ve nankörlüğe (küfre) karşı direnmektir. Tanrı, insanın elinin dolu olup olmadığına (başarı) bakmaz, temiz olup olmadığına bakar. Gerisi Allah Kerim.

Söyleşi için teşekkür ederim...

Rica ederim.

İSLAMİYET’TE KUTSALLARIN KAYNAĞI, SEKÜLERLERİN DİNE BAKIŞI*

Güler ile Charlie Hebdo saldırısının ardından. İslamiyet’te kutsalların kaynağı, sekülerlerin dine bakışı üzerine konuştuk. Güler’e göre seküler dünya şu anda dine itibar etmiyor. Kilise’yi, Papa’yı, İsa’yı da ‘kendi özgürlük sınırları içinde’ eleştirenler, ayrısını İslamiyet’e de yapıyor. Aynı şekilde İslam dünyasının ‘baskı’ altında olduğunu söyleyen Güler, «Bu baskıyı yapan bir de onun değerleriyle alay etmeye başlayınca bu sefer insanlar zıvanadan çıkıyor.» dedi.

İslamiyet’te Hazreti Muhammed’in resmedilmesi neden yasak?

Tarihsel olarak baktığımız zaman, İran’daki bazı minyatür resimlerini çıkarırsak Sünni dünyada bir konsensüs var. Bu kabulün arkasındaki saik, İslam toplumunun putperest, pagan bir ortamda gelmiş olması. Muhtemelen Hz. Muhammed’in de erken dönemlerde insanların tekrar kolayca puta tapmaya dönebilecekleri tehlikesini göz önünde bulundurarak, resim yapmayı yasakladığına dair hadisler var. Muhtemelen bu resim yasağı, Hz. Muhammed daha da kutsal olarak algılandığından dolayı, onu da kapsayacak şekilde, bir konsensüs sağlanmış.

Ama bunu daha önce başka yerlerde de söyledim, resim insanın yaratıcı aklını geliştiren bir aktivitedir. Heykel veya müzik, bunlara karşı da İslam âlimleri çok katı davranmışlar. Bu yasak neredeyse bütün tarih boyu sürmüştü.

Ben bu yasağın bu kadar uzun sürmesini çok fazla anlamalı bulmuyorum. Ulema, puta tapma tehlikesi geçtikten sonra, yani tevhid inancı artık insanlara yeterince yerleşip insanların artık kolayca put yapma zaafı aşıldıktan sonra, bu sanatları serbest bırakabilirlerdi. Müslüman insanın, ümmetin yaratıcı kapasiteleri daha da gelişebilirdi.

Bu yasak benim kanaatime göre özellikle yaratma sıfatının, Müslümanlar tarafından tabu hâline getirilip sadece Al-

* Kaynak: Al Jazeera

lah'a mahsus kılınması... Hâlbuki Kur'an-ı Kerim'de bunun böyle olmadığı da açık. Ayette diyor ki: "*Allah yaratanların en güzelidir*" (23/14). O zaman demek ki Allah yaratma sıfatını insanlarla paylaşabiliyor kolayca.

Hız. Muhammed'in resminin çizilmesi dinî anlamda baktığınız zaman, ne tür bir tehlike söz konusudur ben bir şey göremiyorum. Hız. Muhammed'in hayatını resmeden bir çizgi roman yapsalar, insanlar acaba şundan mı endişe ediyorlar; 'acaba yüzünü kötü mü çizerler?' Ona layık olmayan bir tarzda..

Öyle değil hâlbuki. Aleviler biliyorsunuz Hız. Ali'yi, Hıristiyanlar Hız. İsa'yı... Yani dindarlar kendi kahramanlarını en güzel bir şekilde çizerler.

O hâlde Charlie Hebdo'da çizenlere gösterilen 'aşırı' bir tepki miydi?

Orada aşağılama var bildiğim kadarıyla. Daha önce Danimarka'da da olmuştu. Orada kasıtlı, hakaret içeren çizimler var. Resim yapmak ayrı bir şey, aşağılama amacıyla karikatür yapma ayrı bir şey.

Bu, özgürlükler bahsine geliyor. Aydınlanma'dan sonra, özellikle de Fransa'da, Avrupa'nın tümünde de diyebiliriz, düşünce özgürlüğü geliştikten sonra, Orta Çağ'da kendilerine çok eziyet çektiren Kilise ve Hıristiyanlığa karşı bir nefret oluştu.

Hıristiyanlığın değerlerini de çok katı, sert bir şekilde hem yazarak, hem çizerek, hem sinemayla alabildiğine eleştirdiler. Ve kendilerince bu aşağılamayı, özgürlüğün kriterleri içerisinde, ifade özgürlüğünün sınırları içerisinde algıladılar. Şu anda da öyle. Çünkü aynı şeyleri çizmeye devam ediyorlar. İsa, papalık, papa, Vatikan hakkında akla, hayale gelmedik çizimler yapıyorlar; aşağılamalar, hakaretler yapıyorlar. Bunu seküler Avrupa kendi özgürlük sınırları içerisinde algılıyor.

Seküler dünya dini kritik edip aştı. İtibar etmiyor şu anda. Onu bir batıl itikat, insanların çocukluk çağının bir kalıntısı olarak görüyor, değer vermiyor. Değer vermediği bir şeye saygı duymasını beklemek...

Yani sorun dinin bir düşünce olarak algılanmasından çıkıyor?

Anlamaya çalışıyorum. Diyebiliriz ki: “Ya sen inanmıyorsan da ben inanıyorum, bana saygı göster.” Ama adam kendisiyle mukayese yapıyor diyor ki: “Biz Kilise’ye ve Hristiyanlığa, bu saçmalığa, Orta Çağda bize hayatı zehir eden bu kategoriye karşı bütün varlığımızla savaştık ve bunu başımızdan attık.”

İslam dünyasına bakıyor; bu terör, patlamalar, şunlar bunlar... Hemen kolayca kıyas yapıyor, “Bu da din” diyor, dolayısıyla “Bunlar da böyle Kilise’ye benzer bir kötülük odağı” diyor. Dolayısıyla seküler bir entelektüelin, resim çizme veya hakaret etme konusunda zihni kolayca oraya kayabiliyor.

Ama bir çifte standardın olduğunu da kabul edelim Batı’da. Geçenlerde Amerikalı bir artist, adını hatırlamıyorum. dedi ki: “Hollywood’da yapılan filmlerde bütün diğer dinlerin hepsiyle alay edilir ama Yahudilikle asla alay edilmez.” Bu Amerika için söylenmiş.

Şimdi Fransa’ya gelelim. Antisemitizm, yani Yahudi aleyhtarlığının yasaklanması var. Fransa bunu yasa hâline getirdi. Holocaust ile ilgili, onun aleyhinde hiçbir şey söylenemez. Roger Garaudy (Fransız Komünist Partili Müslüman filozof) bir kitap yazdı, *İsrail ve Mitler* diye. Holocaust’ta İsrail veya Yahudilerin iddia ettiği gibi öldürülen kişilerin o kadar olmadığı, ölen kişilerin sayısının 6 milyon değil, belgelere dayanarak, daha az olduğunu söyledi. Adamı yargılamaya kalktılar ve ağızlarına geleni söylediler. Dikkat edin, sadece din de değil. Yahudi ırkı ve etnisitesi hakkında adam bilimsel bir gerçeği ortaya koydu diye ona takındıkları tavra bakın. Ama Müslümanlara gelince... Orada bir ikiye bölünmüşlük, çifte standardın olduğunu da rahatça görebiliyoruz.

Müslümanların düşünce ve ifade özgürlüğü konusundaki algıları değiştirilmeye mi çalışılıyor?

Anlamıyorlar tabii. Diyorlar ki, “Bize uyun”. Güçlü, her zaman değerini kendisi koyar. Toleransı da kendisi belirler; neyin değer, neyin değer olmadığını da güç belirler. Batı’da bu

hep böyledir. Diyor ki: “Kardeşim benim kriterlerim bunlar. Sen kusura bakma, bunlara uymak zorundasın.”

Müslümanlarda kutsalın aşağılanmamasına dair inanç nereden geliyor?

Kur'an-ı Kerim'de ayet var. Açıkça diyor ki: “Siz müşriklerin putlarına hakaret etmeyin, küfretmeyin. Onlar da sizin kilere küfredeler” (6/108). Bu demek ki Müslümanlardan kendi dinlerinden olmayan, başka dinin kutsallarına hakaret etmemeyi, İslam dini bir değer olarak vazetmiş. Bunu doğal olarak kendisi de bekliyor. Şu andaki Müslümanlar bundan dolayısıyla rahatsız oluyorlar.

Rahatsız olmanın bir de psikolojik saiki var bence. Esas önemli olan o. Psikolojik saik de İslam dünyasının aşağı yukarı 200 yıldır sürekli Batı tarafından işgal edilmesi, ezilmesi, hor görülmesi.

Körfez işgalinden beri, İsrail'in kurulmasından beri devam eden, Batı'nın İslam dünyasına karşı bir saldırısı var. Dolayısıyla bu saldırı, Müslüman camiada veya Müslümanlarda bir rahatsızlık, psikolojik sıkıntı doğuruyor, kin doğuruyor, kıskançlık doğuruyor.

Tepki vermeye, *Charlie Hebdo*'da katliam yapmaya geldiğimiz zaman, ben bunun İslam'a göre asla savunulamayacağı kanaatindeyim. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de çok açık bir ayet var, diyor ki: “Size karşı kötülük yapanlara siz iyilikle mukabelede bulunun ki, yakında o insanın size karşı sıcak bir dost olduğunu göreceksiniz” (41/34). Çok açık, net. Müslümanlara böyle bir tavsiye var.

Yine İslam hukuk literatüründe şu iki prensip var: Birisi “Suimisal, misal değildir.” Türkçesi “Kötü bir örnek, Müslümanlara örnek teşkil etmez.” Yani onlar senin kutsalına saldırıyor diye, kısasa başvurup hemen “Ben de onlara yapayım...” Hayır. Böyle bir şey yapamazsın.

Bir fıkıh unsuru, kaidesi diyor ki: “Batıl makisun aleyh olamaz.” Ne demek? Yani yanlış kendisine kıyas yapılacak bir

önerme olamaz. Sen her hâlükârda doğruyu yapmakla mükellefsin.

Bu ilkeler açısından baktığımız zaman ben bu karikatürlerin Müslüman bilincini yaraladığını biliyorum. Avrupa'nın anayasal özgürlük sınırları, bu işi yazı yazmayla, haksızlıkları ortaya koymayla, argümanla, protestoyla, sloganla veya toplumsal gösterilerle... Avrupa'da bu işin raconu bu. Sana hakaret ediliyorsa veya bir şeyin haksız olduğunu biliyorsan, demokratik mekanizmalar var, o yollarla protestonu yapabilirsin. Dolayısıyla orada kalması gerekirdi bence. Bunun cinayete dönüşmesi teolojik anlamda, İslam açısından savunulacak hiçbir tarafı yok. Kesinlikle meşru değildir.

İslam dünyasının içinde bulunduğu bir sıkıştırılmışlık durumu, baskı durumu var. Bu baskıyı yapan bir de onun değerleriyle alay etmeye başlayınca, bu sefer insanlar zıvanadan çıkıyor.

Ama bana "Paris katliamının İslami değerler açısından hükmü nedir?" dersen, asla, kesinlikle yanlıştır, yapılmaması gereken bir şeydir, derim.

Batılı seküler akıl, Müslümanları 'ehlileştirilmesi gereken varlık' olarak mı görüyor?

Öyle görüyor. Ama buna hakkı yok. İsrail'in Ortadoğu'ya monte edilmesi, İslam dünyasının işgal edilmesi, bütün Ortadoğu'daki krallıkların kendi elleriyle kurulması, son 20-30 yıla baktığımızda Körfez işgalinden itibaren İngiltere ve Amerika'nın, İsrail'in güvenliği ve petrol kuyularının güvenliğini teminat altına almak maksadıyla Ortadoğu'da giriştikleri operasyon ve savaşlar, burada bir çifte standart var.

Şiddet insansız uçaklardan, gemilerden atılan füzelerden, konvansiyonel silahlarla olunca, kendi yaptıkları iş, bunu hiç görmüyorlar. Bunun üzerini örtüyorlar.

Ama bunun yarattığı, Müslüman dünyadaki insanların intikam almak amacıyla bu baskı, aşağılama, hor görme, katliama tepki patlayınca buna 'terör' diyoruz. Bu 'terör' tıpkı

düdüklü tencere gibidir. Yani düdüklü tencerenin havasını almazsanız patlar. Dolayısıyla bu 'terör', patlama olduğu için biraz skandal gibi oluyor, pornografik oluyor. Bunu lanetliyoruz kolayca. "Efendim bunlar terörist, şu bu..." Ya iyi de... Tamam bu olayı eleştirelim. Peki bunu doğuran, Batı'nın bu saldırganlığını niye hiç konuşmuyoruz? İnsanlık niye burayı unutuyor? Burada da bir çifte standart var.

Büyük İskender döneminde, Ege'de biri gemisiyle korsanlık yapıyormuş. Yakalıyorlar, Büyük İskender'in huzuruna götürüyorlar. İskender "Sen hangi cesaretle benim sularımda korsanlık yapıyorsun, bu ne küstahlık!" diyor. Adam da 'Sayın İskender, seni imparator beni de korsan yapan filikalarımızın sayısıdır. Senin filikan fazla olduğu için imparatorsun, benim filikam bir tane olduğu için korsanım.' diyor. Şu andaki durum da bu.

Bırakın terörist avlamayı, sivil katliamların sayısını göz önünde bulunduralım. Suriye'deki durumu... Bütün bunları görmeden, bunların sorusunu sormadan sadece bunları 'aksülamel' (tepki) olarak, bunlara bir asimetrik savaş olarak... Çünkü ortada olan aslında savaş. Bu savaşa karşı Ortadoğu'nun çocukları zıvanadan çıkarak, çileden çıkarak, sağduyusunu, her şeyini kaybederek kendilerini patlatıyorlar. Gidip Batı'daki başkentlerde, şurada burada patlatma yapıyorlar. Bu patlamayı anlamak için bunun öncesini anlamak gerekiyor.

İkincisi Avrupa'nın, özellikle İsrail'in, neoconların ve Yahudi sermayesinin, İslamiyet'in özellikle Avrupa'daki gelişmesi, göçten sonra Müslümanların oraya gitmesiyle, biraz yaygınlaşmasıyla birlikte, İsrail'in güvenliğini de dikkate alarak, bu eylemlerin bir kısmının istihbarat örgütleri tarafından planlandığı şeklinde bir teori de var. Bu her tarafta konuşuluyor. En son Paris'teki bu olay bile.

Bunun gerekçesini de Fransa'nın son dönemlerde Amerika'dan bağımsız olarak politikalar izlemeye başladığı, Filistin'i tanıdığı ve burada bir Fransa'nın kendi başına politika

yürütmesi gibi, Fransa'nın cezalandırılması tarzında, bu güçler tarafından bir misilleme olduğuna dair bir komplo teori de konuşuluyor. İşin böyle yarı komplo ama çok da yabana atılmayacak bir tarafı var...

İslamofobi dediğimiz, yani Batı toplumlarına İslam'ın korkunç bir şey olduğunu gösterecek tarzda, IŞİD'in örgütlenmesi, kurulması, geliştirilmesinde İsrail istihbaratının rolleri falan, böyle bir faaliyetin de olabileceğini ben yabana atmıyorum. Çünkü elde şiddete teşne bir kitle var. Bunun içerisine kolayca sızıp şurada burada eylem yaptırıp, "Bakın, bunlar Müslamanlar, İslam zaten cihadist"... Bu da yabana atılacak bir şey gibi gelmiyor bana.

Müslümanlar diğer dinlerin kutsallarına daha mı saygılılar?

Kesinlikle. Bunun en güzel örneği şudur: İslam imparatorlukları Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Osmanlılar, gayrimüslimlere bir hukuk verilmiştir. Buna 'zımmîlik' diyoruz. 'Zimmi' kelimesi korunan demek. Bunun açılımı da 'zımmetullâhi ve resûluhi'. Türkçesi 'Allah'ın resulünün koruması altında olanlar' demek. Gayrimüslimler Müslüman toplumuna Allah'ın ve resulünün emanetidir, korunmasını istediği kişilerdir. Dolayısıyla Müslüman toplumlar, siyasal yapılar, tarihte gayrimüslimlere, onların mabetlerine, her türlü temel dinî, insan haklarının en temel unsurlarını gayrimüslimler için deruhte etmişlerdir, müsaade etmişlerdir.

Kudüs'ü düşünsenize. Kudüs'te elli metre aralıklarla havra, kilise ve cami. 600 sene boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda bunlar burnu kanamadan yaşamadı mı kardeşim?

Kur'an'da çok açık. İki koşul koyuyor Kur'an-ı Kerim. Bir; "Din uğrunda size savaş açmamış, sizi yurdunuzdan çıkarmaya kalkışmamış [ve buna destek de olmamış] müşriklere gelince, Allah onlarla iyi ilişkiler kurmanızı, kendilerine adaletli davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli davrananları sever. Allah sadece din uğrunda size savaş açmış, sizi yurdunuzdan çıkarmış ve çıkarılmanız için [saldırgan müşriklere] destek sağlamış kimseleri dost edinmenizi yasaklar. Onlarla

dostluk kurup birlik olanlar, zalimlerin/kâfirlerin ta kendileridir” (60/8-9). Yani ‘Gayrimüslimlerle birlikte, beraberce, hatta onlara adil davranmanızda ve iyilik etmenizde bir beis yoktur.’ diyor Allah.

Ama ben size Kilise’den bir örnek vereyim. St. Thomas, Hristiyanlığın en büyük Orta Çağ filozofu. Adam çok açık şekilde şunu diyor: “Biz kalpazanları öldürüyoruz, Katolik olmayanları niye öldürmeyelim. Onlar da imanı bozuyorlar.” Bırak dini, kendi mezhebinden olmayanın da öldürülmesi gerektiğine dair Hristiyanlığın en büyük filozofu böyle bir izah yapıyor.

Saint Barthelemy Günü katliamında bir gecede 15 bin Protestan öldürüldü. Dinî saikle. Bu anlamda Müslümanlıkla Hristiyanlığı ve sekülerizmi mukayese edersek, ben bugün yaratılan bu baskıdan dolayı, İslam dünyasındaki şirazenin dağılması, insanların psikolojilerinin bozulması sonucunda çıkan bu terörü kastetmiyorum. Bunu dine bağlamak büyük bir haksızlık bence.

İŞİD’in Ezidilere yaptığını Müslümanlığın neresine koyacağız?

Hiçbir yerine koyamayız. Ben Selefilîği, İŞİD’i tamamen postmodern bir dönemde ortaya çıkmış bir yapı olarak görüyorum.

Postmodernizm biliyorsunuz insanın artık sabrının kalmadığı, arzuların alabildiğine tahrik edildiği için insanların sabırları yoktur artık. İkincisi postmodern dönemde artık modernitede ya da Orta Çağda olduğu gibi büyük öğretiler, uzun çabalar, bir teori ortaya koyma, bunlar da yok. Cehalet kutsanıyor. Postmodern dönemde cehaletle cahil olmamanın arasındaki fark da ortadan kalktı. Her şey meşru.

Postmodern dönemin üçüncü özelliği de mikro milliyetçiliklerin ve dinsel sektlerin kendilerini mutlak olarak ortaya çıkarmaları.

Bir de Selefi dediğimiz düşünce tarzı son derece primitif, çocukça, literal... Çünkü ayetleri literal olarak anlıyorlar. De-

rin yorum gerektirecek, çaba gerektirecek bir şeyleri, sabırları yok. Direkt hemen birden ayet okuyup, “Hadi bakalım öldürelim”.

Nasıl oluyor da şiddet ayetini kolayca görüyor?

Ben, Amedy Coulibaly'nin (Fransa'da koşer marketinde öldürülen kişi) videosunu izledim. Nisâ suresinin 84. ayetini okuyor. Ayette diyor ki: “Müslümanları savaşa teşvik et, onlara karşı şiddetli olun.” Savaş ortamında inmiş bir ayet belli ki.

Ben şu soruyu soruyorum. Kur'an'a bakan Ortadoğ'da ya da varoşlarda yaşayan birisi nasıl oluyor da birden hemen bu şiddet ayetini kolayca görüyor ve kendini hemen onunla özdeşleştiriyor?

Bin sene boyunca o ayetler Kur'an'da durduğu hâlde, Kudüs'de elli metre aralıklarla sinagog, kilise ve Müslümanlar yan yana yaşadıkları hâlde, o ayetler asla görülmezken, bugün o kitabı açan bir çocuk, Kur'an'ı açtığı anda direkt o ayeti görüyor veya onu seçiyor hemen.

Nasıl seçiyor sizce?

Bunun sebebi hem Avrupa'nın kendi varoşlarında yarattığı yoksulluk hem de Ortadoğu üzerinde kapitalizmin ve egemen düzenin yarattığı şiddet ve baskı. O baskı altında çocuk Kur'an'ı açınca direkt o ayetle karşı karşıya kalıyor.

Tek bir İslam algısı da yok ama...

Yok. O postmodern dönemden kaynaklanıyor. Postmodern dönemde otorite yoktur artık. Mesafe de yoktur. Mesafe modern döneme ait bir şeydir. Mesafe dediğim şu; cahil-âlim. Cahil ile âlim arasında mesafe vardır. Güzel ile çirkin, iyi ile kötü, değerli ile değersiz. Her şey mesafedir. Değer skalası. Bu modernizme ait bir şeydir. Dinlere has bir şeydir.

Postmodern dönemde bütün bu mesafeler yok edildi artık. *Every thing goes...* (Her şey gider, her şey mubah.) Sen de değerlisin, ben de değerliyim. O senin görüşün, bu da benim görüşüm. Yahu kardeş iyi bu senin görüşün de; bir dayanağı,

bir temeli, bir tutamağı, bir argümanı olması gerekmiyor mu? 'Hayır gerekmiyor. Ben böyle inanıyorum.'

Postmodern dönem, modern dönem gibi değil. Modern dönemde akıl egemendi, mantık egemendi. Aklın büyük bir hegemonyası vardı. Kardeşim bu akli mi, değil mi? Akla yatkın mı, değil mi? Bilim öyle gelişmedi mi? Felsefe bunun sonucu gelişmedi mi Batı'da? Ama şu anda o dönemi geçtik.

Artık bir kaos ortamı var. Dolayısıyla bu kaos ortamından Müslüman dünya da uzak değil. Müslüman dünyada artık âlimlerin otoritesi yok. Türkiye de buna dâhil. Eline Kur'an'ı alan herkes Kur'an'dan kendince anlam çıkarıyor.

Hâlbuki Orta Çağ'da veya premodern dönemde Kur'an'dan hüküm çıkarmak en az 10-15 tane ilmi bilmeyi gerektiriyordu ki oradan bir hüküm çıkarasınız. Ulema vardı, otoritesi vardı. Artık bunlar yok. Ben ilahiyatçıyım, 40 senemi verdim ben bir ayete yorum getireceğim; siz de diyeceksiniz ki, rahatça diyebilirsiniz: "Hocam kusura bakma da ben senin anladığın gibi anlamıyorum." Ben de sana hiçbir şey demeyeceğim. Böyle bir dönemdeyiz.

Şiddetin, çatışmanın, ayrışmanın ortadan kalkması için empati kurmak çok naif mi kalıyor o zaman?

Empati her zaman, herkesin baş vurabileceği bir erdemdir bana göre. Bunun dini olmaz. Herkesin kolayca empati kurup 'Ben onun yerinde olsam nasıl davranırım,' deyip belki dinler dışı, dinler üstü olarak herkese tavsiye edebileceğimiz bir erdem bence.

Kim yapıyor bunu?

Aklı başında Avrupalılar yapıyorlar, haklarını yemeyelim. Şu anda bu olaya karşı içeriden de çok ciddi kritikler var. Kalıcı ki aklı başında Batı'dan İslam'ı bilen insanların hiçbiri bu olayları medyanın yaptığı gibi bunlara kolayca İslam, Müslümanlar falan demiyor. Avrupa'yı öyle bütünüyle bir kategorize edip hepsi aynı şeyi söylüyor demek haksızlık olur.

Kardeş düdüklü tencere patlıyor da bir sor bakalım niye patlıyor? Basıncı boşaltmıyorsan... bir basınç oluyor ondan patlıyor. Adına terör dediğin şeyin ben içten gelen bir patlama olduğu kanaatindeyim. Ama bu patlamanın müsebbipleri kimdir dediğiniz zaman... Burada dürüst olup bu zemini hazırlayan politik güçleri, onların iradelerini ve onların politikalarını ciddi bir şekilde analiz etmek gerek. Kim ki bunu yapmadan sadece bu çocukları kınıyorsa, kusura bakmasın ben ona ahlaksız diyorum.

DİZİN

A

- A. Sürüş 82
Abbasi(ler) 38, 53, 89
Abduh 82
Âdem (Hz.) 26, 27, 50
Afganistan 13, 16
agnostisizm 96
Ahbârî 82
ahiret 12, 14, 21, 23, 26, 32
ahlaki 68; arınma 14; değerler 61;
nankörlük 15
Âkif 36, 82, 160
Alevi-Sünni 38, 85, 128, 135
Aleviler 128, 176, 194
Ali (Hz.) 40, 148
Ali Şeriatî 82, 147, 175
Allah; ile 'dostluk' 30; bile ilişki 47;
tasavvuru 35; 'a yönelme 30
Amr İbn Ubeyd 26
Anadolu 36, 77, 98, 99, 111, 127,
129, 130, 131, 146, 147,
159, 160, 176, 177; halkı 77,
99, 129, 159
Ankara Ekolü 83
Arap; Baharî 69, 84; toplumu 51;
-lar 49
Aristo 25, 31, 93
Avrupa 12, 39, 92, 158
Aydınlanma 15, 61, 81, 82, 114,
157, 183, 194
ayetullah 149

B

- bağnazlık 14, 35, 57, 84, 85, 88,
119
barış 53, 102
Batı 12; kültürü 92; toplumları 11;
uygarlığı 91
Begoviç 69, 82
Benî Kurayza 51
Bergson 25, 31
Birinci Dünya Savaşı 105
Boko-Haram 55, 58
Budist 62, 91, 92, 95

C-Ç

- cemâl 29, 31, 32

Cemel 53

- Cezayir 69, 71
cihad 49, 51, 62, 72, 73, 84, 85,
130, 173
çağın ruhu 11, 13
Çhavez 105

D

- Dadaloğlu 36
Dasein 63
demokrasi 21, 67, 68, 69, 75, 79,
85, 92, 102, 106, 151, 152,
153, 160, 165
denenme 12, 26, 27, 31, 46
Derrida 62, 90
Descartes 19, 63, 94
Devrim 146, 147; devrim 69
din; adamı 38, 107, 138; istismarı
15; savaşları 39, 102; -dar-
lık 14, 15, 16, 30, 39; -den
geçinme 15; -lerdeki 'mistik'
akımlar 101; -sel şiddet 83,
85, 88; -sizlik 15
Diyanet 99, 104, 117, 139
dogmatizm 12, 63, 88, 119
Doğu despotizmi 68
dua 46
Duverger 79
dünyasızlaşma 35

E

- E. Fromm 90
Ebû Hanife 38
Ebû Yûsuf 38
ecel teorisi 114
Efgâni 82, 153
ekolleşme 57
el-Kaide 55, 58, 84
Eliot 11, 12, 21, 22
Ellul 20
Emevî 89; -ler 38, 54, 148
emperyalizm 92, 188
Endülüs 89
Erich Fromm 17, 61
Eski Yunan 159
esmâu'l-hüsnâ 32, 35
eş-Şebâb 55, 58

Eşarî 57; -lik 54

Evs-Hazreç 53

F

Faruki 82

faşizm 12, 63, 123, 152, 172

Fazlur Rahman 69, 82, 152, 153, 154

fenâfillah 29

Ficar Savaşları 49

Filistin 13, 69, 73, 84, 159, 198

G

Gandhi 101, 105, 122

Gannuşi 69, 82

Garaudy 69, 82

gayb 32, 45, 97

H

H. Hanefî 82

Habermas 91

Hacı Bektaş Veli 87

Haçlı Savaşları 81

Hallâc-ı Mansûr 35

Hamas 55, 72, 73, 76, 108, 123

Hanbelî 57; -lik 54, 55

Hanefî 57, 69; -lik 54

Hanington 90, 91

hareket-i cevher 31, 89

Hariciler 40, 54, 55, 69, 158, 162

Hasan el-Bennâ 82

Hassan b. Sâbit 36

Haşimî-Emevî 53

hayatın gayeliliği 12

Hegel 11

Heidegger 11, 13, 18, 19, 20, 21, 32, 62, 63

hermenötik 60, 115, 147, 154

Hıristiyanlık 38, 93

hilafet 46, 54, 116, 161

Hint kültürü 94

Hitler 105, 123, 136, 166

hizbullah 30, 54, 55, 72, 73, 84, 128

hizbuşşeytan 30

Hobbes 93

huccetullah 149

Hudeybiye Barış antlaşması 52

Humeynî 38, 72, 82, 105, 106, 123, 147, 148, 149, 150

hümanizm 62, 81, 183

I-İ

Irak 13, 16, 72, 84

İŞİD 55, 58, 155, 173, 199, 200

i'lâ-yi kelimetullâh 62

İbn Arabî 35, 87

İbn Haldûn 93, 94

İbn Teymiyye 38

İbrahîmî monoteist 91

İbraniler 50

icmâ 60, 115, 163, 174

iç savaş 38, 49, 53, 54, 86

İhvân-ı Müslimin 13, 58, 68, 72, 82, 84

İkbal 14, 25, 36, 45, 69, 82

İkinci Dünya Savaşı 67, 71, 75, 85, 90, 102

ilahî; bilgi 117; metafizik şiddet 52

imamet 54, 147, 148

iman 16, 30, 59

İngiltere 55, 61

insan-ı kâmil 35

İran 13, 16, 105, 143, 149; devlet geleneği 94

İsa (Hz.) 50, 53, 85, 101, 122, 138

İskender 166, 198

İslam; Konferansı 70; kültürü 94; sanatları 29, 31; -cı modernistler 69; -cılar 69; -cılık 68, 69, 76, 79, 155

İslâmî Cihâd 55

İsrail 54, 55, 73, 108

istiğna 12, 14, 17, 127

İttihat ve Terakki 127, 129

K

Kâb b. Eşref 51

kabile asabiyeti 53, 54, 56

Kaddafi 71, 105, 166

kader 25, 26, 29, 43, 44, 45, 59, 114; -cilik 159

Kant 94

kapitalizm 12, 18, 92, 103, 111, 123, 178, 182, 187

karizma 105, 107; -tik lider 40, 78, 106, 134, 161

Karl Popper 152

Katolik Kilisesi 148

Kerbela 53

Kevâkibî 82

kevn ve fesâd 26

kısa 101
 kıssa 33, 43
 Kilise 12, 50, 81, 94, 154, 162
 Kindi 138
 kital 49, 51
 komünizm 12, 63, 123, 172
 Köroğlu 36
 kötülük 44, 46, 154, 195, 196
 Kum 143, 144, 145
 Kureyş: müşrikleri 51; /kabile karizması 54
 Kurtuluş Savaşı 106, 129, 160
 Kuzey Afrika 13, 16, 76, 84, 105
 Kürt-Türk 85, 128, 135

L
 Levinas 32, 34, 62, 34, 90
 Lübnan 13, 16, 72, 84
 Lyotard 21

M
 M. Âbid el-Câbiri 69, 82, 152, 153, 154
 M. Arkoun 82
 M. Bin Nebi 82
 M. Carullah 82
 Machiavelli 93, 190
 MacIntyre 62
 makâsîdu'ş-şeria 153
 Makyavelizm 164
 Maliki 57; -lik 54
 Mandela 105
 Mao 105, 166
 Martin Buber 11, 19
 Marx 11
 masumiyet 147, 148
 Maturidi 57
 Mâverdi 38
 medeniyet 89, 101
 Medine 52; Vesikası 52, 151; Yahudileri 51; -'ye göç 49, 51
 Mekke 49, 51
 mesihîyyet-mehdiyyet 161
 Meşşai 83, 94, 148
 Mevdûdi 82
 Mevlânâ 35, 38, 87, 160
 Mısır 16, 69, 71, 72, 84
 Milli Görüş 69, 72, 73, 76, 82, 151, 158
 mistik tecrübe 14
 modernite 13, 18, 87, 91

Moliere 138
 Molla Sadrâ 89
 Muaviye 40, 116, 148
 muhafazakâr 14, 106, 108; demokrat 76, 108;lık 158
 Muhammed (Hz.) 30, 35, 49, 51, 52, 53, 148
 Mussolini 105, 166
 Mutezile 54, 58, 59
 müteşabihat 35
 müzik 33

N

N. H. Ebû Zeyd 82
 Nahda 72, 73, 76
 Namık Kemal 153
 Napolyon 105, 166
 Nâzım Hikmet 36
 Necip Fazıl 36, 82, 89
 Nietzsche 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 31, 62, 90, 92, 104, 125, 150, 152
 nizâm-ı âlem 62
 nübüvvet 161

O

Osmanlı 49, 55, 67, 70, 71, 72, 76, 81, 89, 91, 96, 99, 102, 105, 107, 127, 129, 130, 131, 148, 159, 160, 169, 199

P

paganizm 50; putperestlik 33
 Pakistan 13, 16
 panteizm 45
 Petro 105
 Pierre Bourdieu 137
 Pir Sultan Abdal 36
 postmodernizm 93
 pozitivizm 92, 93

R

R. Rıza 82
 Rabia 35
 resim, heykel 33
 rey/düşünce ekolü 54
 roman 33
 rölativizm 93

S-Ş

S. Halim Paşa 82
 S. Kutub 82

Saddam 71, 84, 105, 166
 sağlam kulp 12
 salih amel 16, 27, 101, 183
 saltanat 54, 68, 116, 128, 153, 161, 177
 Sartre 64
 Scheler 21
 Schubart 61, 62, 90, 94
 Schweitzer 93
 sekülerizm 12, 13, 14, 135, 157
 Selefî; Vehhabî hareketi 72; -lik 55, 147; -yye 54, 58, 147
 seyrüsülûk 31
 Sezai Karakoç 82
 Shayegan 13
 Sıffin 53
 sigara karşıtlığı 141
 sinema 33
 Sorokin 61, 62, 92, 93, 94
 Spencer 93
 Spinoza 97, 139
 Stalin 105, 123, 166
 Suriye 16, 71
 Suudi Arabistan 13, 55, 72
 Sühreverdi 31
 sünnetullah 26, 43, 46, 47
 Sünniler 54, 84, 128, 177
 Sünnilik 57, 77, 146, 150
 Şafîî 57; -lik 54
 şamanizm 81
 Şeytan 15
 Şia 57, 123
 şiddet 49, 51, 53, 55, 56
 Şii; İran Devrimi 72; -Sünni mezhep kavgası 38, 154; -ler 54; -lik 54, 145, 146, 147, 149, 150
 şurâ 69, 153, 154, 163, 174

T

T. Abdurrahman 82
 tabiat ana 14
 tahsiniyyat 32, 33, 34, 35
 takva 29, 54
 Taliban 55, 58, 72, 73, 84
 Tanrı 21; tutulması 11, 19; ve din ihtiyacı 11; -nın 'ayetleri' 15; -nın 'din' oluşturmakla asıl amacı 50; -nın dünyadaki ayetleri 27

tarikât 14, 57
 tasavvuf 14, 30, 31, 35, 57, 59, 81, 94
 tecdid 72
 tekebbür 12, 17, 91
 teodise 46
 teosofi 148
 terör 55
 teslis 50
 tevekkül 46, 159
 tevhid 23, 30, 31
 Tevrat 50; -'ın ve İncil'in tahrif edilmesi 98
 tezhip 33
 tiyatro 33
 Toplum Sözleşmesi 67
 Toynbee 93
 tuğyan 27
 Tunus 69, 84
 tümeller 29
 Türkiye 16; İslamcılığı 158; lilik 129, 176

U-Ü

ulemâ 38, 138
 ulus devlet 70, 81, 127, 128, 131, 160
 Usûli 82
 ümmetçilik 76

V

vahdaniyet 30
 vahdet-i vücûd 30, 35, 45
 Vehhabilik 55
 Vico 94

Y

yabancılaşma 12
 Yahudiler 38, 52, 127
 yaralı bilinç 13
 Yuhannacı-Masihçi 61, 62
 Yunan felsefesi 50, 94
 Yunus Emre 36, 87, 160

Z

Z. Gökâlp 82
 zahid 94
 zühd 14

İlhami GÜLER

Derin Ahlak

“Allah’ın rahmetinden umut kesilmez” (39/53). Ancak, insanlığın da Allah’ın rahmetini celbedecek bir çabanın/talebin peşinde olması gerekir. Soru sorma ve hayrete yönelerek “Nerden geliyorsun?” (86/5), “Nereye gidiyorsun?” (81/26) ve “Burada/dünyada ne arıyorsun/ne işin var?” (75/36) sorularının cevabını düşünmesi gerekir. Tanrı, kendini yardıma çağıranlara cevap vermeye her an hazırdır (40/60). Beleş (*bi-lâ şey*= karşılıksız), bedava (*bî da’va*= davasız) kurtuluş yoktur. İnsanlık, Allah’a iltifat etmediği müddetçe, dünyamız çölleşmeye (sekülerleşme) devam edecek ve belki de insanlık kendi kıyametini (adalet ve ekolojik dengenin bozulması) hazırlayacaktır. Tanrı, ayetleriyle ‘ibret alacaklara’ yeterince kendini gösterdiği için, insanlık nankörlük (kâfirlik) ettiği takdirde, kendini gözümüze sokmayacak ve tersine yukarıdaki sözlü ayetlerde ifade edildiği gibi, kıskaçlıkla geri çekecektir. Çünkü Kur’an’a göre “Herkes, kendi yaptıklarının rehinidir.” (74/38) ve “İnsanların başına gelen musibetler, kendi ellerinin yaptıklarının sonucudur” (4/62).

